

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ในบทนี้นำเสนอผลการศึกษาวิจัยเรื่อง การปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ ในชนบท ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากิจกรรมและแนวคิดในการปฏิบัติตนทางด้านศาสนา และเงื่อนไขปัจจัยในการเข้าร่วมกิจกรรมทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ แบ่งเป็นตอนในการนำเสนอทั้งหมด 3 ตอนดังนี้คือ

ตอนที่ 1 สภาพบริบทของชุมชน

ตอนที่ 2 กิจกรรมและแนวคิดในการปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ

ตอนที่ 3 เงื่อนไขปัจจัยในการเข้าร่วมกิจกรรมทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ

ตอนที่ 1 สภาพบริบทของชุมชน

ชุมชนวัดวิเวกวารามเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ประกอบไปด้วย 3 หมู่บ้านคือ บ้านโป่ง หมู่ที่ 6 ตำบลป่าไผ่ บ้านท่ายาว หมู่ที่ 11 ตำบลป่าไผ่ และบ้านวิเวกหรือบ้านสันติสุข หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหาร ทั้งสามหมู่บ้านอยู่ในเขตอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้เข้าใจสภาพบริบทของชุมชน จะนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับชุมชนทั้ง 3 หมู่บ้านภายใต้หัวข้อดังต่อไปนี้

1. สภาพทางกายภาพและนิเวศวิทยา

หมู่บ้านโป่ง หมู่บ้านท่ายาว และหมู่บ้านวิเวก ทั้งสามหมู่บ้านมีอาณาเขตติดกับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “เทคโนโลยี แม่โจ้” ตั้งอยู่บนถนนเชียงใหม่-พร้าว กิโลเมตรที่ 13 เมื่อเดินทางจากอำเภอเมือง ถึงมหาวิทยาลัยแม่โจ้แล้ว จะมีทางเลี้ยวเข้าไปยังหมู่บ้านทั้งสามอยู่ด้านขวามือ บ้านท่ายาวมีระยะทางจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ประมาณ 2 กิโลเมตร บ้านวิเวกประมาณ 3 กิโลเมตร และบ้านโป่งประมาณ 4 กิโลเมตร ทั้งสามหมู่บ้านตั้งอยู่บนพื้นที่ราบกว้าง รอยล้อมไปด้วยทุ่งกว้าง ป่าหญ้า และสถานที่ทางการเกษตรของมหาวิทยาลัยแม่โจ้ เช่น สถาบันวิจัยพืชไร่ สถานีทดลองใหม่ ฟาร์มวัว ควาย และแพะ เป็นต้น บ่อยครั้งที่สถานที่เหล่านี้ส่งกลิ่นเหม็นจากมูลสัตว์รบกวนชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีนักศึกษา ข้าราชการยานยนต์เข้าออกสถานที่เหล่านี้เป็นประจำ แต่ผลดีที่ชาวบ้านได้รับจากสถานที่เหล่านี้ก็คือ ทำให้ชาวบ้านบางส่วนมีงานทำ มีรายได้มาจุนเจือครอบครัว

ใกล้หมู่บ้านมีภูเขาเตี้ย ๆ อยู่ทางทิศตะวันออกเป็นแนวยาว และในบริเวณใกล้ภูเขา ก็ยังมีป่าที่อุดมสมบูรณ์และกว้างใหญ่ ปัจจุบันได้รับการตั้งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นที่รู้จักกันไปทั่ว นอกจากนี้ยังมีนวัตกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของนักศึกษา กล่าวคือ ได้มีการจัดตั้งสำนักธุดงค์สถานล้านนา ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของวัดพระธรรมกาย จังหวัดปทุมธานี ขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2530 เพื่อให้เห็นความแตกต่างและความเหมือนของทั้งสาม หมู่บ้าน จะเสนอรายละเอียดในแต่ละหัวข้อที่หมู่บ้านดังต่อไปนี้

บ้านโป่ง หมู่ที่ 6

พื้นที่ส่วนใหญ่ของบ้านโป่งมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม สลับกับเนินสูงต่ำเป็น ระยะ ลักษณะโดยรวมของหมู่บ้านมีหลังคาเรือนปลูกเรียงรายยาวไปตามถนนประมาณ 2 กิโลเมตร การตั้งบ้านเรือนจะยึดเอาถนนเป็นที่ตั้ง แต่ละหลังคาเรือนจะอยู่ค่อนข้างห่างกัน ทอดยาวไปตามเส้นถนน จนถึงจุดศูนย์กลางอันเป็นแหล่งที่คนเก่าแก่ประจำหมู่บ้านอาศัยอยู่ ก็จะมีลักษณะเป็นวงกลม เพราะบริเวณจุดนี้จะมีความโค้งเป็นรูปวงกลมและมีหลังคาเรือนมา บรรจบกัน ลักษณะบ้านเรือนส่วนใหญ่จะเป็นบ้านไม้ใต้ถุนสูง นอกจากนี้ก็จะเป็นบ้านปูน ติดพื้นดิน บ้านหลังไหนเป็นบ้านไม้ใต้ถุนสูง จะเป็นบ้านของคนเก่าแก่ที่อยู่อาศัยในหมู่บ้าน มานาน หรือเกิดที่นี่ ส่วนบ้านหลังไหนเป็นบ้านปูนติดพื้นดินก็จะเป็นบ้านของผู้เข้าไปอยู่ อาศัยใหม่ หรือผู้อยู่อาศัยเก่าแต่สร้างเรือนใหม่ ในหมู่บ้านโป่งมีเรือนของชาวต่างชาติอาศัย อยู่ด้วย 2 หลังคาเรือน และมีเรือนของข้าราชการเกษียณอายุจากกรุงเทพฯ มาสร้างอาศัยอยู่ ในบ้านโป่งด้วย บ้านของคนสองกลุ่มหลังนี้จะใหญ่โต ใ้อ่า ผิดจากบ้านทั่วไปและมักอยู่ห่าง จากชุมชน สร้างกำแพงล้อมอย่างดี คนสองกลุ่มนี้ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมบุญกุศลของ หมู่บ้านแต่อย่างใด

ปัจจุบันบ้านโป่งตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวน 185 หลังคาเรือน ประชากร 727 คน เป็นชาย 357 คน เป็นหญิง 370 คน มีพื้นที่หมู่ บ้านทั้งหมด 6,072 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร 625 ไร่ พื้นที่ป่า 3,500 ไร่ (สัมภาษณ์พ่อหลวงวัน ชัย นันทพัฒน์ พ่อหลวงหมู่ 6 และเพิ่มเติมจากเอกสารแนะนำหมู่บ้าน) มีอาณาเขตของหมู่ บ้านดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับภูเขาและป่า

ทิศใต้ ติดกับบ้านท่ายาว หมู่ที่ 11

ทิศตะวันออก ติดกับบ้านศรีบุญเรือง

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านวิเวกและวัดวิเวกวนาราม

บ้านโป่งไม่มีวัดอยู่ในหมู่บ้านและอยู่ห่างจากวัดวิเวกฯ ตามเส้นทางเดินรถ 2 กิโลเมตร และตามเส้นทางลัดเดินเท้า 1 กิโลเมตร เพราะขาดผู้นำทางพระพุทธศาสนา จึงทำให้บ้านโป่งไม่มีการสร้างวัดเป็นของหมู่บ้าน ลุงมิน ปงหาร เล่าถึงเรื่องนี้ว่า "มันบ่มีผู้นำ ถ้าจะสร้างก็สร้างได้ วัดฮ้างก็มี ศาลาวัดมีในป่าบูน เป็นวัดเงี้ยว" ถึงจะไม่มีวัด ชาวบ้านสมัยก่อนก็พากันสร้างศาลากลางหมู่บ้าน เมื่อถึงวันพระก็ไปนิมนต์พระจากวัดแม่เกิด มาให้ศีลให้พร ลุงมิน เล่าเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "สมัยพ่อลุงเขาพากันแบ่งอารามหนา เมื่อถึงวันศีลก็ไปนิมนต์ดีเจ้าวัดแม่เกิดหลวงบูน มาบ้นสัดบ้นปอน แปะคำ เตือนดับ นิมนต์เป็นมา เป็นดั่งผู้เขานิมนต์เตื่อเตื่อเดียวเตื่ออัน มาเตื่อละ 2 ตน บได้เอารถไปฮับหนา เป็นเตื่อมาคนเดียว" ในบ้านโป่งจะมีพระบิณฑบาตวันละ 2 รูป ตลอดปี ยกเว้นหน้าหนาวจัด พระจะออกบิณฑบาตตามคำเรียกร้องของชาวบ้าน เช่น "ถ้าหนาวนัก ก็บ่ต้องมา เจ็บต้น กว๋บสบาย เอ็นดู" พระที่ไปบิณฑบาตบ้านโป่งต้องออกจากวัดตั้งแต่ตีห้าครึ่ง ในฤดูร้อนและฝน ส่วนในฤดูหนาวออกเวลาหกโมงเช้า

กลุ่มผู้สูงอายุบ้านโป่งที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาที่วัดวิเวกฯ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มแรกไปวัดทุกวันพระ กลุ่มที่สองไปวัดทุกวันพระเฉพาะช่วงเข้าพรรษา 3 เดือนเท่านั้น ส่วนกลุ่มสุดท้ายไปวัดเฉพาะวันมีงานประเพณีที่สำคัญ เช่น ปีใหม่เมือง ผู้สูงอายุที่ไปวัดทุกวันพระ เช่น ลุงมิน ปงหาร อายุ 72 ปี ลุงตุน ปงหาร อายุ 62 ปี ลุงอิน อายุ 68 ปี ป้าตีบ ไชยสถาน อายุ 68 ปี เป็นต้น ผู้สูงอายุที่ไปวัดทุกวันพระช่วงเข้าพรรษา เช่น พ่อหนาน ยืน อายุ 80 ปี พ่ออุ้ยมี อายุ 80 ปี เป็นต้น ส่วนผู้สูงอายุที่ไปวัดเฉพาะมีงานประเพณี เช่น ลุงหม่อม อายุ 57 ปี และกลุ่มสุดท้ายนี้เป็นกลุ่มที่มากที่สุด เพราะต้องทำตามมติที่ประชุมของหมู่บ้านในการให้ความร่วมมือในงานส่วนรวม

สภาพทางเศรษฐกิจในครัวเรือนและเงื่อนไขทางศาสนา เช่นมีลูกชายบวชหรือตนเองเคยบวช ทำให้ผู้สูงอายุไปวัดในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ผู้สูงอายุที่ไปวัดทุกวันพระล้วนมีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในขั้นดี ชายที่ได้นิมนต์ได้เงินเป็นจำนวนมากและผู้คนในหมู่บ้านก็นับถือ บางคนมีลูกชายเคยบวชอยู่ที่วัดมาก่อน ทำให้มีความเชื่อใจในวัดทั้งที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ ผู้ที่ไปวัดเฉพาะช่วงเข้าพรรษา 3 เดือน จะมีฐานะทางเศรษฐกิจที่บ้านค่อนข้าง

ต่ำ ส่วนกลุ่มที่ไปวัดเฉพาะมีงานเทศกาล เพราะพื้นฐานดั้งเดิมไม่ได้นับถือพุทธศาสนามาก่อนและบางคนมีอคติต่อพระสงฆ์ แต่ที่ไปเพราะถูกบังคับจากสังคม ส่วนคนที่ไม่ได้ไปร่วมในกิจกรรมทางศาสนาเลย ก็จะมีส่วนร่วมด้วยการฝากเงินไปร่วมบริจาคหรือ การทำพิธีกรรมที่บ้านตนเองแทน เช่น การบูชาพระพุทธรูป และการสวดมนต์ เป็นต้น

การเดินทางจากบ้านโปงเข้าเมืองเชียงใหม่ หากไม่มีรถส่วนตัว ต้องเดินทางไปขึ้นรถโดยสารที่บ้านแม่ใจ เป็นระยะทาง 5 กิโลเมตร รถโดยสารมี 3 สายคือ สายเชียงใหม่-พร้าว สายเชียงใหม่-แม่แฝก และสายเชียงใหม่-แม่ใจ

พัฒนาการของบ้านโปง

บ้านโปงจากยุคเริ่มแรกเป็นเพียงหมู่บ้านเล็ก ๆ หลังคามุงด้วยใบตองตึงหรือหญ้าคา ปัจจุบันกลายเป็นหมู่บ้านที่เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว มีสิ่งสาธารณูปโภคครบครันดังคำของผู้สูงอายุ เช่น ลุงมิน ปงหาร ว่า "สมัยตะก่อนมันเป็นทางลื้อ ทางเกวียน บ่มีถนน มีประมาณซักซาวป้ายหลังคาเรือน ถนนลูกรังกะบ่มี ไฟฟ้ากะบ่มี บ่มีหยั่งซักอย่าง โรงเรียนกะบ่มี ลุงบ่ได้เข้าโรงเรียนหนา บ่ได้เขียนหยั่งเลย วัดวิเวกตั้งบ่มีเนินเต้าใด ตะก่อนลุงไปตานวัดแม่แก้ดบุ่น ป้อแม็กก็ไปตานวัดแม่แก้ดบุ่น ตี้ตู่เจ้าหลวงคำบัน เวลาเจ็บไข้ต้องเดียวไปหาหมอบัน บ้านแม่ใจ เดียวไปหนาบ่มีรถ เดียวไปตามทางลื้อ ถ้าจะไปอนามัยก็บ้านศรีบุญเรืองบุ่น ประมาณ 3 กิโลเมตร" ปัจจุบันลุงมินซึ่งเป็นคนเก่าแก่ของหมู่บ้านอายุ 72 ปี จึงสันนิษฐานได้ว่าเมื่อประมาณซัก 50-60 ปีที่แล้ว ราว พ.ศ.2483 สิ่งสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า ถนน เป็นต้นยังไม่มีใช้ในหมู่บ้านแห่งนี้ แต่ในปัจจุบันจะมีเกือบทุกหลังคาเรือน โทรศัพท์มีใช้เป็นส่วนน้อย ทางเข้าหมู่บ้านเป็นถนนลาดยางเส้นใหญ่ ขอบภายในหมู่บ้านเป็นพื้นที่คอนกรีต และลูกรัง

บ้านท่ายาว หมู่ที่ 11

เมื่อบ้านโปงเริ่มมีผู้คนอพยพมาอาศัยเพิ่มมากขึ้น เพื่อสะดวกและง่ายต่อการปกครอง ทางราชการจึงแบ่งหมู่บ้านเพิ่มขึ้นมาอีกหมู่บ้านหนึ่ง โดยตั้งชื่อว่า "บ้านท่ายาว หมู่ที่ 11" แยกออกมาจากบ้านโปงในปี พ.ศ.2525 (สัมภาษณ์ผู้สูงอายุหลายคน)

บ้านท่ายาวเป็นหมู่บ้านสวน หลังคาเรือนแต่ละหลังจะอยู่ห่างกันและแหวดล้อมไปด้วยสวนผลไม้ เช่น ลำไย ฝรั่ง กัลยง แต่สวนผลไม้เหล่านี้ก็เป็นเพียงผลผลิตที่เป็นรายได้เสริมเท่านั้น นอกจากนี้ก็ยังมีทุ่งนาสลับกับหลังคาเรือน ทำให้บ้านท่ายาวถึงแม้จะมีเพียง 68 หลังคาเรือน แต่ก็มีอาณาบริเวณที่กว้างใหญ่มาก ลักษณะการสร้างบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านปูนติดพื้นดิน หลังคามุงกระเบื้อง มีบางหลังคาเรือนที่สร้างด้วยไม้ทั้งหลัง ผู้ทำหน้าที่

เป็นแก่วัดก็อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้คือ ลุงสม อิกำเนิด อายุ 69 ปี แก่วัดคนนี้จะมืบทบาทในด้านเก็บเงินเข้าวัด รักษาสมบัติของวัด และดูแลการก่อสร้างในวัด เมื่อมีคนมาขี้มสิ่งของของวัด แก่วัดก็จะเป็นคนนับให้ ไม่ว่าจะเป็น ถ้วย ชาม หรือเต็นท์ เมื่อถึงเวลาเอามาคืนก็จะบอกคนขี้มว่าจะต้องจ่ายเท่าไร พฤติกรรมเช่นนี้ บางครั้งก็สร้างความอึดอัดให้กับคนที่เป็นครัทธาวัดด้วยกัน ที่ต้องถูกทวงเงิน ทั้ง ๆ ที่สิ่งของหรือถาวรวัตถุในวัด ตนก็มีส่วนร่วมในการบริจาคสร้าง เช่น ป้าคนหนึ่งขี้มของวัด เมื่อเสร็จงานก็ถูกเรียกเงิน แกบอกกับผู้วิจัยว่า “จะเอาอะหยังไปล้าไปเหลือ เต็นท์ก็เอามากางไว้บ่ตาย บ่ได้ใจซักหน่อย เป็นยังมาเก็บอันละ 200 บาท อู้ก็อู้เต๊าะ สิ่งของในวัด เขาได้บริจาคเกือบทั้งหมด ยะจะอู้ เฮาบ่ค่อยเป็งใจ” บทบาทอีกอันหนึ่งของแก่วัดก็คือ กิจกรรมทุกอย่างในวัดจะอยู่ภายใต้การตัดสินใจของแก่วัด เช่น การบอกบุญ การซ่อมแซม ภายในวัด

ในบ้านท่ายาวมีบ้านพักของคณาจารย์มหาวิทยาลัยแม่โจ้อีก 1 หลังคาเรือน แต่ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัด การเดินทางไปบ้านท่ายาวใช้เส้นทางเดียวกันกับบ้านโป่ง เพียงแต่ก่อนจะถึงบ้านโป่ง เลยมหาวิทยาลัยแม่โจ้ไปเล็กน้อย ก็จะมีทางแยกเข้าหมู่บ้านสองที่คือ แยกที่หนึ่ง เลี้ยวขวาไปตามคลองชลประทานก็จะถึงบ้านท่ายาว ส่วนทางแยกที่สองเลยจากแยกแรกไปประมาณ 1 กิโลเมตร จะมีทางเลี้ยวขวาเช่นกัน ทั้งสองเส้นทางจะมีทางเข้าประมาณ 1 กิโลเมตร ก็จะถึงหลังคาเรือนหลังแรกของบ้านท่ายาว แต่บ้านท่ายาวมีหลังคาเรือนห่างกันดังกล่าวมาแล้ว

ในบ้านท่ายาว มีผู้สูงอายุที่ไปทำกิจกรรมทางศาสนาที่วัดอย่างสม่ำเสมอ ที่ปรากฏได้แก่ลุงสม อิกำเนิด ที่ไปทุกวันพระตลอดปีทั้งนอกพรรษาและในพรรษา ส่วน ป้าหอม สุภาศรี อายุ 73 ปี แม่เครือ อิกำเนิด อายุ 64 ปี แม่ฮุยกาบ อุ่นจาย อายุ 83 ปี แม่ฮุยตุ่น วงศ์แสง อายุ 72 ปี จะไปตามความพร้อมของร่างกายเท่านั้น แต่ถ้าเป็นงานของหมู่บ้าน เช่น งานประเพณีสงกรานต์ ทุกครอบครัวจะต้องมีคนไป อย่างน้อย 1 คน บ้านท่ายาวมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับบ้านโป่ง หมู่ที่ 6 ตำบลป่าไผ่

ทิศใต้ ติดกับบ้านหนองหลวง หมู่ที่ 4 ตำบลป่าไผ่

ทิศตะวันออก ติดกับบ้านหนองเป็ดและบ้านโป่งบางส่วน

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านวิเวก หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหาร

บ้านท่ายาวมี 68 หลังคาเรือน มีประชากร 210 คน เป็นชาย 90 คน เป็นหญิง 120 คน (สัมภาษณ์พ่อหลวงศรีทนต์ บุญธรรม และผู้สูงอายุในหมู่บ้าน) ไม่มีวัดในหมู่บ้านเช่น

เดียวกับบ้านโป่ง ดังนั้นทุกหลังคาเรือนจึงเป็นศรัทธาของวัดวิเวกนาราม หมู่บ้านนี้อยู่ห่างจากวัด 1 กิโลเมตรครึ่ง

กลุ่มคนดั้งเดิมของบ้านท่ายาวเป็นชาวยองอพยพมาจากจังหวัดลำพูน เมื่อประมาณ พ.ศ.2507 เริ่มแรกมีเพียง 8 หลังคาเรือนเท่านั้น และเมื่อ พ.ศ.2509 ได้มีชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งอพยพมาสมทบเข้าจึงกลายเป็นหมู่บ้านใหญ่ขึ้น และกลายเป็นหมู่บ้านแบบไม่เป็นทางการทันทีในสมัยนั้น การขยายตัวในปัจจุบันของหมู่บ้านนี้เป็นไปอย่างเชื่องช้า คงมีแต่กลุ่มคนดั้งเดิมอยู่จนถึงปัจจุบัน

พัฒนาการของบ้านท่ายาว

บ้านท่ายาวได้รับการพัฒนาจากทางราชการ ในด้านโครงสร้างพื้นฐานอันได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า ถนนลาดยาง มาเป็นระยะ กล่าวคือ มีระบบน้ำประปาส่งจ่ายทุกหลังคาเรือนในปี พ.ศ.2535 มีไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านในปี พ.ศ.2528 และมีถนนลาดยางเข้าหมู่บ้านเป็นระยะทาง 2 กิโลเมตรในปีพ.ศ.2540

บ้านวิเวก หมู่ที่ 8

ในสามหมู่บ้านคือ บ้านโป่ง บ้านท่ายาว และบ้านวิเวก บ้านวิเวกได้รับผลกระทบจากนวัตกรรมมากที่สุด มีการสร้างบ้านเรือนแบบสมัยใหม่มาก เช่น สร้างด้วยปูนปูพื้นด้วยกระเบื้องหรือหินอ่อน ส่วนใหญ่เป็นบ้านพื้นติดพื้นดิน และมีรั้วหรือกำแพงกัน มีคนต่างถิ่นเข้าไปอาศัยใหม่ และคนกลุ่มนี้ค่อนข้างจะมีจำนวนมาก มีความสัมพันธ์กับคนดั้งเดิมที่เป็นเจ้าถิ่นน้อยมาก เช่น ป้าสมศรี อินทชัย อายุ 66 ปี เล่าว่า "ก็หันเป็นมาอยู่ที่นี่จัดเมิน แต่บู้ว่า เป็นไผ จื้อหยัง บู้แต่ว่า เป็นย้ายมาจากเจ็ดยอดในเวียงบูน ก็หันเป็นเข้า ๆ ออก ๆ บ้านเป็นตั้งวัน แต่บู้เคยอยู่ด้วยซักเตื่อ" คนต่างถิ่นเหล่านี้มีการสร้างบ้านหลังใหญ่และสร้างกำแพงล้อมรอบบ้านอย่างดี นอกจากนี้ก็ยังมีหอพักนักศึกษาที่เป็นของเอกชนอีกจำนวนหนึ่ง และนักศึกษาเหล่านี้ก็ไม่ได้มีส่วนร่วมในงานประเพณีของชาวบ้าน และชาวบ้านก็ไม่ว่าพวกเขาเป็นใคร มาจากไหน แม้หอพักกับบ้านของชาวบ้านจะติดกันก็ตาม ดังนั้น ศรัทธาของวัดวิเวกที่แท้จริงคงมีเพียงคนเก่าแก่ของหมู่บ้านประมาณ 70 หลังคาเรือนเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีสำนักธุดงค์สถานล้านนาของวัดพระธรรมกายตั้งอยู่ในหมู่บ้านด้วย และปฏิสัมพันธ์ในด้านการประกอบประเพณีพิธีกรรมระหว่างพระวัดพระธรรมกายกับชาวบ้านก็มีน้อย คงมีเพียงนักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้ที่ไปประกอบกิจกรรมที่สำนักนี้เป็นประจำ

บ้านวิเวกแวดล้อมไปด้วยทุ่งกว้างทางด้านทิศตะวันตก และสถานที่ทางการเกษตรของมหาวิทยาลัยแม่โจ้ มีการปลูกเรือนเป็นกลุ่ม ๆ กลุ่มละประมาณ 20 หลังคาเรือน ภายในหมู่บ้านมีถนนเส้นหลักเพียงเส้นเดียว นอกนั้นจะเป็นซอยเล็ก ๆ สลับกับเรือนเพาะชำ ต้นไม้และต้นไม้ขนาดใหญ่ มีคลองชลประทานตีวงโค้งรอบหมู่บ้านด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ บ้านวิเวกแยกออกมาจากตำบลหนองหาร ในปี พ.ศ.2521 และตั้งชื่อให้สอดคล้องกับวัดวิเวกวนาราม ซึ่งอยู่ใกล้หมู่บ้านมากที่สุด และตั้งมาก่อนหมู่บ้านนี้ประมาณ 30 ปี ชื่ออีกชื่อหนึ่งของบ้านวิเวกคือ บ้านสันติสุข เพราะถนนเส้นเดียวในหมู่บ้านชื่อถนนสันติสุข หรือซอยสันติสุข

ปัจจุบันบ้านวิเวกมีบ้านจำนวน 144 หลังคาเรือน ประชากร 619 คน เป็นชาย 301 คน เป็นหญิง 318 คน ผู้สูงอายุ 70 คน (สัมภาษณ์พ่อหลวงเดช ไชยระวัง พ่อหลวงหมู่ 8 และเอกสารประวัติหมู่บ้าน) มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับหมู่ 10 บ้านเกษตรใหม่
ทิศใต้	ติดกับมหาวิทยาลัยแม่โจ้
ทิศตะวันออก	ติดกับบ้านโป่ง
ทิศตะวันตก	ติดกับคลองชลประทานและทุ่งนา

พัฒนาการของบ้านวิเวก

เนื่องจากอยู่ติดกับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ หมู่บ้านนี้จึงได้รับความเจริญด้านวัตถุมากที่สุด เช่น สิ่งปลูกสร้างแบบบ้านจัดสรร ไฟฟ้า โทรศัพท์ น้ำประปา มีมาพร้อม ๆ กับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ผู้คนแปลกหน้าเพิ่มขึ้นทุกปี ถนนในหมู่บ้านลาดยางอย่างดี ตามเสาไฟฟ้ามีติดประกาศโฆษณาหอพัก และบ้านจัดสรร ผู้คนที่เข้าอาศัยใหม่ไม่มีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้าน การประกอบกิจกรรมทางศาสนาคงมีแต่คนดั้งเดิม

2. ประวัติศาสตร์ของชุมชนและวัด

บ้านโปง หมู่ที่ 6

กลุ่มชนดั้งเดิมเป็นชาวเงี้ยวหรือไทยใหญ่ ที่อพยพมาจากเมืองเชียงตุง ประเทศพม่า (สัมภาษณ์ผู้สูงอายุหลายคน เช่น ลุงยอด อายุ 67 ปี น้ำอุ่นเรือน อายุ 65 ปี) แต่ปัจจุบันได้กลายเป็นคนพื้นเมืองเหนือหมดแล้ว หากไปถามว่าใครบ้างที่เป็นเงี้ยวก็จะได้รับคำตอบแบบบ่ายเบี่ยง เริ่มแรกเป็นหมู่บ้านด้วยการรวมกลุ่มของผู้อพยพราว 4-5 หลังคาเรือน และถูกเรียกว่าหมู่บ้านเมื่อประมาณ 90 กว่าปีมานี้เอง สาเหตุที่มีการอพยพมารวมตัวกันในบริเวณนี้ก็เพราะเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์มาก่อน ชื่อหมู่บ้านว่า "โปง" หรือ "โป่ง" ในปัจจุบันหมายถึง โป่งน้ำที่มีสัตว์ป่ามากินและมนุษย์ได้อาศัยเพื่อดำรงชีวิต เป็นระบบนิเวศวิทยาดั้งเดิมของชุมชนมาก่อน แต่ในปัจจุบันคงเหลือแต่คลองชลประทานเข้ามาทดแทน

บ้านท่ายาว หมู่ที่ 11

หมู่บ้านนี้เกิดจากการรวมตัวของชาวยองที่อพยพมาจากจังหวัดลำพูน ลุงสม อิกำเนิด เป็นชาวยองกลุ่มแรกที่อพยพมาอยู่ สมัยที่ยังเป็นป่าทึบประมาณปี พ.ศ.2504 ชื่อของหมู่บ้านท่ายาว ตั้งตามความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่เพราะมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่เรียกว่าท่าน้ำที่ยาวมาก ชาวบ้านเลยเรียกเป็นชื่อหมู่บ้านในเวลาต่อมา ปัจจุบันหมู่บ้านนี้ยังคงสภาพเดิมไว้มาก คือเต็มไปด้วยป่าไม้และสวนผลไม้จนมองดูมืดคลุ้ม ประกอบกับมีชาวต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่น้อยคือมีเพียงครอบครัวของอาจารย์มหาวิทยาลัยแม่โจ้คนหนึ่งเท่านั้น

บ้านวิเวกและวัดวิเวกวณาราม หมู่ที่ 8

การที่รวมบ้านวิเวกและวัดวิเวกฯ ไว้ที่เดียวกัน ก็เพราะบ้านวิเวกเกิดขึ้นและเติบโตได้เพราะอาศัยวัดเป็นจุดกำเนิดและมีพื้นที่ใกล้กัน ประวัติศาสตร์ของวัดและหมู่บ้านแห่งนี้ได้รับการถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาว่า สมัยก่อนพื้นที่หมู่บ้านและวัดนี้เต็มไปด้วยป่า มีชาวบ้านมาทำไร่ทำนาเป็นบางแห่งเท่านั้น บริเวณป่าแห่งนี้มีวัดร้างอยู่แห่งหนึ่ง สันนิษฐานว่าบริเวณนี้อาจเคยเป็นหมู่บ้านมาก่อน แต่มาภายหลังชาวบ้านอพยพหนีไปอยู่ที่อื่นหมด ต่อมา

หลวงพ่อบุญรอด ภูมิลำเนา ได้เดินธุดงค์มาพักที่วัดร้างแห่งนี้ ชาวบ้านที่ทำไร่อยู่เมื่อเห็นพระธุดงค์มาพักก็พากันมาเยี่ยมเยียนพร้อมทั้งนำข้าวปลาอาหารมาถวาย เมื่อเห็นว่าวัดนี้เป็นวัดร้างไม่มีพระอยู่ประจำและสังฆารของหลวงพ่อก็รกรุงรังแล้ว หากเดินต่อไปก็คงจะลำบาก ชาวบ้านจึงนิมนต์ให้ท่านอยู่จำพรรษา ณ ที่แห่งนี้เมื่อประมาณพ.ศ.2496 ต่อมาได้มีชาวบ้านอพยพมาอาศัยในบริเวณใกล้เคียงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนกล่าวได้ว่า หมู่บ้านนี้เจริญรวดเร็วมาก ส่วนสถานที่พระอาศัยอยู่ภายหลังได้ตั้งขึ้นเป็นวัดอีกครั้งภายใต้ชื่อใหม่ว่า “วัดวิเวกนาราม” และชาวบ้านอื่นก็เรียกหมู่บ้านที่ติดกับวัดแห่งนี้ว่า “บ้านวิเวก” เรื่อยมาจนปัจจุบัน

ในปีพ.ศ.2538 โครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดศรีโสดา ตำบลสุเทพ อำเภอเมืองเชียงใหม่ ได้มาขอใช้พื้นที่วัดแห่งนี้ เป็นที่ขยายห้องเรียนของโรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ วัดศรีโสดา เพราะพื้นที่เดิมคับแคบ กรรมการวัด ชาวบ้าน และเจ้าอาวาสในสมัยนั้น เห็นว่าควรจะให้มาตั้งได้ จึงได้อนุญาต เมื่อโรงเรียนมาตั้งแล้วสิ่งที่ตามมาคือ ความเจริญทางด้านวัตถุต่าง ๆ เช่น ถนนเทศบาลก่อกำขึ้นในวัด ติดไฟฟ้าตามเสาทั่วบริเวณวัดจนสว่างไปทั่ว ทำให้เป็นเหมือนกับวัดในเมือง และในปีพ.ศ.2540 โรงเรียนแห่งนี้ก็ได้รับการตั้งเป็นโรงเรียนวัดวิเวกนาราม สังกัดกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ เปิดสอนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยรับเด็กชาวเขาเข้ามาบวชเรียนเป็นการเฉพาะ แต่ต่อมาเด็กเหล่านี้มักจะสร้างความไม่พอใจให้แก่กรรมการวัดและศรัทธาวัดเป็นประจำ กล่าวคือ สมบัติและถาวรวัตถุในวัดมักจะถูกกัดแฉะและถูกทำลาย เช่น เกล็ดนาคหน้าวิหาร หอสรงน้ำ โรงเก็บสิ่งของของวัดก็ถูกกัดแฉะ เรื่องนี้ลุงสม อิกำเนิด แก้ววัดบอกว่า “ถ้าจะอะไรก็ตั้งบ่ให้อยู่ต่อไป กรรมการวัดเป็นจะไล่ออกหมด” นอกจากโรงเรียนวัดวิเวกนารามแล้ว โครงการพระธรรมจาริก ก็ยังได้จัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่สตรีชาวเขาขึ้นมาอีกแห่งหนึ่งในเวลาไล่เลี่ยกัน

กิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางคณะศรัทธาวัดจัดขึ้นและทางโรงเรียนจัดขึ้น มักจะแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด เช่น หากทางวัดมีงานประเพณีหรืองานบุญ จะไม่ขอหรือปรึกษากับทางผู้บริหารโรงเรียน คงมีแต่พระที่อาศัยอยู่ในวัดมาก่อนเท่านั้น ที่ชาวบ้านไปขอคำปรึกษา ในขณะที่เดียวกัน หากทางโรงเรียนจัดงานใหญ่ ๆ เช่น สอบธรรมสนามหลวง ประชุมพระธรรมจาริก ก็จะจัดโดยไม่มีคณะศรัทธาวัดมาร่วมด้วย ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มแรกตั้งโรงเรียนจนถึงปัจจุบัน เหตุดังกล่าวเป็นเพราะการที่โครงการพระธรรมจาริก ได้มาใช้พื้นที่ของวัดใช้เป็นโรงเรียน คณะกรรมการวัดและเจ้าอาวาสมอบให้ด้วยความเกรงใจ เพราะผู้ขอเป็นพระผู้ใหญ่จากกรุงเทพฯ และในเมืองเชียงใหม่ มีศรัทธาวัดบางคนไม่เห็นด้วยแต่ไม่อาจโต้แย้ง เมื่อมีโรงเรียนแล้วเด็กนักเรียนก็ทำลายทรัพย์สินของวัดอีก ส่วนทางฝ่ายผู้บริหาร

โรงเรียนเองก็ไม่ค่อยเสนอตัวในงานประเพณีที่ชาวบ้านจัดขึ้นมากนัก บางครั้งถึงกับห้ามครูสอนที่เป็นพระไปร่วมงาน เช่นคำพูดในการประชุมครั้งหนึ่งว่า “ไม่อยากให้ครูที่เป็นพระไปร่วมงานศพเพราะเห็นแก่เงิน” “ทางเจ้าอาวาสก็ไม่เห็นมาติดต่องานจะให้ช่วยอะไรบ้าง” เป็นต้น ทั้งนี้เป็นเพราะทางผู้บริหารเกรงว่าครูสอนที่เป็นพระภิกษุจะละเลยต่อหน้าที่ของตน

ที่ผ่านมาวัดวิเวกวนารามมีเจ้าอาวาสแล้ว 3 รูป คือ

1. พระครูสมบุรณ์ วุฑฒิสโร (2492 – 2532)
2. พระมหาสมจิต โชติมนฺโต (2533 – 2541)
3. พระมหากุลวุฒิ ปญญาโร (2542 - ปัจจุบัน)

ภายในวัดมีสิ่งก่อสร้างที่เป็นสมบัติของวัด เช่น วิหาร ภูมิพระ 10 หลัง ศาลาการเปรียญ อุโบสถ ส่วนสิ่งก่อสร้างที่เป็นสมบัติของโรงเรียน เช่น อาคารเรียน 3 ชั้น 3 หลัง อาคารที่พักสามเณรชาวเขาอีกประมาณ 25 หลัง และเครื่องสาธารณูปโภคอื่น ๆ เนื้อที่วัดมีทั้งหมดประมาณ 230 ไร่ ส่วนมากเป็นพื้นที่ป่า ล้อมรอบด้วยกำแพงสูง 1 เมตรครึ่ง พระสงฆ์ที่อาศัยอยู่ในวัดที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและมาขอคำปรึกษาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตเป็นประจำคือ ตูโปต๊ะ อายุ 78 ปี ท่านมีบทบาทในการเป็นที่พึ่งทางใจแก่ชาวบ้านและมีความเชี่ยวชาญในการเทศน์ธรรมในงานเทศกาลต่าง ๆ อีกด้วย

จากประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหมู่บ้านทั้ง 3 ทำให้มองเห็นว่า บ้านโป่งเป็นบ้านที่เก่าแก่ที่สุดเกิดจากการอพยพมารวมกันของชาวไทยใหญ่ บ้านวิเวกเป็นหมู่บ้านที่เกิดมาพร้อม ๆ กับวัดและเติบโตอย่างรวดเร็ว จากการเข้ามาอยู่อาศัยของคนนอกพื้นที่ เช่น นักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้ ส่วนบ้านท่ายาวเป็นหมู่บ้านเกิดใหม่ที่แยกออกมาจากบ้านโป่งเมื่อประมาณ 20 ปีที่แล้ว เกิดจากการอพยพมารวมกันของชาวยองจากจังหวัดลำพูน อย่างไรก็ตามทั้งสามหมู่บ้านต่างก็มาประกอบพิธีกรรมหรือประเพณีต่าง ๆ ที่วัดวิเวกวนารามแห่งเดียวกันและต่างก็รู้จักกันเป็นอย่างดีเพราะทั้งหมดเป็นศรัทธาวัดเดียวกัน

3. โครงสร้างทางสังคม

สถาบันครอบครัว

บ้านโป่ง

ต้นตระกูลดั้งเดิมของหมู่บ้านนี้คือ ตระกูล “ปงหาร” เป็นตระกูลที่ใหญ่ที่สุดในหมู่บ้านและมีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง เพราะมีที่ดินเป็นจำนวนมากและขายได้ในราคาสูงแต่นามสกุลนี้ ภายหลังได้มีการเขียนผิดเพี้ยนไปต่าง ๆ กัน ลงมีน ปงหาร เล่าว่า “ตะกอนลง

เขียนโปงหาญพ่อง พงหารพ่อง โปงหารพ่อง แต่ส่วนมากจะเป็นปงหารจนบัดเดี๋ยวนี๋ ลุงคำ (คนเก่าแก่ในหมู่บ้านอีกคนหนึ่ง) เป็นใจปงหาร” ตามรายชื่อผู้บริจาคที่สลักตามหน้าต่างวิหารในวัดใช้โปงหาร ต้นตระกูลนี้แตกแขนงออกเป็นต่าง ๆ กันเพราะความกร่อนของภาษา ทั้งหมดยังเป็นเครือญาติกันอยู่อย่างเหนียวแน่น แต่ถึงแม้ว่านามสกุลปงหารจะเป็นนามสกุลที่มีประชากรมากที่สุดในบ้านโปง แต่ก็ยังเป็นเพียงครอบครัวเดียว เพราะลูกหลานมักจะไปสร้างบ้านเรือนแยกออกจากพ่อแม่หลังจากแต่งงานแล้ว คงปล่อยพ่อแม่ให้อยู่ตามลำพังพร้อมฝากหลานไว้ให้ดูแล แม้วันที่ผู้วิจัยเดินทางไปพูดคุยกับลุงมิน ปงหาร (กันยายน 2542) ก็พบแต่สองลูกป้าเท่านั้น ครอบครัวขยายที่มีขนาดใหญ่มากกลับพบว่าเป็นตระกูล “สาริขิต” ครอบครัวนี้มีลุงคำและป้าสุขเป็นหัวหน้าครอบครัว มีลูก 12 คน ลูกทุกคนแต่งงานหมดแล้ว และพาครอบครัวของตนย้ายเข้ามาอยู่กับพ่อแม่ มีลูกหลานทั้งสิ้นประมาณ 40 คน บ้านตั้งอยู่ในสวนมะม่วงอันร่มรื่น มีบ้านหลังใหญ่เป็นจุดศูนย์กลางรายล้อมไปด้วยห้องและบ้านหลังเล็ก ๆ อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน เพราะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีจึงทำให้คนในตระกูลนี้มีสุขภาพแข็งแรง ไม่เคยมีใครเจ็บป่วยหรือล้มตาย ความสับสนในการจำลูกหลานในตระกูลใหญ่แบบนี้ย่อมมีบ้าง เช่น สมาชิกคนหนึ่งในตระกูลบอกว่า “เฮ แม่ไ้สังห้มันจื้อหยังหื้อ มันอายุเต้าไคแล้วหา” จากนั้นก็จะมาพูดคุยกันว่า ใครเป็นลูกใครบ้างและอายุเท่าไรแล้ว

นอกจากสองตระกูลนี้แล้ว ลักษณะครอบครัวของคนอื่น ๆ ในบ้านโปงจะเป็นแบบผสมผสาน บ้างก็เป็นครอบครัวเดียว บ้างก็มีเพียง 3-4 คนเท่านั้น การช่วยเหลือระหว่างครอบครัว หมู่บ้านนี้ก็ช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี เวลามีงานศพ ผู้สูงอายุจะมาพร้อมหน้ากันคอยให้คำแนะนำแก่คนรุ่นหลังในการจัดเตรียมสิ่งของ และร่วมประกอบพิธีทางศาสนาไปจนเสร็จงาน

การแต่งงานของคนในครอบครัวขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของผู้จะแต่ง พ่อแม่ไม่มีบทบาทในการเลือกคู่ครองให้ลูก เพราะเห็นว่าเป็นไปตามยุคตามสมัย ป้าอุ่นเรือน ดาวเรือง อายุ 62 ปี บอกว่า “บ่หมี บ้อแม่บ่หมีสิทธิ์อะหยังที่จะไปเสาะหาหื้อมัน มันมักไผชอบไผ มันตึงเลือกด้วยตัวเก่า แต่งงานแล้ว พ่องก็อยู่บ้านผัว พ่องก็อยู่บ้านเมีย แล้วแต่ความสะดวก” การที่จะสืบสกุลสายพ่อหรือสายแม่ ชุมชนแห่งนี้มีทั้งสองแบบ เพราะบ่ยที่เดียวที่นักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้ ที่เป็นชาวใต้หรือชาวอีสาน พอเรียนจบแล้วก็แต่งงานกับหญิงสาวในหมู่บ้านนี้ เช่น ลูกเขยของลุงตุน ปงหารเป็นชาวภาคใต้ ส่วนมรดกที่เป็นของสกุลก็จะตกเป็นของลูกคนสุดท้ายที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในครอบครัว เช่น มี

ลูกชายชอบเที่ยวเตร็ดเตร่ ไม่เอาการเอางาน พ่อแม่ก็จะว่ากล่าวตักเตือน หากถึงขั้นรุนแรงก็จะเข้าหาพ่อหลวงให้ช่วยเหลือ

พิธีกรรมหรือประเพณีที่ทำให้คนในหมู่บ้านหรือเฉพาะครอบครัวมารวมกัน อย่างละเว้นไม่ได้คือ งานศพ นอกจากนี้ก็มีประเพณีปีใหม่เมือง ที่ลูกหลานจะพร้อมเพรียงกัน ดำหัวผู้สูงอายุ และถือว่าเป็นวันเริ่มต้นปีใหม่

บ้านท่ายาว

ตระกูลใหญ่ในหมู่บ้านนี้คือ ตระกูลอิกำเนิดและสุภศรี ผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่ชาวบ้านเคารพนับถือและขอความช่วยเหลือมากที่สุดคือ ลุงสม อิกำเนิด มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคแบบใช้ไสยศาสตร์ และยังเป็นผู้ดูแลทรัพย์สินสมบัติในวัด ในหมู่บ้านนี้มีครอบครัวที่เป็นเครือญาติกันน้อยเพราะเป็นหมู่บ้านเกิดใหม่ที่เกิดจากการรวมกันของคนต่างถิ่นต่างฐานกัน

บ้านวิเวก

ในหมู่บ้านนี้ ไม่มีตระกูลใหญ่ แต่ละครอบครัวเป็นไปแบบกระจัดกระจาย นามสกุลละครอบครัวเท่านั้น เพราะเป็นหมู่บ้านที่รวมคนต่างถิ่นไว้มาก บางครั้งคนที่ย้ายเข้ามาอยู่หมู่บ้านใหม่ ๆ ก็ปิดตัวเงียบ ทำให้เกิดวัฒนธรรมแบบคนในเมือง คือบ้านใกล้กันแต่ไม่รู้จักกัน ระบบครอบครัวเป็นแบบครอบครัวเดี่ยว บางครอบครัวก็มีตายายและหลานเพราะพ่อแม่เด็กไปทำงานต่างถิ่น เช่น ครอบครัวของบ้านบุญถึง ทับเลื่อน และลุงมี ทับเลื่อน และครอบครัวที่ถือว่าเป็นครอบครัวเก่าแก่มากมีมาพร้อม ๆ กับวัดคือครอบครัว ของลุงศรีทนต์ เสาร์คำ อายุ 58 ปี นายตุ้ เสาร์คำ อายุ 33 ปีผู้เป็นลูกชายเล่าให้ฟังว่า “สมัยเป็นละอ่อนมาแอ่วในวัดนี้แหละ ตู้เจ้าบ่ค่อยมี บ่อน้ำนี้ใส่อยทั้งหมู่บ้าน ตอนค้าก็มาอาบน้ำในวัด”

โครงสร้างทางครอบครัวของทั้งสามหมู่บ้านนี้ มีลักษณะต่างกัน ขึ้นอยู่กับความเป็นมาของการเกิดหมู่บ้าน และระยะเวลาของการตั้งหมู่บ้าน ถ้าหมู่บ้านใดมีความเป็นมาที่ยาวนาน ระบบครอบครัวและเครือญาติจะมีมากและเหนียวแน่น บ้านโป่งและบ้านท่ายาวยังคงความเป็นชนบทไว้ได้มาก ในขณะที่บ้านวิเวกใกล้ความเป็นเมืองมากขึ้น การเคารพนับถือผู้สูงอายุ การอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรมต่าง ๆ ยังคงมีอยู่ภายในแต่ละครอบครัว จะไม่มีการไปก้าวก่ายครอบครัวอื่น

ลักษณะประชากร

บ้านโป่ง

ประชากรดั้งเดิมเป็นชาวไทยใหญ่ที่อพยพมาจากเมืองเชียงตุง ประเทศพม่า เมื่อ 100 กว่าปีมาแล้ว (จากเอกสารประวัติหมู่บ้าน) ชาวไทยใหญ่เป็นผู้มีชนบทรรมนิยม ประเพณีที่คล้ายคลึงกับคนภาคเหนือมาก และชาวไทยใหญ่ในบ้านโป่งได้กลายเป็นคนเมืองหมดแล้ว ภาษาไทยใหญ่ก็ไม่มีใครสามารถพูดได้ รูปร่างหน้าตาล้วนเหมือนคนเมือง นิยมกินข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ใช้ข้าวเหนียวไปถวายพระที่วัด การแต่งกายของผู้สูงอายุ เวลาอยู่ที่บ้านตามปกติ จะใส่กางเกงขาสั้นและเสื้อที่ถักทอด้วยฝีมือของคนในหมู่บ้านเอง ส่วนผู้หญิงก็จะใส่ผ้าถุงและเสื้อคอกระเช้า แต่ว่าเวลาไปวัดหรืองานบุญอื่น ๆ ทั้งหญิงและชายต่างก็หาเสื้อผ้าใหม่มาสวมใส่ ผมของผู้สูงอายุที่เป็นชายตัดเกรียนคล้ายทรงผมของทหาร ส่วนผู้หญิงก็มักจะตัดให้สั้นบ้างปล่อยยาวบ้าง การเดินทางไปวัดของผู้สูงอายุในบ้านโป่ง บางคนก็ให้ลูกเอารถไปส่ง บางคนก็ขับรถไปเอง บางคนก็เดินไป บางคนแม้จะแก่แล้วแต่ก็สามารถขับรถเครื่องและปั่นจักรยานด้วยความทะมัดทะแมง ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารในหมู่บ้านคือภาษาคำเมือง ผู้สูงอายุจะใช้ภาษานี้โดยตลอดไม่ว่าจะพูดกับใคร แต่ถ้าเป็นเด็กรุ่นใหม่ก็จะพูดภาษาไทยภาคกลางกับคนแปลกหน้าหรือคนต่างถิ่นที่ไม่ใช่คนเหนือ

บ้านท่ายาว

ประชากรกลุ่มแรกที่เข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้ คือชาวยองจากจังหวัดลำพูน ประเพณีวัฒนธรรมของชาวยองก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับชาวล้านนามาก โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา แม้แก่วัดคนปัจจุบันก็เป็นชาวยอง ยองเป็นชื่อเรียกกลุ่มคนที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เมืองยอง ซึ่งปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของเมืองเชียงตุง ประเทศพม่า บ้านท่ายาวรวมเอาคนยองและคนเมืองไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน

บ้านวิเวก

ลักษณะประชากรของบ้านวิเวกฯจัดได้ว่าหลากหลาย เพราะไม่ว่าจะเป็นคนภาคกลาง คนอีสาน หรือคนภาคใต้ ต่างก็มีอยู่ในหมู่บ้านนี้ แต่เป็นจำนวนที่เล็กน้อย ดังนั้น การแต่งกาย อาหารการกิน และการพูดจาจึงมีความหลากหลายด้วย อย่างไรก็ตาม เอกลักษณะที่เป็นหนึ่งเดียวคงมีอยู่เฉพาะในกลุ่มคนเมืองเจ้าของพื้นที่เดิมเท่านั้น และประเพณีที่จัดขึ้นในวัดได้รับการช่วยเหลืออย่างดีจากชาวบ้านวิเวก เพราะอยู่ใกล้วัดมากที่สุด

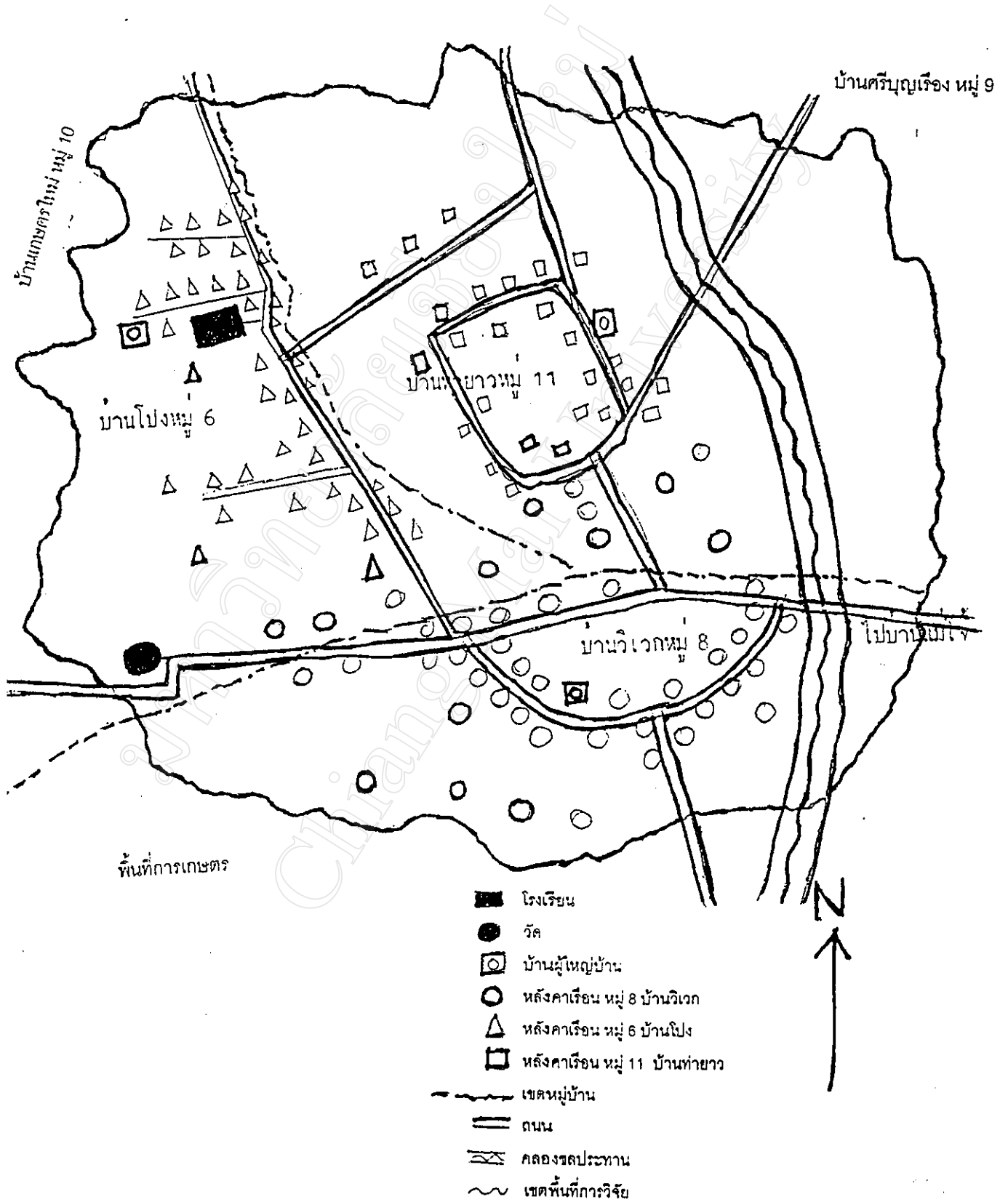
ความสัมพันธ์ทางสังคม

บ้านโป่ง บ้านท่ายาว และบ้านวิเวก

ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเป็นทางการของชุมชนทั้งสามหมู่บ้าน เกิดจากคนของทางราชการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และยังเกิดจากการรวมกลุ่มโดยกฎเกณฑ์ของสังคม เช่น กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ มีไว้คอยช่วยเหลือครอบครัวที่มีผู้เสียชีวิต เป็นกลุ่มที่เกิดความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยนกัน บางครั้งลักษณะดังกล่าวก็ไม่ใช่ที่พอใจของผู้ที่จะต้องเสียเงินบ่อย ๆ ป้าทอง (นามสมมติ) อายุ 64 ปี บอกว่า “เขาเสียเงินดึก ๆ มันพากันตายด้วยโรคเอดส์ สัปดาห์ละ 2-3 คนจะอื้อ จะเอาเวลาไหนไปทำมาหากินหือมันพอจ่ายเป็น” แม่นายสิงโต ปาระมี อดีตพ่อหลวงหมู่ที่ 8 บ้านวิเวกฯ จำต้องลาออกจากตำแหน่งเพราะงานสังคมมาก ทำมาหากินไม่เพียงพอ “จะหือเอาเวลาไหนไปทำมาหากิน เดียวก็ต้อนรับคนโน้น ต้อนรับคนนี้ ตั้งวัน” การที่จะต้องคอยรับฟังข่าวสารจากผู้ใหญ่บ้านทำให้เกิดความสัมพันธ์ได้อีกทางหนึ่ง เช่น การขอความร่วมมือให้ทำความสะอาดหน้าบ้าน จะมีการแตกแยกออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกทำด้วยความเต็มใจ กลุ่มที่สองไม่พอใจที่จะทำแต่ก็ต้องทำ ผู้ใหญ่บ้านของทั้งสามหมู่บ้าน ประชุมชาวบ้านเพื่อให้ไปร่วมมือกันทำความสะอาดวัดและเตรียมงานต่าง ๆ จัดได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นทางการแบบหนึ่งเช่นกัน

ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบไม่เป็นทางการ เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านหรือเฉพาะผู้สูงอายุ เช่น กลุ่มที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมในวัด พ่อหนานเย็น มาจากบ้านโป่ง ลุงสม หนานโต มาจากบ้านท่ายาว ป้าบุญถึงมาจากบ้านวิเวก ทำให้เกิดความรู้สึกกันมากขึ้นได้อีกทางหนึ่ง การเตรียมงานประจำปีของวัด เช่น งานสงฆ์พระธาตุ ในระหว่างการเตรียมงานพบว่า ลุงมิน ลุงตู่ ลุงยอด ลุงคำ มาจากบ้านโป่ง ลุงสมมาจากบ้านท่ายาว ลุงศรีทนต์ ลุงหนานจระ มาจากบ้านวิเวก มาเพื่อช่วยกันจักสานไม้ไผ่ไว้ใช้ในงานและเตรียมการอื่น ๆ แม้จะมาจากต่างหมู่บ้านก็ทำให้เกิดความรู้สึกสนิทกันมากขึ้น ความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการยังเกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกัน เช่น ในงานศพ ทุกคนต้องมาช่วยกัน โดยไม่มีการบอกกล่าว ที่ร้านจำหน่ายสุราในหมู่บ้าน ตอนเช้าและตอนเย็นจะมีกลุ่มชาวบ้านที่เป็นชายวัยทำงาน มารวมกลุ่มดื่มสุราเป็นประจำ จะมีมาจากทั้งสามหมู่บ้าน

แผนภาพ 2 แสดงที่ตั้งพื้นที่การวิจัย

ความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนภายในหมู่บ้าน ของทั้งสามหมู่บ้านเกิดขึ้นได้จากการรวมกลุ่มและเครือข่ายกัน ความเป็นชุมชนแบบดั้งเดิมทำให้ชาวบ้านรู้จักกันเป็นอย่างดี เช่น ลุงมิน ปงหาร บ้านโป่งกล่าวว่า “ถ้าดูอยากรู้เรื่องนี้ดี อ้อไปตามไ้คำ (ลุงคำ ปงหาร) บูน มันมาอยู่บ้านนี้เมื่อกว่าลุง” และคำของหนานจวที่สามารถบรรยายให้ผู้สูงอายุและฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านได้อย่างแม่นยำว่า “บ้านทำยาววก่อนมีลุงสม พ่อหลวงเพชร พ่อหนานเงิน ที่ฐานะดี บ้านโป่งก็มีลุงมิน พ่อหน้อยปืด บ้านเฮาก็มียายคำเอ้ย แม่จันทร์ หมู่นี้หนาที่ฐานะเป็นดี ที่ตึกก็มีนักเช่น ฯลฯ” ชาวบ้านแต่ละคนยังสามารถระบุได้ว่า บ้านหลังไหนมีลูกกี่คน มีหลานกี่คน ย้ายไปต่างถิ่นกี่คน เดียวนี้ยังอยู่ที่บ้านโป่งกี่คน และหากเป็นคนพื้นเมืองเหนือรุ่นแรกที่ย้ายเข้ามาอยู่พร้อมกัน ก็จะมีความรู้จักกันมากขึ้น บ้านบุญถึง ทับเลื่อน อายุ 64 ปี บอกว่า “ยายเข้ามาอยู่ในบ้านนี้ประมาณซักขวบปีหนึ่งจะได้ อูยปา หนานจว ลุงศรีทนต์ เข้ามาอยู่ก่อน ตอนนั้นก็มีเต้าอ้อ 4-5 หลังคาเรือน” คนที่อยู่ในหมู่บ้านนี้ สามารถรู้ได้ว่า ใครเป็นกลุ่มแรก ใครเป็นกลุ่มที่สองที่ย้ายเข้ามาอยู่ และตนอยู่ในกลุ่มไหน คนที่เป็นคนเมืองด้วยกัน จะมีความคุ้นเคยกันมากกว่ากับคนต่างถิ่นที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ เช่น กลุ่มนักศึกษา กลุ่มคนในเมือง การที่คนในหมู่บ้านไปเจอกันที่วัดก็ทำให้รู้จักกันมากขึ้น ป้าติบ วงศ์สถาน กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “ป้าจันทร์ อูยคำบัน อูยคำเอ้ย หนั้นเป็นประจำคู่วันศีล บ้านอยู่ใกล้กัน ได้ถามกันก็ถามที่วัดบุนหละ” กลุ่มศรัทธาวัดเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันเหนียวแน่นมาก เพราะเต็มไปด้วยคนต่างหมู่บ้าน แต่รู้จักกันเป็นอย่างดี

ความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนนอกหมู่บ้าน ชาวบ้านโป่ง ชาวบ้านทำยาว และชาวบ้านวิเวก มีความสัมพันธ์ต่อกันและกับคนต่างหมู่บ้านในหลายลักษณะ เช่น การที่มีรถโดยสารสามล้อวิ่งรับส่งผู้โดยสารในสามหมู่บ้าน คนขับรถเป็นคนหมู่บ้านอื่น แต่ก็ทำให้เกิดความรู้จักและสนิทกันได้ พ่อแม่เจ้าควาสลองค์ก็เป็นคนนอกชุมชน แต่มาวัดวิเวกเป็นประจำ ทำให้ชาวบ้านทั้งสามรู้จักคนทั้งสองเป็นอย่างดี สถานที่ทำงานที่สำคัญของชุมชนคือ ศูนย์วิจัยพืชไร่ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้ รุดงคสถานล้านนาและในโรงเรียนวัดวิเวกวนาราม ที่เหล่านี้อาจมีชาวบ้านจากทั้งสามหมู่บ้านไปทำงาน นอกจากนี้ก็ยังมีคนจากชุมชนอื่น เช่น จากจอมทอง อมก๋อย มาทำงานร่วมกัน ก็ทำให้รู้จักกันและช่วยเหลือกัน

การที่ชาวบ้านของทั้งสามหมู่บ้านจะข้ามเขตไปช่วยงานของคนในอีกหมู่บ้านหนึ่ง จะมีในกรณีที่เป็นเครือข่ายและมีความสนิทสนมกันเท่านั้น หากมีงานศพในบ้านโป่ง จะไม่ปรากฏคนบ้านทำยาวและบ้านวิเวกมากนัก แม้ในสองหมู่บ้านที่เหลือก็เช่นเดียวกัน การรวมตัวกันของคนในชุมชนทั้งสามเกิดขึ้นได้ในกรณีของงานที่เกี่ยวข้องกับวัดเท่านั้น

สถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษาในชุมชนมี 2 อย่าง คือการศึกษาในระบบและนอกระบบ สถาบันการศึกษาในระบบมีเฉพาะที่หมู่บ้านโป่ง คือโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก มีนักเรียน 70 คน ครู 5 คน ก่อตั้งเมื่อพ.ศ.2520 (สัมภาษณ์อาจารย์ใหญ่ และจากเอกสารประวัติโรงเรียน) โรงเรียนแห่งนี้ได้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนลูกหลานชาวบ้านโป่งมานาน แต่ค่านิยมของชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านที่เป็นคนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีก็เหมือนกับค่านิยมของคนในเมืองทั่วไป กล่าวคือในหมู่บ้านจะมีรถรับส่งนักเรียนเข้าไปเรียนในเมืองเชียงใหม่เก็บค่าโดยสารเป็นรายเดือน โรงเรียนที่ชาวบ้านนิยมส่งลูกหลานไปเรียนได้แก่โรงเรียนในเครือคริสตจักร เช่น ดาราวิทยาลัย มงฟอร์ต และปิ่นรุ้งรอยัล ลุงสม อิกำเนิด อายุ 65 ปี พูดถึงความภูมิใจในหลานของตนซึ่งเรียนที่โรงเรียนดาราวิทยาลัยว่า “มันฉลาดแต่ 7 หนา ภาษาอังกฤษมันรู้ได้นิดหน่อยแล้ว แหมบ่เมิน ถ้าจะรู้ได้นักกว่านี้ สมกับค่าเทอมของมัน เสียไปเทอมละหมื่นกว่าบาท คนในบ้านเขาไปเรียนมีจ้านัก” หลานของป้าบุญถึง ทับเลื่อน ก็ไปเรียนในเมืองเช่นกัน ป้าบุญถึงเล่าถึงหลานของตนว่า “ป้อแม่มันยะก่านัก เอมันไปเรียนในเวียงแต่พ่อแล้วมันเก่งกว่าละอ่อนที่เรียนบ้านโป่ง หรือว่าแม่ใจหนา การจัดการจามันรู้จักหมด ป้อมันเมิน 7 ปีกเตื่อ” แม่จ๊วยหน้อยอายุ 94 ปีก็กล่าวถึงหลานของตนเช่นกันว่า “ละอ่อนสามคน เรียนในเวียง คนละหมื่นที่เสียแต่ละเตื่อ ป้อมันยะก่านในเทคโนโลยี ทำหมดทุกอย่าง ล้างส้วม ตัดหญ้า ชื้อหื้อได้ชะตางมาหื้อลูกก็บ่อ” ค่านิยมในการส่งบุตรหลานไปเรียนโรงเรียนที่มีชื่อเสียง เป็นการแข่งขันกันในพื้นที่ และยังคงมีอยู่ในกลุ่มผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีเท่านั้น โรงเรียนอีกแห่งหนึ่งที่มีอยู่ในชุมชนก็คือโรงเรียนวัดวิเวกวาราม แต่มีคนในชุมชนส่งบุตรหลานไปวชเพื่อเรียนเพียง 2-3 คนเท่านั้น ในมหาวิทยาลัยแม่โจ้ซึ่งอยู่ใกล้ชุมชนมาก ก็มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งส่งลูกหลานเข้าเรียนเช่นกัน แต่เป็นจำนวนน้อย ลุงมิน ปงหาร อายุ 74 ปีเล่าถึงหลานของตนที่เพิ่งจบจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ว่า “มันอายุช่าวปายแล้วหนา เพิ่งจบปีนี้ บัดเตียวนี้มันยะก่านที่ปัมน้ำมันในเทคโนโลยี เป็นพนักงานเก็บเงิน ตอนค้ำมันก็ไปสอนให้นักศึกษาภาคค่ำ เงินเดือนมันหมื่นปาย ได้นักกว่าป้อแม่มัน” ส่วนสถาบันอุดมศึกษาอื่น เช่น มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หรือมสธ. ก็มีคนในชุมชนนิยมเรียนเช่นกัน ลูกสาวของยายคำเฮ้ย ก็เรียนมสธ.และจบไปแล้ว ปัจจุบันกำลังเรียนต่อเนื่องอีกสาขาหนึ่ง นอกจากนั้นยังมีหลานชายอีกคนหนึ่งเรียนจบปริญญาโทจากคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แม่จ๊วยเฮ้ยเล่าว่า “มันขยันแต่หนา ตีหนึ่งตีสองมันยังบ่อเข้านอนเตื่อ ตอนเจ้ามันก็ลูกเจ้าเตรียมตัวไปยะก่าน หนังสือมันกองอยู่ลุ่มเป็นเข่งปุ่นก้า” ลูกชายของลุงเหลา ไชยดก ก็เรียน

จบปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และทำงานที่จังหวัดพิษณุโลก สถาบันการศึกษาชั้นสูงในเมืองเชียงใหม่ ชาวชุมชนทั้ง 3 ก็ส่งลูกหลานไปเรียนตามฐานะทางเศรษฐกิจของตน

การศึกษาในระบบของชุมชนมีแหล่งที่มาดังนี้ ชั้นประถม ถ้าฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีจะให้ลูกหลานเรียนที่โรงเรียนบ้านโป่ง ถ้าพอมีเงินก็จะส่งไปเรียนในเมืองหรือบ้านแม่ใจ ชาวบ้านท่ายาวและบ้านวิเวกไม่มีโรงเรียนประจำหมู่บ้านต้องให้ลูกหลานไปเรียนนอกหมู่บ้านเท่านั้น ระดับมัธยมศึกษา ชาวบ้านส่งลูกหลานไปเรียนที่บ้านแม่ใจ สันทราย วิทยาคม และในเมืองเชียงใหม่ ระดับอุดมศึกษาให้เรียนที่มหาวิทยาลัยแม่ใจและสถาบันต่าง ๆ ในเมือง นอกจากนี้ก็มีมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ผู้ที่ไม่รู้หนังสือมักจะเป็นผู้สูงอายุที่อายุมากกว่า 70 ปีขึ้นไป เช่นแม่ฮ้อยน้อย อายุ 94 ปี พูดถึงการที่ตนอ่านหนังสือไม่ออกว่า “เวลาพ่อโทรทัศน์ก่อนพ่ออยู่เรื่อง ฟังเต๋ในวิทยุก็พออยู่เรื่อง แต่พ่อหนังสือบ่ได้ ฮ้อยอ่านบ่ออก สมัยฮ้อยมันบ่มีโฮงเฮียนล่อ จะไปเฮียนดีไหน”

ส่วนการศึกษานอกระบบ ชุมชนได้มีการอบรมศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น การจักสาน การเพาะกิ่งต้นไม้ และการทำเครื่องใช้ในครัวเรือนอื่น ๆ ให้แก่ลูกหลานเสมอมา รวมถึงในด้านประเพณีพิธีกรรมทางความเชื่อ แต่เมื่อได้รับผลกระทบจากการศึกษาแผนใหม่ ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่สนใจสิ่งเหล่านี้อีกแล้ว ดังที่ลุงมิน ปงหาร อายุ 74 ปี บอกว่า “คนสมัยก่อนจะบอกหื้อลูกหลาน รู้จักวิธีทำไร่ ทำสวน จักสาน แปะไม้คาน เขาติงทำตามป้อแม่ แต่บัดเดี๋ยวนี้เขาบ่เอาหละ เขาไปยะกาน เอาเงินไปซื้อเอา น้ำก็อกมีหมดจะอาบก็บ่ต้องหาน้ำ เอาหละเข้าใส่น้ำหื้อน้ำไหลใส่หลัง กำเดียวเรียบร้อย เขาเอาความสบายเขาเข้าว่า” สิ่งที่เป็นมรดกของชุมชน เช่น เครื่องจักสาน และเครื่องใช้ในครัวเรือนที่ทำเองไม่มีคุณค่าและความหมายสำหรับเยาวชนรุ่นใหม่มากนัก แหล่งการศึกษานอกระบบอื่น ๆ มักจะเกิดขึ้นจากการสังเกตการกระทำของผู้สูงอายุ เช่น การปฏิบัติเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมแล้วนำมาปฏิบัติตามสืบต่อกันไป และส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในวัด เช่น ป้าบุญถึง ทับเลื่อน อายุ 64 ปี เป็นผู้หญิงที่มานอนวัดเมื่อน้ำพระขามาถึงเป็นประจำทุกปี พูดถึงเรื่องนี้ว่า “ถ้าเขาบ่มา ก็บ่ฮู้ไผจะมาอยากหื้อลูกหลานมันได้ผ่อได้หัน จะได้ทำตามพ่อ” ที่ถ่ายทอดสิ่งที่ไม่ดีงามให้แก่คนรุ่นหลังก็มี เช่น การดื่มสุราแล้วทะเลาะวิวาท การเล่นการพนันการซื้อขายเสียงในการเลือกตั้ง พฤติกรรมบริโภคนิยม นิยมสร้างหนี้สินเพื่อซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยมาใช้

สถาบันสาธารณสุข

ในชุมชนทั้งสามหมู่บ้านนี้ ไม่มีสถานอนามัย หรือโรงพยาบาล เมื่อเจ็บป่วย ต้องนำส่งโรงพยาบาลสันทราย ซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนประมาณ 4 กิโลเมตร ตั้งอยู่บนถนนแม่ใจ-แมริม การรักษาแผนโบราณมีlungsm อิกำเนิด บ้านท่ายาวเป็นผู้มีความชำนาญ จะรักษาทั้งทางด้านไสยศาสตร์และสมุนไพร ใครก็ตามที่ได้รับโรคภัยไข้เจ็บแต่ไม่เชื่อว่าหมอแผนใหม่จะรักษาได้ ก็จะไปปรึกษากับlungsm เพื่อให้lungsmรักษาให้ เป็นที่ประจักษ์กันทั่วชุมชน หลวงพ่อต๊อบ อายุ 78 ปี เป็นอีกผู้หนึ่งที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องยาสมุนไพร ท่านมักจะพูดเรื่องยาสมุนไพรที่รักษาโรคต่าง ๆ ได้ในเวลาอยู่ต่อหน้าคณะศรัทธาในพิธีกรรมทั่วไป แม้ยารักษาโรคเอดส์หลวงพ่อก็บอกว่ามียาดีแต่ไม่สามารถเปิดเผยได้ การรักษาตัวเองในเบื้องต้น ในกรณีที่เจ็บป่วยไม่รุนแรง ชาวบ้านจะซื้อยาแก้ปวด แก้หวัด เช่น ยาทิฟฟี ยาพาราเซตามอล และยาบวดหายเป็นต้น มากินเพื่อบรรเทาอาการ ถ้าหากใครรู้ตัวยาที่รักษาโรคได้ จะมีการพูดต่อ ๆ กันไปในเวลาพบปะกันหรือเวลาไปเยี่ยมคนป่วย แต่ถ้าหากครอบครัวไหนมีลูกหลานทำงานมีรายได้ดี เมื่อพ่อแม่เจ็บป่วยก็จะนำส่งโรงพยาบาลทันที การเจ็บไข้ได้ป่วยมักจะเกิดกับผู้ใช้แรงงานที่มีอายุระหว่าง 25-40 ปีโดยเฉพาะโรคเอดส์มีการตายทุกเดือน พ่อหลวงวันชัย นันทพัฒน์ พูดถึงเรื่องนี้ว่า “โรคภัยไข้เจ็บส่วนมากจะเป็นโรคเอดส์ ตายกันตึก ๆ คนเฒ่าต้องไปเผาคคนหนุ่มหละบัดเดี๋ยวนี้นอกนี้กับค่อยมีโรคภัย มีเจ็บไข้ฟ่อง เป็นหวัดฟ่อง แก่ตายฟ่อง เป็นธรรมดา” อย่างไรก็ตาม หากครอบครัวไหนมีคนตายด้วยโรคเอดส์คนในครอบครัวเดียวกันก็มักจะบอกว่าตายเพราะโรคอย่างอื่น เพราะความละเอียดต่อเพื่อนบ้าน

การสาธารณสุขในชุมชนมี 3 แบบคือ นำไปส่งโรงพยาบาล ซื้อยามากินเอง และรักษาด้วยสมุนไพรหรือไสยศาสตร์จากผู้สูงอายุ

สถาบันเศรษฐกิจ

ในบ้านโป่ง หมู่ 6 ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง รองลงมาเป็นการทำการเกษตร ในหมู่บ้านมีโครงการหลวงปลูกดอกไม้ แต่แหล่งงานที่สำคัญอยู่ที่สถาบันการเกษตรของมหาวิทยาลัยแม่ใจ พื้นที่ปลูกข้าวในหมู่บ้านมีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่สำหรับปลูกดอกไม้ เพื่อจำหน่ายให้กับตัวแทนที่มารับซื้อ เช่น จากคำบอกเล่าของลุงทองคำ อายุ 63 ปี ว่า “เขาดูแลดีแล้ว พอมันบานพอขายได้ เป็นจะมาฮับซื้อ มีการประกันราคากันไว้ด้วย” ร้านค้าในหมู่บ้านมีทั้งสิ้น 6 แห่ง เป็นร้านขายอาหารพื้นเมืองประเภทต่าง ๆ เช่น ลาบดิบ

จีนล้ม ไก่ย่าง และขายของทำอื่น ๆ การเกิดขึ้นของร้านค้าในหมู่บ้าน ลุงมิน เล่าว่า “ตะกอนมันเป็นพวกหาบเร่ มาจากแม่แกัดบ้าน เพิ่งมาตั้งเป็นหลักแหล่งได้ประมาณซัก 10 ปีนี้” ร้านค้าในหมู่บ้านนอกจากจะเป็นที่จับจ่ายซื้อของแล้วยังเป็นที่ตั้งวงกินเหล้า หลังเลิกงานของผู้ขายในหมู่บ้านอีกด้วย การถือครองที่ดินในหมู่บ้าน หากเป็นคนเก่าแก่จะมีที่ดินมาก เนื่องจากสมัยก่อน พื้นที่ละแวกนี้ยังไม่มีเจ้าของ ใครจะจับจองเอาเท่าไรก็ได้ แต่ในปัจจุบันเจ้าของที่ดินรายใหญ่กลับเป็นคนในเมืองและจากกรุงเทพฯ มากวันขึ้น ชื่อ ดังคำของลุงมินว่า “ไม่มีใครได้ตั้งไหนก็จองเอาเลย แกววัดว่างไปหมดสมัยนั้น ลุงก็ไปเลี้ยงควายแถวนั้นแหละ ถ้ารู้ว่ราคามันจะแพงเมื่อลุน จองไว้ซัก ๆ ทำจะเป็นเศรษฐีไปแล้ว คุณหญิงคุณนายในเวียงนั้น เป็นมาซื้อไว้ รอบ ๆ หมู่บ้านเป็นของเป็นหมด” ที่ดินในหมู่บ้านราคาขายตกอยู่ไร่ละ 6 แสนบาท ดังนั้นคนเก่าแก่ที่มีที่ดินมากจึงร่ำรวยแตกต่างจากคนทั่วไป ที่มาอยู่ที่หลัง

รายได้โดยเฉลี่ยของชาวบ้านอยู่ที่ระดับ 2,000 – 5,000 บาทต่อเดือน (สัมภาษณ์พ่อหลวงวันชัย นันทพัฒน์) อย่างไรก็ตามปรากฏว่า คนที่ดำเนินชีวิตแบบหาเช้ากินค่ำแทบไม่มีสมบัติอะไรเป็นของตัวเองก็ยังมีในหมู่บ้านและชาวบ้านกลุ่มนี้จะไปเกี่ยวหญ้ามาทำเป็นไฟ เพื่อจำหน่าย และเก็บของเก่าเช่นขวด นำไปขาย สร้างบ้านเรือนอยู่ห่างจากถนนและสมาคมกับคนน้อย ชาวบ้านไปส่วนใหญ่มีรถยนต์และรถมอเตอร์ไซด์เป็นของตัวเองสามารถเดินทางไปทำธุระของตนโดยใช้รถส่วนตัว พอถึงวันพระชาวบ้านจะนั่งรถมาเองหรือให้คนอื่นมาส่ง เกือบทุกหลังคาเรือนมีไฟฟ้าใช้ ภายในหมู่บ้านมีตู้โทรศัพท์สาธารณะ ภายในครัวเรือนมีโทรทัศน์และเครื่องใช้ไฟฟ้าอื่น ๆ

นอกจากนี้ ที่บ้านโป่งยังมีโครงการพัฒนาบ้านโป่งตามพระราชดำริ โดยมีคณาจารย์นักศึกษาของมหาวิทยาลัยแม่โจ้ หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ร่วมมือกันสนองพระราชดำริ เพื่อรักษาสภาพป่าและต้นน้ำลำธารของห้วยโจ้ มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาเที่ยวชมมิได้ขาด ผู้ใหญ่บ้านต้องคอยกำชับลูกบ้านในเรื่องของความสะดวกตามถนนอยู่เสมอ สมบัติที่เป็นของส่วนรวมเช่น ที่ดินสาธารณะป่าช้า ที่ดินบริเวณโครงการหลวง เงินทุนในการทำการเกษตรของชาวบ้านส่วนหนึ่งได้มาจากการกู้ ธกส. และสามารถยืมได้จากเครือข่ายของตนเอง การรวมกลุ่มในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์และกลุ่มผู้สูงอายุ สำหรับการรักษาศรัทธาที่หามาได้ หากเป็นเงินสดจะนำไปฝากธนาคารที่บ้านแม่โจ้ ซึ่งเปิดให้บริการถึง 4 ธนาคาร คือ ไทยพาณิชย์ กรุงไทย และออมสิน ถ้าเป็นเงินจำนวนน้อยก็จะติดตัวไว้เพื่อใช้สอย เมื่อก่อนจะถึงปี 2000

ชาวบ้านบางคนก็มีความตื่นตระหนกเกี่ยวกับเรื่องปัญหาวยทุเค กันมาก ถึงขนาดไปถอนเงินออกจากธนาคารมาเก็บไว้ที่บ้าน แม้จะเรียกชื่อปัญหาดังกล่าวไม่ถูกก็ตาม

บ้านท่ายาว หมู่ 11 ชาวบ้านมีอาชีพรับจ้างและทำสวน ส่วนหนึ่งจะเข้าไปทำงานในเมือง หรือที่โรงงานตามชนเมือง บ้านท่ายาวเป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่เพาะปลูกมาก รอบหมู่บ้านจะเป็นทุ่งนา สวนผลไม้ และคลองชลประทาน ชาวบ้านมีรายได้โดยเฉลี่ยเท่ากับบ้านโป่ง ในหมู่บ้านมีร้านขายของชำเล็ก ๆ เพียงแห่งเดียว ผู้สูงอายุเมื่ออยู่ว่าง ๆ ก็จะทำเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น ไม้กวาด ทำใช้เองและขายเพื่อเป็นรายได้เสริม การทำการเกษตรเป็นเกษตรขนาดเล็ก ส่วนมากจะวางผลผลิตขายตามร้านค้า ถ้าเป็นสวนขนาดใหญ่จะมีคนมารับซื้อถึงที่ กลุ่มในหมู่บ้านเหมือนกับบ้านโป่ง

บ้านวิเวก หมู่ 8 ชาวบ้านมีอาชีพรับจ้างและทำการเกษตร ที่ทำงานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของชาวบ้านหมู่นี้คือจุดกงสถานล้านนา โดยเป็นพนักงานทำความสะอาด ต้นไม้ ร้านค้าในหมู่บ้านมีทั้งสิ้น 6 แห่ง เป็นร้านขายของกิน เช่น ก๋วยเตี๋ยว และน้ำผลไม้ 4 แห่ง เป็นร้านขายของชำอีก 2 แห่ง นอกจากนี้ยังมีร้านที่เปิดให้บริการซ่อมจักรยานยนต์อีก 1 แห่ง คนที่มีที่ดินกว้างก็จะสร้างหอพักขนาดเล็ก ๆ ไว้คอยบริการนักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้ เพื่อเป็นรายได้อีกทางหนึ่ง โดยเฉลี่ยชาวบ้านมีรายได้ 3,000 – 6,000 บาท ต่อเดือน (สัมภาษณ์ พ่อหลวงเดช ไชยระวัง) หมู่บ้านวิเวกอยู่ใกล้วัดมากที่สุด เมื่อมีงานวัด ชาวบ้านจะมาช่วยกันอย่างรวดเร็วกว่าบ้านอื่น

ทั้งสามหมู่บ้านมีแหล่งงานร่วมกันคือสถาบันวิจัยพืชไร่ สถานีทดลองใหม่ รุดงคสถานล้านนาและโรงงานต่าง ๆ ตามชนเมือง การเกษตรเป็นการทำแบบขนาดเล็ก วางขายตามร้านค้าและรอคนมาซื้อถึงสวน การรวมกลุ่มและรายได้ของชาวบ้านทั้งสาม ไม่แตกต่างกันมากนัก

สถาบันการเมือง

การเมืองระดับครอบครัว การปกครอง การตัดสินใจในการผลิต เป็นหน้าที่ของพ่อแม่ พ่อแม่มีหน้าที่ตัดสินใจว่า ควรจะทำอะไร ควรจะบอกอะไร ลูก ๆ ก็จะทำตาม ถ้าเป็นการเลือกคู่ครองของลูก พ่อแม่จะปล่อยให้ลูกเลือกเอาเอง ดังคำบอกเล่าของลุงยอด ดาวเรือง อายุ 65 ปี ว่า “เขาไปบังคับจิตใจมันไม่ได้ มันชอบไผ่ก็ให้มันเลือกเอาเอง ขอหือเป็นคนดีลูกก็พอใจแล้ว” การตัดสินใจที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในครอบครัว คืองานศพ เมื่อมีคน

ตาย ผู้สูงอายุและชาวบ้านทั่วไปจะมาช่วยกันตัดสินใจทำพิธีทางศาสนา โดยมีผู้นำสูงสุดคือ อาจารย์วัดคอยชี้นะ

การเมืองระดับชุมชน ในชุมชนมีผู้สูงอายุที่เป็นคนเก่าแก่ของหมู่บ้านเป็นผู้นำตามธรรมชาติ และจะได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านมาก ชาวบ้านบางคนถึงกับบอกให้ลงสมัครพ้อหลวง จะทะเลาะなんให้ แต่จากปากของผู้เฒ่าตามธรรมชาติ เช่น ลุงมิน ปงหาร อายุ 74 ปี กลับบอกว่า "เขาบ่ได้เขียนหนังสือ ถ้าเขาอยู่หนังสือเขาลงสมัครแล้ว ถ้าลงสมัครต้องชนะแน่นอน" กล่าวได้ว่า การศึกษาแผนใหม่มีส่วนทำให้ผู้นำตามธรรมชาติถูกลดบทบาทลง ผู้นำพิธีกรรมได้แก่อาจารย์วัด มีบทบาทในการนำทำพิธีทางศาสนา และให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านในการเตรียมงานก่อนประกอบพิธี ถ้าเป็นพิธีกรรมของชุมชนทั้งหมด จะยกให้เป็นหน้าที่ของอาจารย์วัด แม้ผู้สูงอายุก็จะไม่คัดค้านหากเป็นความคิดเห็นของอาจารย์วัด อาจารย์วัดคนปัจจุบันคือ นายสิงโต ปาระมี อายุ 55 ปี ได้รับการแต่งตั้งจากชาวบ้านทั้งหมดให้ทำหน้าที่นี้ นายสิงโตในอดีตเคยเป็นผู้ใหญ่บ้านและเคยบวชมาก่อน แต่ต้องลาออกจากตำแหน่งผู้เฒ่าบ้าน เพราะไม่มีเวลาประกอบอาชีพส่วนตัว ทำให้รายได้ไม่พอกับรายจ่ายภายในครอบครัว การนับถือผู้นำในการประกอบพิธีกรรมของชาวบ้านมีไม่น้อยไปกว่าพระสงฆ์ ชาวบ้านถวายอะไรแก่พระสงฆ์ ก็จะถวายสิ่งนั้นแก่อาจารย์วัดเช่นเดียวกัน อาจารย์วัดจึงต้องเป็นผู้มีคุณธรรมสูง ละเว้นอบายมุขทุกชนิด หากอาจารย์วัดมีพฤติกรรมไม่เป็นไปตามที่ชาวบ้านคาดหวัง เช่น ไม่มาแนะนำพิธีกรรมต่าง ๆ ที่บอกไปแล้ว ชาวบ้านก็จะเปรียบเทียบกับอาจารย์วัดของวัดอื่นว่าดีกว่าหรือด้อยกว่า ดังเช่นงานศพของลูกชายลุงดำ เก่งกาจ มีเสียงพูดจากชาวบ้านบางคนเมื่ออาจารย์วัดมาช้าว่า "ก็ไปบอกเป็นแล้วแต่เจ้า ที่บ้านเป็นยังบ่มา ก็บู้ บ่เหมือนอาจารย์วัดวัดหนองอุโบสถ บอกคำเดียวเด้ออัน เป็นมาทันที"

ผู้นำแบบเป็นทางการในหมู่บ้าน ได้ตำแหน่งมาจากการเลือกตั้ง บทบาทของผู้เฒ่าประเภทนี้คือ การประสานงานกับทางอำเภอหรือตำบล หรือรับงานทางราชการมาแจ้งแก่ชาวบ้าน คอยร่วมงานพิธีกรรมกับชาวบ้าน ปรากฏเสมอว่า ในงานศพจะมีพ้อหลวงเดินนำหน้าศพต่อจากพระสงฆ์ ผู้นำแบบเป็นทางการของชุมชนวัดวิเวกนาราม มีดังนี้คือ หมู 6 นายวันชัย นันทพัฒน์ อายุ 44 ปี หมู 11 นายศรีทนต์ บุญธรรม อายุ 42 ปี และหมู 8 นายเดช ไชยระวัง อายุ 43 ปี นอกจากนั้นยังมีอบต. ผู้ช่วยผู้เฒ่าบ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน คอยช่วยเหลืองานราชการต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมายมา

การเลือกตั้งระดับประเทศชาวบ้านก็มาใช้สิทธิ์ของตนเองอย่างพร้อมเพรียง เช่น เมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2543 มีการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การ

ที่บ้านโป่งมีศาลเจ้าชื่อ "ศาลโป่ง" เป็นศาลที่เก่าแก่มิมาพร้อมกับการตั้งหมู่บ้าน เมื่อชาวบ้านจะออกเดินทางไกลไปต่างถิ่นเป็นเวลานาน และชาวบ้านผู้เข้ามาอาศัยในหมู่บ้านใหม่ จะต้องไปขอพรจากศาลโป่ง เพื่อให้ตนประสบความสำเร็จพร้อมด้วยครอบครัว เมื่อถึงวันปีใหม่มือง ชาวบ้านก็จะมีขบวนแห่ประดับด้วยข้าวตอกดอกไม้ธูปเทียนและน้ำหอม แห่ไปที่ศาลโป่งเพื่อสักการะและขอพรปีใหม่ ส่วนบ้านท่ายาวและบ้านวิเวกมีศาลขนาดเล็ก ไว้เป็นที่อาศัยสำหรับเจ้าที่เกือบทุกหลังคาเรือน

กิจกรรมทุกอย่างที่ชาวชุมชนจัดขึ้น ถ้าเป็นกิจกรรมที่มีความบันเทิง กลุ่มวัยรุ่นจะมีส่วนรวมมาก ถ้าเป็นพิธีกรรมทางศาสนาจะมีเฉพาะผู้สูงอายุ ส่วนผู้หญิงที่อยู่วัยกลางคนก็จะเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงที่สำคัญในการทำอาหาร ล้างถ้วยล้างจาน จนไม่มีเวลาจะไปนั่งฟังพระเทศน์หรือพระสวด ทำได้เพียงผู้คอยสนับสนุนงานอยู่เบื้องหลัง

การเล่นเพื่อความบันเทิงเมื่อ 60 ปีก่อน ลุงมิน ปงหาร เล่าว่า คนในสมัย
 ยมาชนกัน ถือว่าเป็นการเล่นแบบหนึ่ง “เวลาเขาไปเลี้ยงควาย ไกล ๆ จะ
 ควายชนกันเสียก่อน บางวันชนตั้งแต่เช้า ควายไม่เก่งบ้าง เก่งบ้าง ชู้กันหมด แต่บัด
 นี้” สมัยก่อนไม่มีไฟฟ้า ไม่มีโทรทัศน์ ดังนั้นการชนควายจึงเป็นแหล่งบันเทิงอีก
 อย่างที่ชาวบ้านนิยมเล่นกันในสมัยนั้น แต่ในปัจจุบันนี้โทรทัศน์นับว่ามีบทบาทสำคัญ
 ในการดูเพื่อความบันเทิงของชาวบ้าน ชาวบ้านที่เป็นผู้หญิงชอบดูละครก่อน
 น “บ้านทรายทอง” ทางช่อง 3 “กว่าจะรู้เดียงสา” ทางช่อง 7 และ “หงส์เหนือ
 5 ส่วน” ชาวบ้านที่เป็นผู้ชาย ตั้งแต่วัยกลางคนขึ้นไปชอบดูรายการข่าวแบบ
 ไอทีวี รายการเกษตร ทางช่อง 9 และช่อง 11 ผู้หญิงบางคนเมื่อดูละครแล้ว
 จะวิจารณ์ถึงบทของนางเอกและตัวร้ายในละครเรื่องนั้น ๆ อย่างออกรสออก
 ชาติ นานวันบันเทิงอีกรูปแบบหนึ่งที่หามาได้ง่ายคือ การพูดจาหยอกล้อกันเล่น แล้ว
 นตรง และการเล่าเรื่องตลกที่คล้ายนิทาน เช่น “มีพระและลูกศิษย์อยู่คู่หนึ่ง
 ศิษย์ว่า ถ้าหากตนเผลอทำอะไรที่มันไม่ดี หรือที่น่าอับอายขึ้นมา ให้ถือว่า
 เคนทำตลอดไป ลูกศิษย์ก็ยอมรับ วันหนึ่งขณะที่พระกำลังนั่งทำพิธีสวดมนต์
 มีลูกศิษย์วัดปะปนอยู่กับโยม พระรูปนั้นตกชั้นมาอย่างแรง ชาวบ้านมอง

หน้ากันแล้วก็ช้า ฝ่ายลูกศิษย์เห็นว่าอาจารย์ของตนเองจะต้องอับอายแน่นอน จึงพูดขึ้นท่ามกลางชาวบ้านด้วยเสียงอันดังว่า ผมต่างหากที่ตดพระไม่ได้ตดหอก" ถ้าหากชาวบ้านผู้ที่มีความคุ้นเคยในพระสงฆ์ การพูดจาหยอกล้อก็จะมีเช่นกัน เช่น คำพูดต่อไปนี้ ที่ได้ยินบ่อย ๆ "จะเอาตุ๊อืด ไปขายหื้อวัดแม่แกัด แปดปัน จะไปก่อ" "จะฝังกักไปไหน ข้าวกับได้ นี่ หนูกักได้แฉ่วล่อ"

การละเล่นแบบสมัยใหม่ เช่น การร้องเพลงตามเวทีดนตรีที่จัดขึ้นตามวัด พวกหนึ่งขึ้นร้องเพลงบนเวที พวกอยู่ข้างล่างก็จะพูดจาหยอกเล่นด้วยความสนุกสนาน ผู้สูงอายุบางคนสามารถเล่นซอพื้นเมืองเหนือได้อย่างไพเราะ แต่ได้รับความสนใจน้อย การพักผ่อนหย่อนใจที่ทำกันทุกปีก็คือ งานสงฆ์น้ำพระธาตุที่วัด ในช่วงเดือนมิถุนายน จะมีการละเล่น เช่น ซอพื้นเมือง วงดนตรี ชาวบ้านให้ความสนใจกิจกรรมของวัดที่มีความบันเทิงมาก ตั้งแต่เช้าจนค่ำ จะชวนกันไปด้วยผู้คน นอกจากนี้ก็มีงานปีใหม่ทั้งปีใหม่เมืองและปีใหม่ตามปฏิทิน ชาวบ้านจะหยุดทำงานในวันนี้ เพื่อมาเล่นสนุกสนานและร่วมทำบุญกันที่วัด หนุ่มสาวจะเล่นสนุกสนานและถือโอกาสเกี้ยวพาราสีกันในวันนี้

สถาบันศาสนาและความเชื่อ

ชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านคือบ้านโป่ง บ้านท่ายาว และบ้านวิเวกนับถือศาสนาพุทธทั้งหมด บางคนก็นับถือลัทธิโยเรด้วย เช่น ยายคำเฮ้ยเล่าว่า "เป็นพาไปเฮาก็ไปโดยเป็นในบ้านเฮาก็มีหลายคนเข้าโยเร หนานเงิน หนานโต ใจจัดนักเหมือนกันนา" การเข้าลัทธิโยเรไม่ได้ทำให้การนับถือพุทธศาสนาของชาวบ้านขาดตกบกพร่องแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามกลับผสมผสานกันได้เป็นอย่างดี และมีส่วนหนึ่งนับถือศาสนาพุทธแต่ประกอบพิธีไหว้ผีทุกปี ในบ้านโป่งมี 1 ครอบครัว และบ้านวิเวกมี 1 ครอบครัว การนับถือศาสนาพุทธของชาวบ้านเป็นการผสมผสานกันระหว่างพิธีกรรม ทางศาสนาพุทธ พราหมณ์ และผี ทุกพิธีกรรมที่จัดขึ้นจะมีครบทั้งสามองค์ประกอบดังกล่าว ชาวบ้านเชื่อว่าโลกหน้ามีจริง ต้องหมั่นทำความดีไว้ในชาตินี้ ชาตินี้จะได้อยู่ดีมีสุข เช่นลุงสม อิกำเนิด บอกว่า "เฮาติงบักว่ความตายพร้อมตลอดเวลา เฮาทำบุญมาจัดรั้งแล้ว จะตายเมื่อใดก็ได้" เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2543 คณะกรรมการวัดได้ตกลงกันสร้างพระธาตุขนาดใหญ่ขึ้นที่หน้าวิหารในวัด ก็ปรากฏว่า มีผู้มาจองเป็นเจ้าภาพเสาเอกเป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องการสร้างพระธาตุในวัดยังมีอิทธิพลต่อแนวความคิดของชาวบ้าน ชนบทล้านนาอยู่มาก

พระสงฆ์ในวัดไม่มีบทบาทในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน แต่มีบทบาทในด้านเป็นตัวแทนความศักดิ์สิทธิ์ เพื่อประกอบพิธีกรรมให้ชาวบ้าน ชาวบ้านจะ

นับถือพระสงฆ์ที่เป็นคนในชุมชนมาก เวลาถึงงานบุญที่บ้านก็จะถามหาพระที่ตนคุ้นเคยว่าไปไหนทำไมไม่มา การเทศน์โปรดชาวบ้านของพระสงฆ์นิยมอ่านตามคัมภีร์ เพราะหากพูดเองชาวบ้านจะไม่เชื่อเพราะใคร ๆ ก็พูดได้ ชาวบ้านรวมทั้งพระสงฆ์เรียกการเทศน์แบบอ่านคัมภีร์ด้วยภาษาพื้นเมืองนี้ว่า “การเต็ดดำ” ถ้าเป็นงานศพก็จะเทศน์กัณฑ์ “มาลัยโศดโลก” ในคืนแรก ว่าด้วยผลบุญผลกรรมที่คนเราได้ทำมาแล้ว จะอำนวยผลให้แก่ผู้ทำ ในวันเผาศพก็จะเทศน์กัณฑ์ “อานิสงส์การเสียศพ” ว่าด้วยการบอกอนุโมทนาแก่ชาวบ้านที่มาช่วยงาน เช่นว่าช่วยกันยกโลงศพจะได้บุญอย่างไร ช่วยกันเคลื่อนศพไปป่าช้าจะได้บุญอย่างไร เป็นต้น ในทุกวันที่พระช่วงเทศกาลเข้าพรรษา พระสงฆ์ในวัดก็จะเทศน์ธรรมทุกวัน แต่จะมีเฉพาะผู้สูงอายุเท่านั้นที่สนใจการฟังเทศน์ ผู้สูงอายุบางคนบอกว่า รู้เรื่องบ้างไม่รู้เรื่องบ้าง แต่ก็ฟังเอาบุญ “รู้เรื่องพอง บ่รู้พอง แต่ก็ฟังโดยเป็น แต่ส่วนมากอยู่ย่นา”

ระบบความเชื่อทางศาสนาอีกรูปแบบหนึ่งที่เข้ามาสู่ชุมชนก็คือ การเกิดสาขาของวัดพระธรรมกายในหมู่ 8 บ้านวิเวก ชื่อว่า “สำนักธุดงค์สถานล้านนา” เมื่อปี พ.ศ. 2530 สำนักดังกล่าวไม่ได้สนองความต้องการของชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงในด้านการประกอบพิธีกรรม แต่มุ่งให้บริการแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้ และคนนอกชุมชนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนชั้นกลาง ด้วยวิธีการชี้แนะแนวทางในการลดเลืกอบายมุข บ้านกัลยาณมิตรและการชักชวนเพื่อนฝูงให้มาร่วมพิธีกรรมที่ทางสำนักจัดขึ้นให้มาก เช่น ในวันประเพณียี่เป็ง จะจัดพิธีปล่อยโคมไฟจำนวนนับหมื่นดวง พร้อมกับมีการถ่ายทอดสดทางโทรทัศน์ช่อง 11 ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในจังหวัดมาร่วมงานอย่างพร้อมพรั่ง แต่ชาวบ้านหมู่ 8 ให้ความสนใจไม่มากนัก เพราะถือว่าเป็นงานของคนนอกชุมชน บางคนบอกว่า “เป็นจะยะอะหยัง ก็ยะไปแหละ เขาตึงแค่ไปผ่อบดาบ บ่ได้เดือร้อนตวย” อย่างไรก็ตาม สำนักดังกล่าวก็เป็นที่ทำงานอีกที่หนึ่งของชาวบ้าน วันสำคัญทางศาสนาชาวบ้านจะมาประกอบพิธีกรรมที่วัดวิเวกวาราม งานศพงานขึ้นบ้านใหม่ ก็จะนิมนต์พระสงฆ์จากวัดวิเวก มาทำพิธีให้ ชาวบ้านมีความนับถือพระสงฆ์ที่สามารถประกอบพิธีกรรมได้และพูดจาเป็นกันเองกับชาวบ้าน การเข้ามาของพระวัดพระธรรมกาย จึงไม่ได้ทำให้ความนับถือพระในวัดวิเวกของชาวบ้าน ลดลงเลย และพระวัดวิเวกก็สามารถสนองความต้องการของชาวบ้านในด้านการประกอบพิธีกรรมได้

การประกอบพิธีกรรมทุกชนิดในชุมชน จะเป็นแหล่งรวมคนทุกประเภทไว้ในงาน เช่น คนชอบดื่มสุรา พ่อค้า แม่ค้า นักเล่นการพนัน เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ต่างก็พร้อมหน้ากันในงานเพื่อไปทำสิ่งที่ตนเองต้องการ บทบาทของพระสงฆ์ในการตัดสินใจการก่อสร้างถาวรวัตถุในวัดมีน้อย ส่วนมากบทบาทนี้จะเป็นของกรรมการวัด เช่น การตัดต้นไม้ หรือการ

ริเริ่มการก่อสร้างพระธาตุ เจ้าอาวาสจะเป็นเพียงผู้นั่งรับฟังและเสนอความคิดเห็นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แก้ววัดคือลุงสม อิกำเนิดก็เคยพูดว่า หากสิ่งใดตนตัดสินใจไปแล้ว เจ้าอาวาสก็ไม่กล้าขัดแต่อย่างใด ดังนั้นสิ่งก่อสร้างในวัดจึงเกิดจากการรวมการวัดริเริ่มก่อนพระสงฆ์เสมอ การที่เป็นเช่นนี้เพราะชุมชนชนบทภาคเหนือมอบสมบัติทุกอย่างในวัดให้กรรมการวัดเป็นผู้ดูแล ไม่ว่าจะเป็นเงินวัดหรือสมบัติอย่างอื่นก็ตาม ลักษณะเช่นนี้แสดงถึงหน้าที่วัดเป็นของชาวบ้านอย่างแท้จริง ก่อนที่จะถูกรวบอำนาจการบริหารไว้ที่ส่วนกลางเช่นปัจจุบันนี้ ดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์ในด้านนี้จึงไม่มี เป็นได้เพียงผู้อาศัยวัดของชาวบ้านเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านบางคนก็พูดกลับหลังว่า ไม่ควรจะเป็นแบบนี้ ควรให้พระสงฆ์มีโอกาสเป็นใหญ่บ้าง เช่นพูดว่า “ถ้าเขาเป็นกรรมการวัดจะเก็บเงินไว้ดีดีเจ้าหลวง หื้อเป็นได้ใจฟ่อง เป็นอยากแปงอยากสร้างหยัง ก็หื้อเป็นทำไป หื้อเป็นเป็นใหญ่ฟ่องกำ อันนี้ยะหยังจะทำหยังก็มีแต่กรรมการวัด ดีเจ้าบ่มีสิทธิ์หยังซักอย่าง”

4. วัฒนธรรม ชนบธรรมเนียมและประเพณีของชุมชน

ในชุมชนแห่งนี้มีวัฒนธรรมอันได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนา เป็นจำนวนมากและยังได้สืบทอดต่อไปสู่รุ่นลูกหลาน โดยกระบวนการที่เรียกว่า การกล่อมเกลางานสังคม หรือ Socialization เช่น การรู้จักเคารพนับถือผู้มีอายุมากกว่า การแบ่งปัน การเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เป็นต้น ชนบธรรมเนียมและประเพณีส่วนมาก ถูกนำมาปฏิบัติในรูปของพิธีกรรมที่เรียกว่า “วันสำคัญ” ความเป็นวันสำคัญของชาวบ้านในชุมชนนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. ประเภทที่เป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนา ไม่ได้มีพื้นฐานมาจากความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้าน ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชา

2. ประเภทที่เป็นวันสำคัญเฉพาะชุมชนชนบทภาคเหนือ ที่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้าน ได้แก่ ประเพณีปีใหม่เมือง ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีการนอนวัด การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า ประเพณีตานก๋วยสลาก ประเพณียี่เป็ง ประเพณีการฟังเทศน์ พิธีไหว้ผี และงานศพ

วันสำคัญทางพุทธศาสนา

1. วันมาฆบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 หรือประมาณเดือนกุมภาพันธ์ เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์โดยย่อว่า ให้ละเว้นความชั่ว ให้ทำแต่ความดี และทำจิตใจของตนให้ผ่องใส

2. วันวิสาขบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 หรือประมาณเดือนมิถุนายน เป็นวันคล้ายวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า และ

3. วันอาสาฬหบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 หรือเดือน 9 ในปৌธิกมาส เป็นวันที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเป็นครั้งแรกและเป็นวันที่มีพระสงฆ์เกิดขึ้นในโลกเป็นครั้งแรก ในประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงวันสำคัญเช่นนี้ ชาวชุมชนก็ให้ความสำคัญเหมือนวันพระธรรมดา กล่าวคือ ตอนเช้าก็มาทานขันข้าวให้แก่ญาติผู้เสียชีวิต และแผ่นบุญกุศลให้แก่สรรพสัตว์ แต่ชาวบ้านจะไปวัดเพิ่มมากขึ้นจากวันพระธรรมดา เด็ก ๆ ก็จะติดตามตายายมาด้วย ในวันเช่นนี้บริเวณลานวัดจะเต็มไปด้วยรถยนต์หลากหลายประเภท เมื่อชาวบ้านมาถึงแล้ว ก็จะเข้าไปถวายขันข้าวแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์ก็จะให้พรว่า ขอให้ผลบุญนี้จงสำเร็จถึง (เอ่ยชื่อญาติผู้ตาย) หลังจากนั้นจะเตรียมสำหรับอาหารไว้เพื่อให้พระสงฆ์มาฉัน หลังจากเสร็จพิธีทางศาสนา ภายในวิหารผู้สูงอายุที่มาตั้งแต่เช้าจะนั่งพูดคุยกันถึงกิจการงานต่าง ๆ รวมทั้งการบอกบุญเพื่อนำเงินมาบำรุงวัดของแก่วัด เมื่อพร้อมเพรียงกันแล้ว อาจารย์วัดก็จะทำพิธีสมมาครวัทาน เพื่อเป็นการขอโทษ หากมีการพลั้งพลาดในสิ่งของที่หยิบยื่นให้พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ขึ้นมานิเวศน์แล้วก็จะทำพิธีไหว้พระและรับศีล พร้อมกับกล่าวคำถวายสังฆทาน พระสงฆ์ให้พรเป็นภาษาบาลี ชาวบ้านนั่งสมาธิ แล้วกล่าวคำอุทิศผลบุญกุศลที่ตนได้ทำมาเสร็จแล้วกล่าวคำลาพระสงฆ์ หรือหากมีการเทศน์ก็จะนั่งฟังเทศน์จากพระสงฆ์ หากเป็นช่วงฤดูกาลเลือกตั้ง ผู้สมัครรับเลือกตั้งก็จะขึ้นไปบนวิหารเพื่อหาเสียงกับชาวบ้านด้วย วันพระกับวันสำคัญทางพุทธศาสนา จะปรากฏเห็นชาวบ้านวิเวกจำนวนหนึ่งเท่านั้น ที่มาเวียนเทียนกลางคืน เพราะบ้านไปกับบ้านทำยาวอยู่ห่างไกลจากวัด ไม่สะดวกในการเดินทาง

วันสำคัญเฉพาะชุมชนภาคเหนือ

1. ประเพณีปีใหม่เมือง ตรงกับวันที่ 12-15 เมษายน ของทุกปี หรือตรงกับเดือน 7 เหนือ ชาวบ้านถือว่า วันที่ 13 เป็นวันสังขารล่อง หมายความว่า อายุได้ผ่านพ้นไปแล้วอีกปีหนึ่ง วันที่ 14 เป็นวันเนา ห้ามฆ่าสัตว์ในวันนี้ วันที่ 15 เป็นวันพญาวัน เป็นวันมหา

มงคล ควรทำบุญให้มาก วันที่ 16 เป็นวันปากปี คือวันเริ่มปีใหม่ตามคติของคนเมือง ในวันนี้ ชาวบ้านจะขนทรายเข้าวัด และทานขันข้าวแกงญาติ

2. ประเพณีตักน้ำพระธาตุ ตรงกับเดือนมิถุนายน หรือเดือน 9 เหนือ ชาวบ้านจะนำเอาพระธาตุหรือกระดูกของผู้ที่ตนเคารพนับถือมาสร้างด้วยน้ำส้มป่อย และจะมีการละเล่น เช่น ดนตรี ขอพื้นเมือง

3. ประเพณีการนอนวัด นิยมทำในช่วงเข้าพรรษา 3 เดือนทุก ๆ วันพระ ชาวบ้านจะมารักษาศีลและนอนวัดหนึ่งคืน เพื่อเป็นการบำเพ็ญบุญและเสริมสร้างความอดทนให้แก่ตนเอง

4. การทอดกฐิน ทำในช่วงออกพรรษาภายใน 1 เดือน โดยมากมักจะเป็น พิธีกรรมเพื่อการรวบรวมเงิน เพื่อการก่อสร้างถาวรวัตถุในวัด

5. การทอดผ้าป่า ทำได้ไม่จำกัดกาลเวลา หากมีความจำเป็นต้องระดมทุน เพื่อสาธารณประโยชน์

6. ประเพณีตานก๋วยสลาก อยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายน หรือเดือน 12 เหนือ ประเพณีนี้จะไม่ทำพร้อมกับวัดอื่น ก่อนจะทำชาวบ้านจะปรึกษากันให้ดีๆ ทำซ้ำกับวัดไหน หรือไม่ เมื่อได้วันแล้วจะนิมนต์พระสงฆ์วัดอื่นมาร่วมงานด้วย

7. ประเพณียี่เป็ง จัดขึ้นในช่วงเดือนพฤศจิกายน หรือเดือนยี่เหนือ ตอนเช้า คณะศรัทธาจัดขันข้าวถวายพระสงฆ์ ฟังเทศน์ตลอดทั้งวัน ถ้าเป็นของคนเมืองจริง ๆ จะไม่มีการลอยกระทง คงมีแต่การทำบุญและฟังเทศน์เท่านั้น ต่อมาภายหลังเกิดพิธีลอยกระทงขึ้น ผู้สูงอายุบางท่านบอกว่า ไม่รู้ว่าการลอยกระทงเกิดขึ้นตอนไหน และถือว่าการลอยกระทงเป็น ของใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้น

8. งานศพ คนในชุมชนส่วนมากมักจะตายด้วยโรคเอดส์ ก่อนจะตายญาติ จะทำพิธีขอสุมาแก้วทั้ง 3 คือ พระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ เพื่อเป็นการไม่เป็นบาปกรรม ต่อผู้กำลังจะตาย เมื่อตายแล้วจะมีการทานปราสาทไปให้ เพื่อให้เป็นที่อยู่ของผู้ตาย

9. พิธีไหว้ผี ทำในเดือน 8 เหนือ หรือตรงกับเดือนมิถุนายนของทุกปี ผีที่ทำ พิธีไหว้หรือเข้าทรงในชุมชนคือผีเจ้านาย ชาวบ้านในหมู่บ้านจะมาร่วมงานเป็นบางคนเท่านั้น ส่วนมากจะมาจากถิ่นอื่น เช่น ลำพูน ดอยสะเก็ด สารภี

10. ประเพณีการฟังเทศน์ นิยมทำในทุกวันพระช่วงเข้าพรรษา 3 เดือน หรือบางปีอาจจะจัดเป็นกรณีพิเศษ เช่น การเทศน์พระเวสสันดรชาดก

ตอนที่ 2 กิจกรรมและแนวคิดในการปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ

ในตอนนี้จำแนกการอธิบายปรากฏการณ์ โดยแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ประกอบด้วย
 - 1.1. ยายคำอ้อย ลัทธิกุล อายุ 74 ปี
 - 1.2.. แม่ฮิ้วยน้อย อายุ 94 ปี
 - 1.3. ลุงสม อิกำเนิด อายุ 68 ปี
2. กลุ่มผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง ประกอบด้วย
 - 2.1. ลุงดำ เก่งกาจ อายุ 66 ปี
 - 2.2. ป้าสมศรี อินทชัย อายุ 66 ปี
 - 2.3. ลุงมี ทับเลือน อายุ 67 ปี
3. กลุ่มผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ ประกอบด้วย
 - 3.1. ป้าคำ ลำไย อายุ 73 ปี
 - 3.2. พ่อหนานยีน สีแดง อายุ 80 ปี
 - 3.3. ยายปา ทองยู อายุ 74 ปี

กิจกรรมและแนวคิดในการปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ ที่พบในชุมชนชนบท จำแนกออกได้เป็น 6 กิจกรรมได้แก่

1. กิจกรรมและแนวคิดเกี่ยวกับวันพระ
2. กิจกรรมและแนวคิดในประเพณีระดมทุน
3. กิจกรรมและแนวคิดในงานศพ
4. กิจกรรมและแนวคิดในวันสำคัญทางพุทธศาสนา
5. กิจกรรมและแนวคิดในประเพณีเก่าแก่ของชุมชน
6. กิจกรรมและแนวคิดในประเพณีไหว้ผีหรือพ่อนผี

ในแต่ละกิจกรรมและแนวคิด ในการปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ ดังกล่าว มีรายละเอียดจำแนกตามฐานะทางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุดังนี้

1. ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี

การแต่งกาย ผู้สูงอายุกลุ่มนี้แต่งกายไปวัด และไปในกิจกรรมทางศาสนาอื่น ๆ ด้วยชุดพื้นเมืองเหนือ หรือด้วยชุดชาวไทใหม่และสะอาด และหรือชุดที่ถูกต้องตามประเพณี

นิยม เช่น แต่งชุดดำไปในงานศพ เพราะสภาพทางสังคมกำหนดให้ทำอย่างนั้น “ถ้าเขามีชุดใหม่ ๆ ก็ใส่ไปอ่วมตวยเป็น บ่ว่าไม่กี่จะมีชุดที่มันใหม่ ๆ เก็บไว้ใส่เพื่อออกงานโดยเฉพาะ ถ้าบ่มี ก็แล้วแต่จะใส่ บ่มีไผ่ว่ายังหื้อ” (สัมภาษณ์ยายคำเอ๋ย อายุ 74 ปี) และลุงสมก็กล่าวเช่นเดียวกันว่า จะไปในงานอะไรต้องใส่ให้ถูกกาลเทศะ “เฮาไปงานประเภทไหน ก็ต้องใส่ชุดหื้อเหมาะสมกับงาน อย่างงานศพก็ต้องใส่ชุดดำ ตามประเพณีที่เคยปฏิบัติ” (สัมภาษณ์ลุงสม อายุ 68 ปี)

การเตรียมอาหาร สิ่งของหรืออาหารที่นำไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ได้มาจากการซื้อ หรือหาจากผลผลิตในสวนของตน และในหมู่บ้านมีร้านค้าที่ให้บริการด้านอาหาร สามารถหาซื้ออาหารได้ทั้ง 2 ประเภท คือการซื้ออาหารสำเร็จรูปและซื้ออาหารดิบมาปรุงเอง เนื่องจากไม่ได้ดำรงชีพด้วยการอาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงสามารถเลือกซื้อสิ่งที่ดีได้ตามใจต้องการ “เฮาซื้อของดี ๆ ไปวัด เขาก็จะได้รับผลที่มันดี ๆ ตอบแทน” (สัมภาษณ์ยายคำเอ๋ย อายุ 74 ปี) ยายคำเอ๋ยอยู่บ้านตามลำพัง เพราะลูกต้องไปทำงานตั้งแต่เช้า ดังนั้นจึงต้องทำอาหารทุกอย่างด้วยตนเอง และบางวันต้องเตรียมให้ลูกใส่บาตรด้วย ร่างกายก็ยังแข็งแรงจึงสามารถทำได้เป็นอย่างดี แม้อยู่คนเดียวได้อาหารมาจากการเตรียมและจัดหาให้ของลูกหลาน เพราะลูกหลานยังอยู่กันครบและเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ จึงมีลูกหลานคอยรับใช้เป็นจำนวนมาก แม้อยู่คนเดียวจึงไม่ลำบากในเรื่องการจัดเตรียมอาหารมากนัก และลุงสมมีภรรยาคอยจัดให้ บางวันก็ไปวัดด้วยกัน ทั้งสามีและภรรยา

การเตรียมอาหารไว้บริโภคในครัวเรือนสำหรับตนเองของผู้สูงอายุทั้ง 3 คน มีการจัดโต๊ะเก้าอี้ไว้สำหรับนั่ง ส่วนอาหารก็เป็นอาหารที่ตนเองชอบเป็นกรณีพิเศษ เมื่อกินไม่หมดก็เอาฝามาครอบไว้ สำหรับกินมื้อต่อไป และอาหารชนิดไหนที่ตนเองชอบและสามารถทำเองได้ เวลาไปวัด ก็จะนำอาหารชนิดเดียวกันนี้ไปเสมอ หรือเป็นอาหารที่ญาติที่ตายจากไปชอบกิน “เวลาใส่บาตรหรือว่าไปวัด ยายก็เอาอาหารที่ตาชอบกินไป เผื่อตาจะได้กินอาหารที่ตัวเก่าชอบ” (สัมภาษณ์ยายคำเอ๋ย อายุ 74 ปี)

การดำรงชีวิต ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง แม้จะไม่ได้ทำงานที่ได้เงินเดือนเป็นสิ่งตอบแทนเพื่อความเป็นอยู่ก็ตาม แต่ได้ขายที่ดินได้เงินเป็นจำนวนมาก ส่วนที่ดินที่ยังไม่ได้ขาย ก็ยังเหลืออยู่เป็นจำนวนมากเช่นกัน ภายในบ้านเรือนมีการซื้อเครื่องประดับบ้านที่มีราคาแพง มาประดับตกแต่ง การดำรงชีวิตตามปกติที่บ้าน ลุงสมชอบดูแลต้นผลไม้ในสวนของตน และการรับทำพิธีทางไสยศาสตร์รักษาโรคให้ชาวบ้าน เวลาว่างนอกนี้

ก็ซื้อรถจักรยานยนต์ไปที่วัด เพื่อดูแลและสอบถามพระเณรที่วัดในเรื่องต่าง ๆ แม่อุ้ยเหนื่อยชอบใช้เวลาว่างฟังรายการธรรมะจากวิทยุ เพราะอ่านหนังสือไม่ออก ทำการจักสานเครื่องใช้เล็กน้อยในบ้าน เวลานอนก็นอนพักผ่อน และยายคำเอี้ยชอบใช้เวลาว่างที่บ้าน ดูแลข้าวของ ทำความสะอาดบ้าน นอกจากนี้ก็ไปนั่งพูดคุยกับเพื่อนบ้านที่ตนเองมีความคุ้นเคย เช่น ป้าสมศรี

การไปวัดหรือการทำกิจกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุกลุ่มนี้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ถ้ามีธุระก็ไม่ขาดติดต่อกันเป็นเวลานาน เพราะความใกล้ชิดกับวัดมีมานานแล้ว "เขามีความคุ้นเคย มันขาดไม่ค่อยได้ เขาวัดมาจัดเม่น" (สัมภาษณ์แม่อุ้ยหน้อย อายุ 94 ปี) ส่วนลุงสมขาดจากวัดไม่ได้เพราะเป็นเจ้าหน้าที่ของวัด มีหน้าที่ต้องดูแลทรัพย์สินทุกอย่างภายในวัด "ถ้าเขาไปวันเดียวตัวอื่น วุ่นวายไปหมด แต่ละวันมีคนมาติดต่อนัก" (สัมภาษณ์ลุงสม อายุ 68 ปี) การเดินทางไปวัด ลุงสมซื้อรถจักรยานยนต์ไปด้วยตนเอง ยายคำเอี้ยถีบรถจักรยานไปด้วยตนเอง ส่วนแม่อุ้ยหน้อยมีลูกชายคอยขับรถยนต์รับส่ง

ผู้สูงอายุกลุ่มนี้และคนในครอบครัว เป็นผู้ที่มีภาระงานและหรือตำแหน่งหน้าที่ในหมู่บ้านที่มั่นคง ทั้งทางเศรษฐกิจและอำนาจ กล่าวคือ ลุงสมมีลูกชายเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ส่วนลุงสมเป็นกรรมการวัด และไวยาวัจกรวัด มีหน้าที่ดูแลรายรับรายจ่าย และทรัพย์สินทุกอย่างในวัด และเป็นกรรมการกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ยายคำเอี้ยมีลูกสาวและลูกเขย ทำงานที่สถานีการเกษตรแม่โจ้ ส่วนแม่อุ้ยหน้อยไม่ได้มีตำแหน่งอะไรในหมู่บ้าน เพราะอายุมาก แต่มีคนนับถือ ส่วนลูกหลานทำงานเกษตรที่แม่โจ้ เมื่อลุงสม ยายคำเอี้ย และแม่อุ้ยหน้อยมีฐานะทางเศรษฐกิจดี ฐานะทางสังคมก็ดีตามมา ทำให้มีความสัมพันธ์ทางสังคมกันอย่างกว้างขวาง มีการพบปะกันอย่างสม่ำเสมอ ทั้งกับผู้สูงอายุกลุ่มเดียวกันและต่างกลุ่ม เช่น ยายคำเอี้ย มีความสนิทสนมกับป้าสมศรี ลุงสมไปมาหาสู่กับหนานโต ซึ่งเป็นอาจารย์วัด ส่วนแม่อุ้ยหน้อยมีแต่คนไปพบ เช่น ในวันสงกรานต์จะมีมากเป็นพิเศษ และในกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ความคุ้นเคยกับพระสงฆ์ในวัดมีมาก ถึงขั้นพูดหยอกล้อเล่นได้

การทำบุญ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ มีการทำบุญที่เป็นกลุ่มกัน กล่าวคือ ในเทศกาลต่าง ๆ ได้ปรากฏผู้สูงอายุกลุ่มนี้ครบทุกคน ลุงสม ชอบนั่งด้านหน้าสนทนากับผู้รู้ฐานะทางเศรษฐกิจดีคนอื่น ๆ เช่น ลุงมิน ลุงตุน "ที่ต้องนั่งหน้า เพราะเขาต้องคอยแนะนำเจริญจนเป็นแบบอย่างก็ได้อยู่กับตุ้เจ้าโดยว่าจะเอาหยั่งใด" (สัมภาษณ์ลุงสม อายุ 68 ปี) และมีสีหน้าแสดงถึงความสนุกสนานรื่นเริง ในระหว่างรอทำพิธี ด้วยการพูดคุยหยอกล้อกับพระสงฆ์ในคราว

เดียวกัน และลงสมชอบพูดผ่านทางเครื่องขยายเสียง เชิญชวนชาวบ้านให้ร่วมบริจาคทุนทรัพย์อยู่เสมอ แม่อุ้ยหน้อยชอบนั่งด้านหน้า แต่เป็นส่วนท้าย ๆ ของพระสงฆ์ ตรงกับที่ของสามเณรนั่ง และตั้งใจทำพิธีด้วยอาการสงบ ไม่ชอบพูดคุย ส่วนยายคำเอี้ยงนั่งตรงกลางของสถานที่ เพราะชอบนั่งใกล้กับเพื่อน และพูดคุยกัน เมื่อมีโอกาส แม้ในการทำบุญอย่างอื่น ๆ ที่ไม่ได้จัดอยู่ที่วัด ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็มีลักษณะการนั่งและพฤติกรรมเช่นเดียวกับกิจกรรมที่วัด

1.1 กิจกรรมและแนวคิดเกี่ยวกับวันพระ ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ มีรถยนต์หรือจักรยานยนต์ทุกครัวเรือน ดังนั้นการเดินทางไปวัด จึงไม่ค่อยจะมีปัญหา การเดินทางมีอยู่ 2 วิธีคือ ถ้าร่างกายแข็งแรง ขับรถไปเอง และถ้าร่างกายไม่แข็งแรงก็จะให้คนในครอบครัวขับรถไปส่ง การจะได้ไปวัดหรือไม่ได้ไป จึงขึ้นอยู่กับคนในครอบครัวด้วย การนั่งบนศาลาการเปรียญเพื่อทำพิธีกรรมในวัด ชอบนั่งด้านหน้า ใกล้ชิดกับพระสงฆ์ มีสีหน้ารื่นเริงแจ่มใส พูดคุยกันอย่างสนุกสนานกับคนในกลุ่มเดียวกัน เช่น ลงสมคุยกับอาจารย์วัด ลงมิน และผู้มีฐานะทางสังคมคนอื่น ๆ เช่น ครูใหญ่ของโรงเรียนในหมู่บ้านโปง เป็นต้น เวลาตักบาตรพระสงฆ์ ลงสมและลงมินชอบยืนอยู่อันดับต้น ๆ เวลาใส่บาตรให้พระแต่ละรูปเสร็จ ก็จะมองหน้าพระและถามเป็นประจำว่า พระรูปนั้นรูปนี้ทำไมไม่มา ด้วยความคุ้นเคยดังกล่าวแล้ว ลงสมชอบพูดใส่เครื่องขยายเสียง เพื่อชักชวนชาวบ้านคนอื่น ให้ร่วมบริจาคเงิน เพื่อใช้จ่ายในกิจการต่าง ๆ ของวัด อาจารย์วัดชอบพูดในเรื่องการทำบุญและนำทำพิธี เพราะเป็นหน้าที่ที่ชาวบ้านมอบหมาย ลงมินชอบเคาะระฆังเมื่อถึงเวลาประกอบพิธี โดยให้เหตุผลว่าเมื่อไม่มีใครอยากเคาะก็ต้องไปเคาะให้ “กะบู้หนา มันบ่มีไผ่ไปตี ก็ไปตีหื้อเป็น บอกเอ็นศรัทธา นิมนต์ตุ้เจ้าโดย” (สัมภาษณ์ลงมิน อายุ 75 ปี) และผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ ก็ชอบเป็นผู้บริจาคเงินก่อนคนอื่น เมื่อถูกเชิญชวน เพราะเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่สูง จึงพกเงินติดตัวเสมอ ในเวลาไปร่วมงานบุญ เพื่อใช้จ่ายในการบริจาค เสร็จแล้วก็ตั้งใจฟังการประกาศรายชื่อผู้บริจาคซึ่งจะมีชื่อตนเองอยู่ด้วย ผ่านทางเครื่องขยายเสียง ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ถึงแม้จะไม่ใช่นำในการทำพิธีทั้งหมด แต่ก็นั่งใกล้ชิดกับผู้นำในพิธี หรืออาจารย์วัดเสมอ ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์วัดกับผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีอย่างต่อเนื่องทั้งที่วัดและที่บ้าน การได้สนทนาปราศรัยกับพระสงฆ์เป็นลักษณะปกติ แม้ในระหว่างทำพิธีก็ตาม

ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ เป็นคนที่มีฐานะทางสังคมสูง ดังนั้นจึงไปทำกิจกรรมทางศาสนาอย่างสม่ำเสมอทั้งในวัดและนอกวัด เว้นแต่ในกรณีเหตุสุดวิสัย เช่น เจ็บป่วย และมีการกิจต้องเดินทางไปต่างจังหวัด ผู้สูงอายุ เช่น แม่อุ้ยหน้อย บอกว่า ดินฟ้าอากาศ ไม่เป็น

อุปสรรค เพราะการจะไปวัดแต่ละครั้ง มีการเตรียมตัวตั้งแต่ก่อนนอนแล้ว ถึงแม้ตอนเช้าฝนจะตกหนัก ก็คงต้องไป แต่อาจจะสายกว่าปกติ เพราะมีความตั้งใจที่จะไปและเตรียมอาหารไว้แล้วต้องไปให้ได้ และจากการสังเกตก็พบว่า ในฤดูหนาวจัด ผู้สูงอายุก็ยังคงมาวัด รวมทั้งลุงสมและยายคำเอ๋ยก็มาเช่นเดียวกัน แต่จะสายกว่าปกติดังกล่าวแล้ว ทั้งนี้เป็นเพราะสภาพอากาศที่หนาว ไม่สามารถทำหน้าที่ที่ต้องการแต่เช้าได้

เมื่อไปถึงวัด สิ่งที่ลุงสม แม่อุ้ยหน้อย และยายคำเอ๋ย รวมทั้งผู้สูงอายุคนอื่นๆ ทำเป็นประจำก็คือ การถวายอาหารแก่พระสงฆ์และรับพรเป็นภาษาท้องถิ่นภาคเหนือ หลังจากนั้นก็จะจุดเทียนรูป เพื่อบูชาพระ เสร็จแล้วก็ขึ้นไปบนศาลาการเปรียญเพื่อนั่งรอการทำพิธีและพบปะกับผู้สูงอายุคนอื่นๆ บางครั้งลุงสมก็พูดคุยออกล้อและติเตียนแบบที่เล่นที่จริงกับพระด้วย เช่น พระที่นอนตื่นสาย ไม่เห็นใจชาวบ้านที่ต้องตื่นแต่เช้าบ้าง หรือ จะเอาพระชื่อนี้ไปขายให้วัดชื่อนั้น เช่น ขอบพูดคุยออกล้อกับพระพันศักดิ์เป็นประจำ เพราะพระพันศักดิ์มีความคุ้นเคยกับชาวบ้านมาก

ในช่วงที่กำลังทำพิธีทางศาสนา บางวันมีลูกหลานที่เอารถมารับญาติของตน เล่นกันอยู่ข้างล่างวิหาร หรือบางครั้งก็ไปเดินเล่นตามบริเวณวัด ในขณะที่ลูกหลานของผู้สูงอายุกลุ่มอื่น ลักษณะดังกล่าวนี้ ไม่ค่อยปรากฏเลย เพราะผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มักจะได้รับการสนับสนุนจากลูกหลานที่อาศัยอยู่ด้วยกัน

ผู้สูงอายุโดยส่วนมาก เมื่อมาทำบุญชอบบอกว่า ทำตามข้อปฏิบัติที่ได้รับสืบทอดกันมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย โดยยึดอยู่กับเรื่องของ การให้ เมื่อถูกถามว่าในวันพระทำอะไรบ้าง คำตอบที่ได้รับก็คือ ไปกิน ไปทาน รับศีล รับพร และทานอุทิศให้ญาติ เมื่อให้หรือถวายทานเสร็จแล้ว ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ ก็ชอบพูดถึงสิ่งที่ตนจะได้รับตอบแทน เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกัน ระหว่างสิ่งที่ตนให้คือข้าวปลาอาหาร กับสิ่งที่ตนจะต้องได้รับ นั่นคือ "พร" หรือบทสวดเป็นภาษาบาลี ที่กล่าวถึงสิ่งที่ดีๆ ให้บังเกิดกับผู้ให้ จากพระสงฆ์ "ก็หันเป็นท่ามาจะอ้อ ก็ต้องทำตามกันไป ปู่ย่าตายายทำมาก่อน ก็ต้องทำตามเป็นไป" (สัมภาษณ์แม่อุ้ยหน้อย อายุ 94 ปี) "ไปทำบุญ กับมีหยั่งนั้ ไปฮับศีลฮับพร จากตุ้เจ้า ก็เต้าอัน" (สัมภาษณ์ยายคำเอ๋ย อายุ 74 ปี)

สิ่งของที่เตรียมไปวัดเพื่อถวายแก่พระสงฆ์โดยทั่วไปเป็นอาหารการกินที่ประณีตที่สุดเท่าที่จะหาได้ เพราะมีความเชื่อที่ว่า เมื่อให้สิ่งใดก็จะได้รับสิ่งนั้นตอบแทนในชาติหน้า เช่น ลุงสม บอกว่า "หื้อตานแคว้หมู ก็จะได้แคว้หมู" นอกจากนี้ก็มีดอกไม้ ธูปเทียน ที่ผู้สูงอายุชอบนำไปด้วยทุกคน

ผู้ที่ร่างกายไม่แข็งแรง เช่น ปวดข้อ ปวดขา นั่งพับเพียบเป็นเวลานานไม่ได้ หรือ ลูกหลานไม่ได้ไปส่ง เช่น แม่อุยน้อย ก็ทำกิจกรรมทางศาสนาอยู่ที่บ้านแทน กล่าวคือ ถวาย ข้าวแก่พระพุทธรูป พร้อมกับสวดมนต์เป็นภาษาบาลีที่ท่องได้อย่างขึ้นใจ การนั่งสงบจิตใจก็เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่ผู้สูงอายุทำที่บ้านตามลำพัง การได้รับรูปภาพของพระชื่อดัง เช่น คุรุบา ศรียชัย หลวงพ่อคุณ เป็นต้น มาปิดตามฝาผนังที่บ้าน ทำให้มีความสบายใจที่ได้กราบไว้ และได้เห็น หากวันพระไหนไม่สามารถไปวัดได้ เช่น มีความเจ็บปวดด้านร่างกายไม่สามารถนั่ง ทำพิธีเป็นเวลานานที่วัดได้ และลูกหลานติดธุระไม่ได้ไปส่ง ก็ทำกิจกรรมดังกล่าวที่บ้านอย่างสม่ำเสมอ เพราะที่บ้านมีการทำหิ้งพระสำหรับกราบไหว้บูชา ตั้งแต่ตอนสร้างบ้านใหม่แล้ว

ส่วนเรื่องการพึ่งเทศน์ ผู้สูงอายุ เช่น ยายคำเอ้ย เล่าว่า พึ่งเข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจ บ้าง แต่ถ้าเป็นเทศน์แบบบรรยายด้วยภาษาไทย ก็เข้าใจ และคนที่ไปนั่งคุยกันในขณะที่พระ กำลังเทศน์เป็นสิ่งที่ไม่สมควร การบริจาคเงินเพื่อถวายเป็นกัณฑ์เทศน์แก่พระสงฆ์ ผู้สูงอายุพูดเสมอว่า “มีน้อยตานน้อย มีน้กตานน้ก” ซึ่งหมายถึงว่า ถ้ามีเงินน้อย ก็ให้น้อย ถ้ามีเงินมาก ก็ให้มาก

ความหลากหลายในด้านความเชื่อที่มีในชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อ ลัทธิโยเร ผู้ที่มีความเชื่อหลากหลาย เช่น ยายคำเอ้ย ต่างก็ยอมรับในความศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งที่ตนเชื่อทุกชนิด เช่น การพูดว่าผีเจ้านายสามารถรักษาหลานชายให้หายจากอาการเจ็บป่วยได้ และการทำตามลัทธิโยเร ด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นประจำ ทำให้ตนเองมีแต่ความสุข สุขภาพแข็งแรงและมีเงินทองใช้ไม่เคยขาดมือเป็นต้น แต่ถึงกระนั้นตอนเช้า ยายคำเอ้ยก็ใส่ บาตรแก่พระสงฆ์ทุกวันเช่นกัน ดังเช่นคำพูดของผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ดังนี้

“วันนี้อุยบได้ไป เพราะลูกสาวมันบ่ว่าง มันทำขนมขาย อุยก็ไหว้พระ จอมขัน ข้าวเหนียว น้สมานทุกวัน พึ่งเต็ดจากวิทยุ และทำตามเป็นแนะนำจากวิทยุ” หมายความว่า วันนี้ไม่ได้ไปวัด เพราะลูกสาวไม่ว่าง ไปส่งไม่ได้ ก็เลยไหว้พระ เอาข้าวปลาอาหารถวายแก่ พระพุทธรูป น้สมานทุกวัน และพึ่งเทศน์จากวิทยุ ทำตามที่เขาพูดในวิทยุ (สัมภาษณ์แม่อุยห น้อย อายุ 94 ปี)

การที่ผู้สูงอายุเข้าร่วมในกิจกรรมวันพระ เพราะมีความเชื่อว่า เมื่อคนรุ่นปู่ย่า ตายายทำมาอย่างไร ก็ควรทำตามกันไป ความสบายใจที่ได้คือสิ่งที่เรียกว่า “บุญ” ในขณะที่บาง คนไม่กล้ายืนยันว่าบุญเป็นอย่างไร ที่ทำอยู่ทุกวันนี้ก็ทำตามคนอื่น และการที่ตนได้ให้ทาน แล้วรับพรซึ่งเป็นของตอบแทนจากพระสงฆ์ จะทำให้ได้ชื่อว่า สืบทอดการปฏิบัตินี้จากพ่อแม่ และตัวเองก็จะเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน พร้อมกันนั้น พระสงฆ์ก็จะได้อาหารบริโภค

ดังเช่น ยายคำเอ้ย เป็นผู้มีชื่อเสียงหลากหลายทั้งเรื่องผี และลัทธิโยเร แต่ก็ไ้บาตรทุกวัน เพราะต้องการบุญและพระสงฆ์ได้บริโภค

ลุงสม แม่ฮ้อยน้อย ยายคำเอ้ย และยายปา เป็นต้น ที่ทำกิจกรรมทางศาสนา อย่างสม่ำเสมอ ชอบพูดคุยยกย่องกันเองว่า คนนั้นคนนี้มีสุขภาพแข็งแรง ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน อายุยืน เพราะเป็นคนที่ชอบเข้าวัดทำบุญ เช่น ลุงสมพูดคุยยกย่องแม่ฮ้อยน้อยว่าที่อายุยืน เพราะเป็นคนที่เข้าวัดทำบุญเป็นประจำ ดังนั้น บุญในความหมายของผู้สูงอายุจึงหมายถึงสิ่งที่ตนได้ตอบแทน จากการที่ได้ทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป และสิ่งนั้นคนอื่นเห็นว่าดีงาม กิจกรรมที่ว่า ส่วนมากเป็นกิจกรรมทางศาสนาที่เกิดขึ้นที่วัด และเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัดและพระสงฆ์ เช่น พิธีกรรมทางศาสนาหรือประเพณีต่าง ๆ ลุงสมบอกว่า คนเราเกิดมาทำมาหากินตลอดชีพ พอเข้าวัดเราก็ได้บุญ มันทำให้ไม่เจ็บป่วย และมีคนนับถืออีกด้วย และการที่คนใดคนหนึ่ง ได้ไปทำกิจกรรมทางศาสนา เช่น การนอนวัด ฟังเทศน์ และได้บวช เพราะเขามีบุญ คนที่ไม่สามารถทำอย่างนี้ได้ ก็คือเขาไม่มีบุญ “เขาเกิดมาก็ทำมาหากินตลอดชีพ พอเข้าวัดเข้าวา เขาได้บุญได้กุศล มันก็ไม่เจ็บไม่ป่วย...ชีวิตมันปลายเขาบมีอะหยังละ มีเงินมีทองเขาก็ทำบุญ ทำกุศล สร้างไปตางหน้า เขาทำความดี ก็มีคนนับหน้าถือตา ถ้าเขาบทำ แม้จะดี ก็บมีคนนับถือ” (สัมภาษณ์ลุงสม อายุ 68 ปี)

ยายคำเอ้ยบอกว่า การที่ตนเองมีเงินใช้สอยอย่างสบายอยู่ทุกวันนี้ ก็เนื่องมาจากผลบุญที่ตนเองได้ทำมาก่อนทั้งจากทางพระพุทธศาสนาและลัทธิอื่น ๆ บุญกุศลต้องมีจริง เพราะเราทำบุญอยู่ทุกวันนี้ เรามีความสุขและเงินทองก็มีใช้จ่าย “ยายเชื่อว่าบุญกุศลนี้มีจริง เขาทำบุญอยู่ทุกวันนี้ เขามีความสุข เงินทองเขาก็มีใช้จ่าย ทุกวันนี้ ยายตื่นเจ้าไ้บาตรทุกวัน” (สัมภาษณ์ยายคำเอ้ย อายุ 74 ปี) นอกจากนี้ ยายคำเอ้ยยังบอกอีกว่า เวลาทำบุญแต่ละครั้งชอบทำความปรารถนาว่า ขอให้ตนเองอย่าได้เจ็บไข้ได้ป่วย ได้กิน ได้ทานอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะในช่วงเข้าพรรษา 3 เดือน ก็เป็นไปตามนั้น และตนเองก็แนะนำให้คนอื่นทำด้วย

แนวคิดเรื่องบุญของผู้สูงอายุคือ การที่ตนเองมีเงินทองใช้สอย และการที่ตนเองทำบุญหรือความดีแล้ว ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน ล้วนเป็นผลที่มาจากการทำความดี ที่เรียกว่า “บุญ”

วัยชราเป็นวัยสุดท้ายของชีวิต ยายคำเอ้ยยอมรับความเปลี่ยนแปลงนี้ และสิ่งที่ตนเองจะต้องได้พบต่อไป คือความพลัดพราก แม่ฮ้อยน้อยก็เช่นเดียวกัน เป็นเพราะได้ฟังพระพูดอยู่เสมอ จึงสามารถพูดเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี ดังคำที่ผู้สูงอายุทั้งสองชอบพูดอยู่เสมอว่า สมบัติที่เรามีทุกอย่าง เราเอาไปด้วยไม่ได้ เอาไปได้อย่างเดียวคือบุญ “เขาไปทำ

บุญนี้ เขามีความสุข ยายปีนี้อายุ 74 ยายก็คิดว่า ทุกอย่างที่มีมันมีที่บ้าน เขาก็เอาไปถวายได้ มีเงินมีทองมีลูกมีหลาน เขาก็ต้องจากต้องพรากเขาไป เขาจะเอาไปได้ก็มีแต่บุญกุศล" (สัมภาษณ์ยายคำเอ๋ย อายุ 74 ปี) "เงินทองจะเก็บไว้ยังไปล้าไปเหลือ เอาไปถวายได้ มีแต่บุญนาคะที่จะติดตามเขาไป" (สัมภาษณ์แม่ฮ้อยน้อย อายุ 94 ปี) เมื่อรู้ว่าตนเองจะมีชีวิตอยู่ได้อีกไม่นาน ผู้สูงอายุจึงรีบสร้างความดี ด้วยการสละทรัพย์สินเพื่อการกุศลต่าง ๆ ความเสียสละเพื่อประโยชน์สุขของคนอื่น จึงเป็นแนวคิดหนึ่งของผู้สูงอายุในการปฏิบัติตนทางด้านศาสนา

ผู้สูงอายุที่มีอายุยืนยาว เช่น แม่ฮ้อยน้อย มีอายุ 94 ปี ชาวบ้านพูดถึงอยู่เสมอว่า ที่มีอายุยืนเป็นเพราะได้ทำบุญมามากและอยู่ใกล้ชิดกับวัด จึงกล่าวได้ว่า ความเป็นผู้มีอายุยืนยาว เป็นแนวคิดหนึ่งของผู้สูงอายุในเรื่องการทำบุญ "ก็เอี้ยกะ ทำบุญกุศลไป อายุก็ยาวไป" (สัมภาษณ์แม่ฮ้อยน้อย อายุ 94 ปี)

ลุงสมได้ดำเนินผู้ที่ไปวัดแล้วดื่มเหล้าในวัด และคุยกันในวิหารขณะที่พระกำลังเทศน์ ว่าจะต้องได้รับบาป เป็นการแสดงถึงความเชื่อดั้งเดิมว่า วัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ไม่ควรไปทำความชั่วทุกชนิดในวัด เช่นคำพูดของลุงสม ว่า "มันมาคุยกันบ่ตาย บ่ใจมาฟังเต็ด ฟังตำอะหยัง พวกนี้มันบ่รู้จักสถานที่ ว่าที่ไหนควรบ่ควรทำอะหยังพ่อง" (สัมภาษณ์ลุงสม อายุ 68 ปี)

หนานโต และลุงสม ไปนอนวัดในวันพระ เนื่องจากเป็นเจ้าหน้าที่ของวัด เช่น เป็นอาจารย์วัด ต้องทำตามที่เขาบ้านคาดหวัง ผู้สูงอายุที่เป็นผู้หญิง เช่น ยายคำเอ๋ย มีภาระต้องดูแล เช่น เลี้ยงหลาน เฝ้าบ้าน ทำให้ไม่สามารถไปนอนวัดได้ และก็พูดถึงความเปลี่ยนแปลงของวัดเสมอว่า วัดของเราไม่เหมือนเมื่อก่อน พระไม่ค่อยพูดกับชาวบ้าน และการที่มีโรงเรียนอยู่ในวัด ทำให้มีคนไปนอนวัดและทำกิจกรรมอื่น ๆ น้อยลง ไม่น่าจะให้อำนาจโรงเรียนในวัด นอกจากนั้นยายคำเอ๋ยยังบอกอีกว่าสาเหตุที่ไม่ได้ไปนอนวัดเนื่องจากต้องเข้าห้องน้ำบ่อยหากไปแล้วเกรงว่าจะเป็นการรบกวนคนอื่น

ส่วนการตักบาตร ยายคำเอ๋ยตักบาตรด้วยข้าวเหนียวหนึ่งและกับข้าวที่หาซื้อได้ เนื่องจากต้องการให้ผลบุญถึงแก่ตนและญาติ เพื่อเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน และเพื่อเป็นการบำรุงพระเณร จากการสังเกตพบว่า ผู้ที่ไม่ได้ใส่บาตรส่วนหนึ่งมีความเห็นว่า อาหารของตนเองไม่ประณีตพอที่จะถวายแก่พระสงฆ์ การได้รับการสนับสนุนจากลูกหลานเกี่ยวกับอาหารที่ได้มาเพื่อใส่บาตรก็มีส่วนสำคัญเช่นกัน และผู้สูงอายุที่ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาในวันพระทุกวันนี้ ก็เพราะต้องทำตามคนอื่น และทำตามความคาดหวังของลูกหลาน ที่ต้องการเห็นคนในวัยนี้ ต้องเข้าวัด เพื่อจะได้เป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป ซึ่งมักจะได้นิมนต์คนในวัย

หนุ่มสาวพูดถึงคนสูงอายุที่ทาคิดว่า วัยนี้ น่าจะเข้าวัดได้แล้ว ไม่น่าจะทำแบบนี้เลยเป็นต้น
ดังเช่นคำพูดของผู้สูงอายุว่า

“ยายไปบ่ได้ ยายต้องเข้าห้องน้ำบ่อย รมกวนเป็นบ่ตาย แหมอย่าง ยายต้องเฝ้า
บ้านโดย ลูกมันไปะกานหมด เหลือแต่ยายคนเดียว... ก็ต้องการทั้งสองอย่าง หื้อเป็นได้จั้น
โดย ต้องการบุญโดย...ลูกมันซื้ออาหารมาหื้อยายทำใส่บาตรเมื่อเจ้า มันต้องไปะกานตั้งแต่
เจ้า ใส่บาตรบ่ตัน แหมอย่างก็ตานไปหื้อตาโดย” หมายความว่า ที่ไม่ได้ไปนอนวัดเพราะ
ต้องเข้าห้องน้ำบ่อย และลูกไปทำงานหมด ต้องเฝ้าบ้าน ที่ใส่บาตรก็ต้องการทั้งสองอย่าง คือ
ให้พระได้ฉันและตนเองก็ได้บุญด้วย ลูกได้ซื้ออาหารมาให้ทำใส่บาตรตอนเช้า ลูกต้องไป
ทำงานตั้งแต่เช้า ใส่บาตรไม่ทัน และอีกอย่างก็ตานไปให้สามีด้วย (สัมภาษณ์ยายคำเอี้ย
อายุ 74 ปี)

1.2 กิจกรรมและแนวคิดในประเพณีระดมทุน ลุงสม ชอบเป็นผู้นำในการ
จัดผ้าป่า พร้อมทั้งพูดเชิญชวนศรัทธาวัดคนอื่นให้ร่วมบริจาคด้วย การจัดผ้าป่าหรือกฐินมีทั้ง
แบบพูดเชิญชวนให้บริจาคและแบบแจกซอง การแจกซองนิยมแจกไปทั่วหมู่บ้าน โดยไม่ได้
คำนึงถึงฐานะทางเศรษฐกิจของผู้รับ วัดอุประสงค์ในการจัดที่ได้อ่านหรือได้ยินการประกาศอยู่
เป็นประจำก็คือการหาเงินเพื่อใช้จ่ายในการก่อสร้างในวัด ดังนั้นการได้รับเชิญด้วยวิธีแจก
“ซอง” เพื่อให้คนได้รับนำเงินใส่เพื่อร่วมบริจาค เป็นสิ่งแรกที่ผู้สูงอายุจะต้องได้รับ เงินและ
ฐานะทางสังคมจึงนับเป็นสิ่งสำคัญ ในการเข้าร่วมงานผ้าป่าหรือกฐินของผู้สูงอายุด้วย

ลุงสมได้รับการดูแลเป็นอย่างดีจากลูกหลาน ในวัยเด็กหรือหนุ่มสาวได้รับการ
ศึกษาเล่าเรียนมาก่อน จึงสามารถอ่านหนังสือได้ และเมื่อได้อ่านหนังสือหลักคำสอนในทาง
พระพุทธศาสนา ก็สามารถจำแนกเงินที่ได้มาว่า จะต้องแบ่งให้เป็น 3 ส่วน คือ เอาไว้ซื้ออาหาร
กินส่วนหนึ่ง เอาทำบุญส่วนหนึ่ง และเอาไว้ทำธุระอย่างอื่นส่วนหนึ่ง เช่น ลุงสม เล่าว่า “เฮา
ทำแต่พอมีเฮา มีเต้าใดก็ทำเต้าอันกะ ทรัพย์เฮาก็แบ่งหื้อเป็น 3 ส่วน เฮาต้องเอาทำบุญส่วน
หนึ่ง ส่วนนี้ก็เอาไว้กิน ส่วนนี้เอาไว้ทำธุระอันอื่น” หมายความว่า เงินทองที่ได้มาต้องแบ่งให้
เป็น 3 ส่วน คือ เอาไว้ทำบุญส่วนหนึ่ง ซื้ออาหารกินส่วนหนึ่ง และเอาไว้ทำธุระอย่างอื่นส่วน
หนึ่ง (สัมภาษณ์ลุงสม อายุ 65 ปี)

แต่บางครั้งแม่ฮุ้ยน้อย ก็ไม่มีเงินที่จะร่วมบริจาค เพราะรายได้ต้องขึ้นอยู่กับ
ลูกหลานว่าจะให้เงินสำหรับไว้ใช้จ่าย ในแต่ละเดือนมากน้อยแค่ไหน ทำให้แม่ฮุ้ยน้อย มี
รายได้ไม่มั่นคงแน่นอนนัก หากเกิดลักษณะเช่นนี้ขึ้น ผู้สูงอายุได้แสดงออกถึงการให้ความ

ร่วมมือ และมีส่วนร่วมในบุญกุศล ด้วยการยกมือไหว้ใส่หน้าผาก ดังคำพูดว่า “มีหน้อย ก็ จ่อมหน้อย มีนิก ก็จ่อมนิก ถ้าบ่มีก็ยกมือไหว้เหี้ย ไหว้สา” ซึ่งหมายความว่า มีน้อยให้น้อย มี มากให้มาก ถ้าไม่มีก็ยกมือไหว้ใส่หัว (สัมภาษณ์แม่ฮ้อยหน้อย อายุ 94 ปี) ซึ่งสอดคล้องกับคำ ของผู้สูงอายุคนอื่น ๆ เช่น พ่อดวงคำ ว่า เมื่อไม่มีเงินก็ยกมือใส่ศีรษะเสีย “ถ้าเฮาบ่มีเงิน ก็ ยกมือใส่หัวเหี้ย” (สัมภาษณ์พ่อดวงคำ อายุ 65 ปี)

ถ้ามีผ้าป่าหรือกุฐินในชุมชนของตน และเมื่อผู้สูงอายุได้รับของ เพื่อให้ร่วม บริจาคทรัพย์ แม่ฮ้อยหน้อยชอบบอกว่า ถ้ามีเงินมากจะใส่ให้มาก ถ้ามีเงินน้อยก็ใส่ให้น้อย แต่ ถ้าไม่มีเงินเลยก็ยกมือไหว้ตรงหน้าผาก เพื่อเป็นการมีส่วนร่วมในบุญกุศลครั้งนี้ และถือเป็น หลักปฏิบัติของชุมชนที่ว่า เมื่อมีการเรียกร้องให้ร่วมบริจาคเงินเพื่อการกุศล จะต้องให้ความ ร่วมมือทุกครั้งไป ไม่ว่าจะไม่มีเงินหรือไม่มีก็ตาม การรู้จักแบ่งปันทรัพย์ให้เป็น 3 ส่วน เพื่อให้ สบายคือ

1. เพื่อเป็นค่าอยู่ค่ากิน
2. เพื่อเป็นค่าทำธุระอื่น ๆ
3. เพื่อเป็นค่าร่วมทำบุญทั่วไป กับเพื่อนบ้าน

เป็นแนวคิดสำหรับผู้สูงอายุที่เป็นอยู่สบาย และได้ศึกษาคำสอนทางพระพุทธศาสนาจากตำรา ต่าง ๆ อยู่เสมอ ผู้สูงอายุที่เป็นเช่นนี้ เช่น ลุงสม ยายคำเอี้ย เนื่องจากได้รับการดูแลเป็นอย่างดี จากลูกหลาน ไม่ต้องลำบากในเรื่องการทำมาหากิน และหากผู้ที่ตนรู้จักเป็นเจ้าของผ้าป่า หรือกุฐิน การได้ร่วมช่วยเหลือทั้งแรงกายและทุนทรัพย์ เป็นสิ่งหนึ่งที่ผู้สูงอายุปฏิบัติอยู่เสมอ “พร” จากพระสงฆ์ เป็นสิ่งสุดท้ายที่ผู้สูงอายุหวังจะได้รับเมื่อได้เข้าร่วมงาน จนดูเหมือนเป็น ปกติธรรมดา ดังเช่นคำพูดที่ว่า

“ถ้าบ่มีเงินก็ยกมือไหว้เหี้ย ก็ได้อั้น” หมายความว่า ถ้าไม่มีเงินก็ยกมือไหว้เสีย (สัมภาษณ์แม่ฮ้อยหน้อย อายุ 94 ปี)

1.3 กิจกรรมและแนวคิดในงานศพ ลุงสม ยายคำเอี้ย และแม่ฮ้อยหน้อย เมื่อรู้ ว่ามีคนตายในหมู่บ้าน ก็รีบไปช่วยงานตั้งแต่ยังไม่ได้เอาศพใส่หีบ การช่วยเหลือดังกล่าว เช่น การจัดดอกไม้ ซึ่งมีทั้งดอกไม้สำหรับถวายพระที่มาสวดที่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “สวย” ทำจาก ใบตองกล้วยพับเป็นกรวยแหลม และดอกไม้ประดับหีบศพ การเตรียมสถานที่เพื่อทำพิธีทาง ศาสนา การไปเยี่ยมสิ่งของที่วัด เช่น ถ้วย หม้อ ชาม เติ้นท์ โต๊ะ เก้าอี้ เป็นต้นเพื่อนำมาใช้ในงาน ผู้สูงอายุมีความสำคัญในการช่วยเหลือเพื่อนบ้าน เข้าในลักษณะที่เรียกว่า “ทีเขาทีเรา” โดย

เฉพาะการนึกถึงวันข้างหน้าว่า หากตนเองตายไปจะมีคนมาร่วมงาน เหมือนกับที่ตนไปร่วมงานคนอื่นอยู่

การเป็นสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ทำให้ผู้สูงอายุต้องเสียสละเงินเพื่อช่วยงานศพ ๆ ละ 20 บาท นอกจากนั้น ยังสามารถบริจาคเพิ่มเติมได้อีกตามความเหมาะสม ซึ่งจะมีผู้บริจาคไว้รอรับในทุกงานศพ

เมื่อพระสงฆ์มาสวดศพในตอนกลางคืน ลูกสม หรืออาจารย์วัด ได้นำจานที่บรรจุลูกอมชนิดต่าง ๆ และเมี่ยง ที่เจ้าภาพได้เตรียมไว้ มาถวายแก่พระสงฆ์ พร้อมทั้งพูดคุยกับพระสงฆ์อย่างเป็นกันเอง เพื่อรอเวลาที่จะทำพิธี เมื่อพระสงฆ์สวดจบแล้ว อาจารย์วัดก็บอกเจ้าภาพให้มาถวายงาน ซึ่งบรรจุของเงินและส่วยดอกไม้แก่พระพุทธรูป พระสงฆ์ รวมทั้งถวายอาจารย์วัดด้วย ของเงินที่ถวายพระพุทธรูปชาวบ้านนิยมเรียกว่า “ถวายพระเจ้า” และอาจารย์วัดได้เก็บของนี้ไว้เป็นเงินของวัดต่อไป

เจ้าภาพงานศพแสดงออกถึงความมีศักดิ์ศรีและความเชื่อของตน ด้วยการนิมนต์พระสงฆ์หลายวัดและหลายรูปมาในงาน ถึงแม้ฐานะในหมู่บ้านจะยากจน แต่ก็พยายามแสดงออกให้เพื่อนบ้านเห็นถึงความจริงจังในด้านความเชื่อเรื่องบุญและศักดิ์ศรีของตนเอง และต้องการให้ญาติที่ตาย ได้รับผลบุญจากพระสงฆ์หลายวัดหลายรูป ที่ตนเองได้นิมนต์มา

การปฏิบัติตนในงานศพของผู้สูงอายุ ได้แสดงถึงบทบาทหน้าที่ระหว่างชายกับหญิงที่ชัดเจนมาก กล่าวคือผู้สูงอายุที่เป็นผู้หญิงจะช่วยเหลืองานบ้าน เช่น การห่อหมากพลู ตกแต่งดอกไม้ การทำงานเช่นนี้ ผู้สูงอายุที่เป็นหญิงบอกว่า ถ้าหากตนไปร่วมงานศพไม่ได้นั่งอยู่เฉย ๆ ทำทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ ในขณะที่ผู้สูงอายุที่เป็นชายไม่ได้ช่วยเหลืองานเป็นชิ้นเป็นอันนัก เพราะจะมีกลุ่มคนในวัยทำงานช่วยยกสิ่งของที่หนัก ที่ปรากฏโดยมากเป็นการช่วยเหลือด้านพิธีกรรม เช่น เป็นผู้นำในการไหว้พระรับศีล สนทนากับพระสงฆ์ และฟังเทศน์ เป็นต้น

การที่จะมีผู้มาร่วมงานศพมากน้อยแค่ไหน ขึ้นอยู่กับเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้ตาย และฐานะของผู้ตายว่า เป็นผู้ที่น่าเคารพนับถือแค่ไหน เช่น หากเป็นผู้สูงอายุตายก็มีคนไปร่วมงานมาก ในทางตรงกันข้าม หากเป็นวัยรุ่นที่ติดโรคภัยตาย ผู้คนที่มาร่วมงานก็มีจำนวนน้อย ดังคำพูดของผู้สูงอายุว่า

“วันหลังเฮาอาจจะตายหยั่งเป็น เฮาต้องไปจ๊วย บ่ว่าดีไหน ไกลจิดไกล ถ้ายายฮู้ดี ฮู้จักเขา ยายไปหมด แม่สาย เจียงฮาย ยายยังไปเลย” หมายความว่า วันต่อไปเราอาจจะ

ตายอย่างเขา เราต้องไปช่วย ไม่ว่าที่ไหน ถ้ารู้ที่รู้จักเขา ไปหมด (สัมภาษณ์ยายคำเอ๋ย อายุ 74 ปี)

ถ้าหากบ้านตัวเองมีงานศพ เช่น มีญาติคนใดคนหนึ่งเสียชีวิต ยายคำเอ๋ยมีความพอใจกับการได้ถวายเงินเป็นจำนวนมาก แก่พระสงฆ์ที่ทำพิธี และชื่นชมกับคนจำนวนมากที่มานในงาน อันแสดงถึงความหมายว่า ถ้าถวายมากก็จะได้บุญมาก และการที่ตนเองเป็นคนกว้างขวาง ดังเช่น ยายคำเอ๋ย มีสามีชื่อพ่ออุ้ยตา อายุ 98 ปี เสียชีวิตเมื่อเดือนกันยายน ปี 2543 ได้เล่าถึงการจัดงานศพในวันนั้นว่า “ดีพระมาได้ดี เมื่อวันศพอุ้ยนี้หนา ยายใส่ชุดไปบ้านห้า เป็นเอารถเป็นมาคนเดียว มีคนมาหอมโดย ถ้าจะได้นี้ ... คนมาจัดนี้เหมือนกันหนา เต็นท์สีห้าหลังคนนั่งเต็มหมด” หมายความว่า ตอนที่พระมาเทศน์เมื่อวันศพสามี ได้ถวายเงินกัณฑ์เทศน์ 1,500 บาท และมีคนมาร่วมบริจาคด้วย คงจะได้เงินมากเหมือนกัน และคนที่มาร่วมงานก็มาก (สัมภาษณ์ยายคำเอ๋ย อายุ 74 ปี)

ลุงสมมักได้รับตำแหน่งต่าง ๆ ในหมู่บ้านดังกล่าวแล้ว เช่น เป็นกรรมการกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ มีภาระต้องดูแลเรื่องรายรับรายจ่ายในงานศพ แต่ทั้งนี้ต้องเป็นศรัทธาวัดเดียวกันเท่านั้น จึงจะไปทำหน้าที่ให้ ลุงสมเล่าว่า “ลุงเป็นกรรมการกลุ่มฌาปนกิจสง ถ้าเขามีคนตาย เขาก็มาแจ้ง ลุงก็จ่ายเงินหื้อลูกสมาชิกหมู่บ้าน นอกนั้นก็ไปดูแลเขา ต้องไปตลอด ถ้าเป็นศรัทธาหนา” หมายความว่า ลุงเป็นกรรมการกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ถ้ามีคนตายเขาก็จะมาแจ้ง ลุงก็จ่ายเงินให้เขา ต้องไปดูแลเขาตลอด ถ้าเป็นศรัทธาวัดเดียวกัน (สัมภาษณ์ลุงสม อายุ 65 ปี)

แม่อุ้ยหน้อยมีแนวคิดที่ว่า ต้องไปร่วมงานศพทุกแห่งที่มีคนที่ตนเองรู้จักตาย และมีความพอใจที่ได้ถวายสิ่งของมีค่าแก่พระสงฆ์ และชื่อตัวเองถูกประกาศผ่านทางเครื่องขยายเสียง ส่วนผู้ที่เป็นกรรมการกลุ่มฌาปนกิจต้องไปดูแลรายรับและรายจ่ายในงาน หากไปร่วมงานศพไม่ได้ เพราะร่างกายไม่เอื้ออำนวย แม่อุ้ยหน้อยก็ฝากเงินเพื่อนำไปช่วยเหลือแทน “...ถ้าไปไม่ได้แต่ ๆ ก็ฝากไปหอมเป็น ชักชาบาท” หมายความว่า ถ้าหากไปไม่ได้ ก็ฝากเงินไปช่วย (สัมภาษณ์แม่อุ้ยหน้อย อายุ 94 ปี)

1.4. กิจกรรมและแนวคิดในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 80 ปีขึ้นไป ไม่ค่อยรู้จักวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้มากนัก เพราะเพิ่งมีมาในภายหลัง ส่วนมากรู้จักเฉพาะวันพระหรือวันศีลธรรมดา เช่น แม่อุ้ยหน้อย บอกว่า “บ่เกยหัน บ่เกยไถยินหนา วันอะหยั่งก้อ วิสาสะกา จะไปยะอะหยั่ง ก็ไปวัด ไปกินไปตานเหียนากะ”

หมายความว่า ไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน วันวิสาขะเธอ จะทำอะไร ก็ไปวัดไปกินไปทานเท่านั้นเอง (สัมภาษณ์แม่อุ้ยน้อย อายุ 94 ปี) แต่เมื่อชาวบ้านทั่ว ๆ ไปบอกว่ามีความสำคัญ ก็ไปร่วมงานเหมือนกัน เพราะปกติก็ไปวัด ไหว้พระ รักษาศีล และให้ทานอยู่แล้ว ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับลูกหลานว่าจะเอารถไปส่งหรือไม่

กิจกรรมที่ทำในวันนี้โดยส่วนมาก เป็นไปในลักษณะที่ซ้ำกัน เช่น การทานขันข้าว อุทิศให้ญาติที่ตายจากไป ถ้าวันพระต่อไปได้อีกก็ทำเช่นเดิม อันแสดงถึงความสัมพันธ์แห่งเครือญาติ และความเป็นห่วงญาติที่ได้ตายจากตนเองไป ผู้สูงอายุบางคน เช่น ลุงสม ไปวัดไม่เคยขาด จนยากที่จะพูดว่าทำอะไรบ้าง เพราะความเคยชิน “มันก็จะมาวัด ทำกันจะอีดีย์วนี้มันอยู่ที่ตุ้เจ้า มันต้องมีตุ้เจ้าที่อธิบาย” หมายความว่า มาวัดก็ทำกันอย่างนี้ เดียวนี้มันอยู่ที่พระ ต้องมีพระบรรยายธรรม (สัมภาษณ์ลุงสม อายุ 68 ปี) การได้ทำบุญได้กินได้ทานอยู่ตลอดเวลา ทำให้ผู้สูงอายุไม่รู้ว่าเป็นวันสำคัญอย่างไร เพราะตามปกติก็ไปวัดอยู่แล้ว จึงไม่อาจแยกความแตกต่างจากวันพระธรรมดาได้ เช่น แม่อุ้ยน้อย บอกว่าไม่รู้ว่าเป็นวันอะไร ก็มีแต่ไปกินไปทานเท่านั้นเอง จึงกล่าวได้ว่า การที่ผู้สูงอายุได้เห็นแบบอย่าง ที่ทำมาอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุให้ต้องทำตาม ถึงแม้จะไม่รู้ความสำคัญและความเป็นมาของวันนั้นก็ตาม

1.5. กิจกรรมและแนวคิดในประเพณีเก่าแก่ของชุมชน ลุงสม ยายคำอ้อย และแม่อุ้ยน้อยมีหลักปฏิบัติว่า เมื่อเป็นประเพณีเก่าแก่เคยทำมาอย่างไร ก็ควรทำตามกันไป เช่นเดียวกับวันสำคัญอื่น ๆ และต้องทำเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม เป็นประโยชน์ ก็ควรแก่การกระทำ เนื้อหาสาระในกิจกรรม ที่ผู้สูงอายุทำเป็นประจำคือ การแต่งดา ไปถวายทานอุทิศให้ญาติ เช่น คำพูดของแม่อุ้ยน้อยว่า “ก็แต่งขันดอก ข้าวปลาอาหารไปถวาย ก็เต้าอัน” หมายความว่า แต่งขันดอกไม้ นำข้าวปลาอาหารไปถวายก็แค่นั้น (สัมภาษณ์แม่อุ้ยน้อย อายุ 94 ปี)

ผู้สูงอายุที่เป็นผู้นำทางกิจการของวัด เช่น เป็นไวยาวัจกรวัด แก้ววัด หรือเป็นกรรมการวัด มีหน้าที่เชิญชวนชาวบ้านให้มาร่วมในประเพณี ลุงสม บอกว่า “ปีใหม่นี้ เขาต้องเป็นผู้นำเขา อย่างในหมู่บ้านก็เอาตุ้เจ้าไปเต็ด เดียวนี้ก็จวนจวนบ้านเขาแล้วหนา จะต้องผ้าป่าวันพญาวันนี้แหละ บได้แจกของ อู้ด้วยตัวเก่า” หมายความว่า วันสงกรานต์เราต้องเป็นผู้นำเขา เดียวนี้ก็ชวนชาวบ้านแล้ว จะทอดผ้าป่าวันพญาวัน (15 เมษายน) นี้ก็แล้ว ไม่ได้แจกของ พุดด้วยตัวเอง (สัมภาษณ์ลุงสม อายุ 68 ปี) ผู้สูงอายุที่เป็นเจ้าหน้าที่ของวัดมีแนว

คิดว่า เมื่อมีงานประเพณี ตัวเขาจะต้องเป็นผู้นำ ในการชักชวนชาวบ้านให้ร่วมบริจาค เพื่อสมทบทุนในการก่อสร้างภายในวัด เช่น ลุงสม ซึ่งเป็นคนมีฐานะทางเศรษฐกิจดี ทำไร่มันไ้มจำนวนมาก มีความใกล้ชิดกับวัดและพระสงฆ์ ได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านให้เป็นผู้ดูแลสมบัติของวัด มีแนวคิดดังกล่าว

การแข่งขันกันในการนำสิ่งของที่ประณีตไปถวายพระสงฆ์ ก็ปรากฏอยู่เสมอ เช่น ยายคำเอี้ย ลุงสม แม่ฮุยหน้อย ลุงมิน เป็นต้น ชอบพูดว่า ของใครดีไม่ดี ราคาถูกราคาแพงแค่ไหน ทำแล้วใช้จ่ายเงินไปเท่าไร แม้พระสงฆ์เองก็ถูกผู้สูงอายุถามอยู่เสมอว่า งานนั้นได้เงินเท่าไร คนนั้นใส่กี่บาท เป็นต้น ผู้ที่มีการแข่งขันแบบนี้ได้งดไปร่วม เพราะสิ่งของของตนไม่ประณีต หรือมีราคาแพงไม่เท่ากับคนอื่น เช่น ในการทานก๋วยสลาก มักจะได้ยินคำพูดที่ดีราคาสิ่งของอยู่เป็นประจำ จากการที่ผู้วิจัยไปพูดคุยกับผู้สูงอายุที่มีฐานะดี เช่น ยายคำเอี้ย ลุงสม แม่ฮุยหน้อย หรือผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ก็พูดเช่นนั้นเสมอ

1.6 กิจกรรมและแนวคิดในประเพณีไหว้ผี หรือฟ้อนผี เมื่อชาวชุมชนบางคน เช่น นายศรีทอง (นามสมมติ) ทำพิธีไหว้ผีขึ้น ได้มีการแจกบัตรเชิญหรือซอง เหมือนกับซองผ้าป่า เพื่อให้ชาวบ้านมาร่วมในพิธีให้มาก และได้นำเงินที่ชาวบ้านนำมาสมทบจัดเป็นผ้าป่าไปถวายวัดทุกปี โดยมีพิธีไหว้ผีอยู่เบื้องหน้า

ความเชื่อต่อความศักดิ์สิทธิ์ของผีที่เข้าทรง ทำให้ผู้สูงอายุ เช่น ยายคำเอี้ย ต้องไปร่วมงาน เพราะเคยรักษาหลานชายให้หายจากโรคร้ายมาแล้ว และถือว่าเป็นการทำบุญทางพุทธศาสนาด้วย “เป็นมีของมาล่อ ใส่ซองชาวบาทก็ไป ก็เจ้อเหมือนกัน เป็นมีพิธีเทศน์ธรรมตั้งต้นผ้าป่า บางคนเป็นป่วยไปโงงยาตีไหนก็หาย เป็นไปตามหมอที่เป็นเจ้า เจ้าคนนั้นเจ้าคนนี้ เป็นม้าขี่เอี้ย แล้วปฏิบัติตาม เป็นก็หาย อย่างหลานยายอยู่ตีสันป่าสักคนหนึ่ง บัดเดี๋ยวนี้อ่อนใหญ่ ถ้าถึงเวลาที่เป็นเจิญหื้อไปฟ้อน ก็ฟ้อน เป็นมีขันตั้ง เสร็จพิธีก็หาย บัดต้องไปโงงยา เขาต้องเจ้อตามเป็น” หมายความว่า ใส่ซองไป 20 บาท ก็เชื่อเหมือนกัน เขามีทั้งพิธีเทศน์ธรรม ตั้งต้นผ้าป่า บางคนป่วยไปโรงพยาบาลไหนก็ไม่หาย เขาไปตามหมอทรง ทำตามที่เขาแนะนำก็หาย อย่างหลานยายคนหนึ่ง เดียวนี้อ่อนใหญ่ เวลาที่เขาเชิญให้ไปฟ้อน ก็ฟ้อน เสร็จแล้วก็หาย ไม่ต้องไปโรงพยาบาล (สัมภาษณ์ยายคำเอี้ย อายุ 74 ปี)

ลุงสมผู้ซึ่งเป็นเจ้าทรงเหมือนกัน มีเงื่อนไขในการไปร่วมพิธีว่า การที่ตนไม่ไปร่วม เพราะหากตนไปแล้ว พิธีเขาจะต้องหยุด ก็เลยไม่ไปรบกวนเขาอีก “เฮาบ่ฟ้อนผีนี้ ลุงก็เป็นเจ้าทรงเหมือนกันหนา พระศรีอารียเป็นก็เป็นพระพุทเจ้า หน้าเป็นหยั่งใด ลุงลงได้หนา ลง

เทพบุตร เทวดา ลุงลงได้หมด ถ้าลุงไปพื่อนผี เขาเลิกหมดแหละ เขาตั้งบพื่อน เขาบได้เจิญลุง เขาอุลลอ เขาตั้งบไปร่วมโดยเขา" หมายความว่า ลุงไม่พื่อนผี เพราะลุงก็เป็นเจ้าทรงเหมือนกัน ลงได้หมดไม่ว่าจะเป็นพระศรีอารีย ถ้าลุงไป เขากียกเลิกงานหมด เขาเลยไม่เจิญลุง (สัมภาษณ์ลุงสม อายุ 68 ปี)

กิจกรรมในการปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุในชนบท ขึ้นอยู่กับความเคยชิน และการทำตามกันมาเป็นช่วงอายุคน ความเคยชิน เช่น การเอาสิ่งของของตนเองไปช่วยเหลือคนอื่น หรือเอาไปวัด และการที่ผู้สูงอายุพูดถึงหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างคล่องแคล่ว เช่น การที่จะมีความเป็นอยู่ในอนาคตที่ดีขึ้น ต้องทำบุญไว้ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลจากการที่เคยชินกับการที่พระสงฆ์พูดให้ฟังอยู่เป็นประจำ ผ่านสื่อที่เรียกว่า "การเทศน์ธรรม" ปรากฏทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นงานศพ หรืองานในวัด ส่วนการทำตามกันมาเป็นช่วงอายุคน เช่น การที่ผู้สูงอายุส่วนมาก เช่น แม่ยายน้อย ไม่รู้ความเป็นมาของกิจกรรม รู้แต่เพียงว่า เมื่อคนอื่นทำก็ทำตาม และพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เคยทำมา ต้องทำตามต่อไป

นอกจากนั้น สิ่งที่ผู้สูงอายุมุ่งหวัง นอกจากข้อปฏิบัติที่ทำตามกันมา และทำด้วยความเคยชินเหล่านี้คือ การมุ่งหวังที่จะเกิดใหม่ในที่ที่ดีกว่าเดิม หรือได้สิ่งที่เรียกว่า "บุญ" อันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกหรือจักรวาล และการมุ่งหวังที่จะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นการสงเคราะห์เกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

2. ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง

การแต่งกาย ในเวลาที่ไปวัด แต่งด้วยเสื้อผ้าที่ใหม่ที่เก็บไว้ใส่สำหรับงานบุญ โดยเฉพาะ ส่วนในงานบุญนอกวัดชอบใส่เสื้อผ้าที่ใหม่หรือเก่าแต่สะอาด บางวันก็ใส่ชุดพื้นบ้าน เช่น เสื้อม่อฮ่อม และชอบใส่ชุดที่ถูกต้องตามประเพณีนิยม

การเตรียมอาหาร ลุงดำ ป้าสมศรี และลุงมีได้อาหารมาจากการซื้อ และพืชผักที่ปลูกไว้ตามบริเวณบ้าน มีวิธีการดำรงชีวิตคล้ายกับกลุ่มแรก มีความเป็นอยู่ในช่วงท้ายของชีวิตที่สบาย เนื่องจากได้เก็บเงินไว้ในช่วงที่ตนเองทำงานมีเงินเดือน และได้เงินบำเหน็จบำนาญอีกส่วนหนึ่งด้วย ลุงมีเล่าให้ฟังว่า มีเงินในธนาคาร พอจะส่งหลานเรียนหนังสือให้จบได้ และอาหารการกินทุกอย่างทั้งที่กินเองและนำไปวัด เป็นหน้าที่ของป้า (ภรรยา) ต้องจัดเตรียม ตนเองไม่รู้เรื่องอาหารมากนัก ลุงดำก็เช่นเดียวกัน ไม่เคยทำอาหาร คงปล่อยให้ป้าหน้าทีของภรรยา แต่มีหน้าที่ในการนำวัตถุดิบมาเพื่อให้ภรรยาประกอบอาหาร ส่วนป้าสมศรี

ต้องทำอาหาร และนำไปวัดด้วยตนเอง ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ มีเครื่องอำนวยความสะดวก เช่น ตู้เย็น ดังนั้น บางวันการเตรียมอาหารจึงทำได้ก่อนวันพิธีหนึ่งวัน โดยการแช่ตู้เย็นไว้

การเดินทางไปวัด ลุงมีและลุงดำซึ่งรถจักรยานยนต์ให้ภรรยาซ้อนท้ายไป ส่วนป้าสมศรีชอบถีบจักรยานไปด้วยตนเอง เพราะมีเพื่อนคือยายคำอ้าย ถีบไปเป็นเพื่อนประจำ

การดำรงชีวิต ลุงดำและป้าสมศรีสามารถสวดมนต์เป็นภาษาบาลีได้เป็นบางบท ลุงมี ใช้เวลาว่างดูแลต้นไม้ดอกและพืชผักสวนครัว คอยดูแลหลานที่ไปกลับจากโรงเรียน นอกจากนี้ก็กินนอนพักผ่อน ลุงดำ ใช้เวลาว่างอ่านหนังสือธรรมะที่มีผู้แจกให้จากงานต่าง ๆ ฟังเพลงเก่า ๆ จากวิทยุพร้อมทั้งร้องคลอเคลียไปด้วย นอกจากนี้ก็กินนอนพักผ่อนและไปเยี่ยมญาติที่บ้านใกล้เคียง และป้าสมศรี ใช้เวลาว่างที่บ้านฟังวิทยุ ไปสนทนากับเพื่อนบ้าน และไปเข้ากลุ่มผู้สูงอายุ เพราะเป็นคนที่ชอบสนทนากันอยู่แล้ว นอกจากนี้ก็เย็บผ้าเล็กน้อย ผู้สูงอายุกลุ่มนี้เคยทำงานที่เคร่งครัดในเรื่องเวลา คือเคยเป็นลูกจ้างในมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ไม่มีความคุ้นเคยกับพระสงฆ์มากนัก เพราะไม่ได้เข้าวัดมาตั้งแต่ต้น เริ่มหันหน้าเข้าวัด ก็ตอนเกษียณอายุแล้ว แต่ลุงมีและลุงดำก็เคยได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกรรมการวัดครั้งหนึ่ง เพราะอ่านหนังสือได้คล่อง ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีคู่สามีภรรยาที่อยู่ครบถ้วน จึงชอบไปทำกิจกรรมทางศาสนาด้วยกัน หรือบางครั้งสามีก็เป็นเพียงฝ่ายไปส่ง

ในการทำกิจกรรมทางศาสนา หรือในงานบุญนอกวัด ลุงดำ ป้าสมศรี และลุงมี ไม่มีบทบาทมากนัก คงได้แต่ทำตามคนอื่น และนั่งอยู่กับคนกลุ่มใหญ่ ตรงกลางวิหาร พูดคุยกันเมื่อได้โอกาส แม้ในระหว่างทำพิธี “ลุงบ่ค่อยถนัดเรื่องแบบนี้เต้าใด ก็หื้อคนที่เป็นผู้ เป็นเชี่ยวชาญพาทาก็ดีแล้ว” (สัมภาษณ์ลุงมี อายุ 67 ปี) “ที่ไหนมีคนนั้ก เขาก็ไปนั่งโดยเป็น บใจ ไปนั่งอยู่คนเดียว อู้ง่าย ๆ ป้าชอบเพื่อนฝูง” (สัมภาษณ์ป้าสมศรี อายุ 66 ปี)

การทำบุญ ป้าสมศรีมีความบันเทิงหรือความสนุกสนาน ที่ได้รับจากการพบปะกับคนวัยเดียวกัน เป็นสิ่งกระตุ้นให้ทำบุญ เพราะเป็นคนที่มีความสนใจเช่นเดียวกับกลุ่มแรก และชอบความสนุกจากการพูดคุยกับเพื่อนที่วัดและในงานอื่น ๆ ที่มีการชุมนุมของผู้สูงอายุ จากการสังเกตเวลาสัมภาษณ์ป้าสมศรีก็พบว่า มีอารมณ์ที่รื่นเริงอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะการพูดถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่วัด ที่ตนเองได้พบ ส่วนลุงมีกับลุงดำชอบทำบุญเพราะเห็นว่าเป็นบ้านทำ ตนเองต้องทำตาม และชอบใช้เหตุผลตามคำสอนทางพระพุทธศาสนาในการทำบุญ เพราะได้มาจากการอ่านหนังสือธรรมะในเวลาว่างที่บ้าน

2.1 กิจกรรมและแนวคิดเกี่ยวกับวันพระ ลุงมี ลุงดำ และป้าสมศรีทำ

กิจกรรมทางศาสนาไม่ค่อยสม่ำเสมอ เนื่องจากไม่ได้เข้าวัดมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ต้นและขาดความเชื่อมั่นในการไปวัดว่าไปเพื่อทำอะไร เช่น ลุงมี เล่าว่า เขาว่าดีก็ดีด้วย เขาว่าร้ายก็ร้ายด้วย ไม่เคยขัด แต่ถึงแม้จะไม่ได้ไปวัดโดยตรง ก็ไปส่งป้า หรือภรรยาของตัวเองเป็นประจำ ตัวเองไม่ได้เข้าวัดบ่อยนัก นอกจากจะเป็นงานใหญ่และมีความสำคัญมาก เช่น การเตรียมงานสงกรานต์หรือ ผ้าป่า เป็นต้น แต่ก็ไม่เคยขัดใคร เห็นดีกับทุกคนที่ไป ถ้าเป็นวันสำคัญจริง ๆ เช่น วันวิสาขบูชา หรือ ประเพณีของชุมชนก็ไปไม่เคยขาด การไปวัดหรือไม่ไปของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ จึงขึ้นอยู่กับคนอื่นว่า เห็นดีเห็นงามอย่างไร และต้องการให้ตนเองไปช่วยทำอะไรได้บ้างในวัด ไม่ได้ไปเพราะต้องการสิ่งตอบแทนคือ “บุญ” นอกจากนั้นการทำกิจกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ มักจะเริ่มจากกฎเกณฑ์ของสังคม เช่น การไปเพื่อช่วยกิจกรรมในวัด ไม่ได้ไปเพราะความต้องการภายในจิตใจของตนเอง ทั้งนี้เป็นเพราะว่าผู้สูงอายุกลุ่มนี้ เคยทำงานที่เป็นระบบราชการมาก่อน เช่น ลุงมี ลุงดำ และป้าสมศรีเคยเป็นลูกจ้างในมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ทำให้พื้นฐานของชีวิตอยู่ห่างเหินจากวัดและพระสงฆ์ จะเริ่มหันหน้าเข้าวัดก็ตอนอายุ 60 ปีขึ้นไป หลังจากเกษียณแล้ว เช่น พ่อดวงคำ เล่าว่า เมื่อก่อนไม่ได้เข้าวัดเพราะต้องไปทำงาน ทำให้ไม่รู้แม้กระทั่งวันพระ หรือวันสำคัญอย่างอื่นว่า ต้องทำอย่างไรบ้าง แต่หลังจากเกษียณแล้ว ก็รู้มากขึ้น เพราะไปทำกิจกรรมทางศาสนาบ่อย จึงกล่าวได้ว่าผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ หันหน้าเข้าวัดหรือนึกถึงพระสงฆ์ ในตอนที่ตนเองมีอายุเกิน 60 ปีแล้ว และการทำกิจกรรมทางศาสนาก็ทำไปตามสังคมที่ตนเองได้อาศัยอยู่ เช่น ลุงมี ทับเลื่อน บอกว่า มีงานบุญที่ไหนก็ไป และทำตามชาวบ้านเขาเท่านั้น ไม่มีความต้องการสิ่งตอบแทน อันจะเกิดจากการทำบุญ นอกจากการได้ร่วมงานกับสังคม

การนั่งบนศาลาการเปรียญในวันพระ ลุงดำ ลุงมี และป้าสมศรีชอบนั่งตรงกลางวิหาร อันเป็นที่รวมกลุ่มคน กลุ่มใหญ่ที่สุด เช่น ป้าสมศรีชอบนั่งใกล้ชิดกับยายคำเอ้ย เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่าป้าสมศรีมีความสนิทสนมคุ้นเคย กับผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีคือยายคำเอ้ยด้วย จึงทำให้พูดคุยกันอย่างคุ้นเคยทั้งที่วัดและที่บ้าน ป้าสมศรี อายุ 66 ปี กับ ยายคำเอ้ย อายุ 74 ปี ถึงแม้อายุและฐานะจะต่างกัน แต่ก็มีความคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี จึงไปทำกิจกรรมทางศาสนาด้วยกันเสมอ

ลุงดำ ผู้ชอบใช้เวลาว่างศึกษาหลักธรรมะจากหนังสืออยู่เป็นประจำ บอกว่า ทุกวันพระจะต้องไปฟังเทศน์ และไม่เห็นด้วยกับคนที่ไม่ตั้งใจฟังพระเทศน์ นอกนั้นยังบอกอีกว่า เงินทองเป็นของนอกกาย จะให้ทานเท่าไรไม่ได้มีการบังคับ เมื่อไปวัดเห็นสิ่งดีก็รับไว้ สิ่งที่ไม่ดี

ก็ทิ้งไปเสีย “ฟังเด็ดดังฟังคนเดียว คนอื่นมันบ่ฟังหละ คือเฮานั่งฟัง หูเฮาก็อ้าง ใจเฮาก็อ้าง ใจก็ตีไปโดย ...เงินตอมันของนอกกาย บ่ได้บังคับ ตานเป็นปัจเจกกายหน้า ของที่เฮาจะตานเป็นของ ๆ เฮา สิ่งดีฮับไว้ สิ่งที่ไม่ดีก็ทิ้งไปเสีย” (สัมภาษณ์ลุงดำ อายุ 66 ปี)

ป้าสมศรี ซึ่งเป็นคนชอบสนุกสนานรื่นเริง บอกว่า ปกติแล้วก็ไปทำกิจกรรมทางศาสนาที่วัดเหมือนกับคนอื่น ๆ แต่ที่ป้าสมศรีพูดถึงอีกอันหนึ่งก็คือ การได้ทักทายพูดคุยกันกับกลุ่มคนวัยเดียวกัน “ก็ไปใส่บาตร ไหว้พระเหี้ย แล้วก็หื้อเป็นบันปอนเหี้ย อย่างคนเฒ่าไปเติงวัด ก็ได้ทักทายปราศรัยกันโดย” ส่วนการฟังเทศน์ ป้าสมศรีบอกว่า ถ้าเป็นเทศน์ธรรมประยุกต์ด้วยภาษาไทยก็จะเข้าใจ ถ้าเป็นเทศน์แบบภาษาถิ่นเหนือ ก็ไม่ค่อยจะเข้าใจ เพราะพระที่เทศน์ลากเสียงยาวมาก “เด็ดบัดเดียวนี้ มันเด็ดดำประยุกต์ บรรยายดำ บ่ใจมาจ้อแจ้ ๆ เหมือนสมัยเมื่อตะก่อนหนา ถ้าเป็นสมัยตะกอนบ่ค่อยรู้เรื่องเต้าใด ฟังยาก มันรู้เป็นบางคำ ถ้าเป็นผู้ชัด ๆ นี่ รู้กะ ถ้าผู้ชัดก็บ่ค่อยรู้ มันลากเสียงน้อ...” (สัมภาษณ์ป้าสมศรี อายุ 66 ปี)

นอกจากนี้ ป้าสมศรียังบอกอีกว่า การถวายเงินแก่พระสงฆ์ผู้เทศน์ที่เรียกว่า “กัณฑ์เทศน์” ขึ้นอยู่กับจำนวนเงินที่มี ที่นิยมพูดกันว่า “มีน้อยฮอมหน้อยม มีน้อฮอมนัก” เมื่อฟังเทศน์ไม่เข้าใจก็ถือว่าเป็นการฟังเพื่อเอาบุญ เพราะพระสงฆ์ผู้เทศน์จะอ่านตามคัมภีร์เป็นภาษาท้องถิ่นด้วยเสียงที่ลากยาวดังกล่าแล้ว การฟังเทศน์ในบางครั้งทำให้คลายความเครียด เพราะพระผู้เทศน์ชอบพูดติดตลกลงให้ชาวบ้านที่เป็นผู้สูงอายุได้หัวเราะ “อย่างพระครูแม่ไ้หนา หันเป็นจะอัน เวลาเด็ดเรียกเสียงหัวเราะจากศรัทธาได้ก็เดื่อที่เป็นมาเด็ด” หมายความว่า ท่านพระครูวัดแม่ไ้เห็นเป็นแบบนั้น มาเทศน์เมื่อไร ได้หัวเราะเมื่อนั้น (สัมภาษณ์ป้าสมศรี อายุ 66 ปี)

ลุงดำสามารถอ่านหนังสือออกและเมื่อได้อ่านหนังสือธรรมะแล้ว ขอบนำเนื้อหา มาเล่าให้คนอื่นฟัง พร้อมทั้งสามารถวิเคราะห์การทำบุญในปัจจุบัน ได้เป็นอย่างดี ลุงดำ เล่าว่า “คนดีทำบุญมันทำหลายอย่าง หนึ่งมันทำเอาหน้า สองทำพอเป็นพิธี สามทำด้วยความเชื่อมั่นของเป็น ถ้าเฮามีจิตที่ศรัทธาแน่วแน่งไป มันก็จะเป็นบุญของเฮา” หมายความว่า คนที่ทำบุญมีอยู่ 3 ประเภทคือ หนึ่งทำบุญเอาหน้า สองทำพอเป็นพิธี และสามทำด้วยความเชื่อมั่นในตนเอง (สัมภาษณ์ลุงดำ อายุ 67 ปี) และลุงดำยังพูดต่ออีกว่า “ลุงถูกหวยสองปีบ้าย ได้ซื้อผ้าไปถวายพระสามต้น ตานหื้อเฮาเอง ตานไว้กายหน้า แล้วก็สามตานหื้อญาติพี่น้อง” ซึ่งหมายความว่า วันก่อนถูกหวย ได้เงิน 2,000 กว่าบาท ได้ซื้อผ้าไปถวายพระสามรูป ทานให้เราเอง ทานไว้กายหน้า และทานให้ญาติพี่น้อง (สัมภาษณ์ลุงดำ อายุ 67 ปี)

การทำกิจกรรมในวันพระ เช่น การฟังเทศน์ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ เช่น ป้าสมศรี บอกว่า ได้คลายความเครียดเพราะได้พบปะพูดคุยกัน กับเพื่อนรุ่นเดียวกัน “ถ้าเฮาไปเติง ทักทาย

ปราศรัยกันเสร็จแล้ว เป็นก็จะไปนิมนต์ผู้เฒ่ามาเทศน์ให้เขาฟัง เสร็จแล้วก็มาอุ้มกัน มันคลายเครียดหนาท่าน” หมายความว่า เมื่อไปถึง ทักทายกันเสร็จแล้วก็ฟังเทศน์ ฟังเทศน์เสร็จก็คุยกันต่อ ทำให้คลายความเครียด (สัมภาษณ์ป้าสมศรี อายุ 66 ปี) ป้าสมศรียังบอกอีกว่า “ไม่รู้เรื่องบาปเรื่องบุญมากนัก ถ้าคนอื่นบอกว่ามันเป็นบาป ก็ไม่เคยกระทำ “เป็นว่าจะเป็นบาป เขาก็ละสิ่งนั้น เป็นว่าบาป เขาก็ว่าบาป” (สัมภาษณ์ป้าสมศรี อายุ 66 ปี)

ส่วนลุงต๋ากลับบอกว่า คนที่ไปวัด แทนที่จะไปช่วยกัน กลับไปนั่งคุยกัน เวลาพระเทศน์พูด ฟังปากก็คุยกันไป แบบนี้ก็เป็นบาป “ไปวัดแทนที่มันจะไปช่วยกัน มันไปนั่งคุยกัน ... เมื่อมีในวิหารอัน หูฟัง ปากก็คุยกันไป ปี๋กมันก็ได้บาป” (สัมภาษณ์ลุงต๋า อายุ 68 ปี) ลุงต๋ายังบอกอีกว่า ไปกินเหล้าแล้วทะเลาะเบาะแว้งกันในวัด ก็ถือว่าเป็นบาป

ดังนั้น วัดนอกจากจะเป็นที่ทำกิจกรรมทางศาสนา เพื่อเป็นบุญแล้ว ยังเป็นสถานที่ที่เป็นบาปด้วย ถ้าหากว่าผู้ที่เข้าไปแล้ว ไม่ทำตามกฎเกณฑ์ของสังคมหรือของวัดบางอย่าง เช่น การดื่มเหล้าในวัด การนินทากันในวัด เป็นต้น บาปในความหมายของผู้สูงอายุ ส่วนหนึ่งจึงหมายถึงกฎหรือข้อห้ามต่าง ๆ ที่บุคคลล่วงละเมิด หรือผู้ที่ละเมิดก็คือคนบาป

2.2 กิจกรรมและแนวคิดในประเพณีระดมทุน ลุงมี ลุงต๋า และป้าสมศรี เมื่อได้รับของบริจาคเงินและสามารถไปร่วมงานได้ ก็จะไปร่วม เพราะปกติก็เป็นคนกลุ่มหนึ่งที่ชอบสังคมนอยู่แล้ว แต่การทำพิธีทางศาสนาคงปล่อยให้เป็นที่ของผู้นำ จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับ และสุดท้ายของประเพณีระดมทุนหรือผ้าป่ากฐินที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ต้องการก็คือ “พร” หรือบทสวดที่เป็นภาษาบาลี ที่กล่าวถึงผู้บริจาคและผู้มาร่วมงาน ให้ประสบแต่ความสุข ความเจริญ และเพื่อความสมบูรณ์แห่งบุญตามที่ได้เคยปฏิบัติมา เพราะไม่รู้รายละเอียดในการดำเนินกิจกรรมมากนัก “ผ้าป่า กฐินกา เขาก็ไปเอาปอนจากตู้เจ้าเหียน่ากะ” หมายความว่า ผ้าป่ากฐิน ก็ไปรับพรจากพระสงฆ์ที่เท่านั้น (สัมภาษณ์ป้าสมศรี อายุ 66 ปี) และหากมีผู้รับเป็นเจ้าภาพ การได้ให้ความช่วยเหลือทั้งร่างกายและทุนทรัพย์ ก็ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชาวชนบท เพราะชาวชนบทดำรงอยู่ด้วยการพึ่งพาอาศัยกัน ถึงแม้จะมีความเจริญอย่างอื่นแทรกเข้ามามาก็ตาม “ถ้าเป็นมีผ้าป่า ดาบ่านเป็น ลุงก็ไปหอมเป็น ร้อยสองร้อยก็ว่าไป ไปช่วยงานเป็นโดย” หมายความว่า ถ้าคนอื่นเขามีผ้าป่า จัดตกแต่งที่บ้านเขา ก็ไปช่วยงานและร่วมบริจาคเงินช่วยเขา (สัมภาษณ์ลุงมี อายุ 66 ปี)

การเข้าไปมีส่วนร่วมในงานกิจกรรมทางศาสนา ขึ้นอยู่กับบุคลิกส่วนตัวของแต่ละคนด้วย เพราะคนที่ไม่ชอบสังคมนกับคนอื่นก็มีมาก ลุงหนานจอน ซึ่งเป็นผู้รอบรู้เรื่อง

ประชากรในชุมชนเป็นอย่างดี เล่าให้ฟังว่า "บางคนเป็นก๊อปปี้มีสังคมกับคนอื่น ชอบเก็บตัว อยู่คนเดียวเฉยๆ ไม่จะเจ๊ไปไหน ก็ตึงบ่นใจ" หมายความว่า บางคนไม่ค่อยมีสังคมกับคนอื่น ชอบเก็บตัวอยู่คนเดียว ใครจะเจ๊ไปไหนก็ไม่สนใจ (สัมภาษณ์หนานจอน อายุ 58 ปี)

2.3 กิจกรรมและแนวคิดในงานศพ ลุงมี ลุงดำ และป้าสมศรีเสียเงินค่ากลุ่ม ฅาปนกิจสงเคราะห์ครอบครัวละ 20 บาท และไปช่วยงานที่บ้านศพตามสมควร ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีความเชื่อว่า การที่ตนได้ช่วยเหลือเพื่อนบ้านในงานศพวันนี้ ภายหน้าตนก็จะได้รับการช่วยเหลือตอบแทนเช่นกัน และการช่วยเหลือเพื่อนบ้านในงานนี้ ไม่ได้มีการบังคับ เป็นเรื่องของจิตสำนึก "เราต้องมีความสำนึก ว่าวันใดวันหนึ่ง เราจะต้องเป็นจะอ้อ จួយเหลือเป็น... มันเป็นการสงเคราะห์ มันอยู่ที่จิตสำนึก" หมายความว่า เราต้องมีความสำนึกว่าภายหน้าเราต้องเป็นแบบนี้บ้าง ต้องไปช่วยเหลือเขา มันอยู่ที่จิตสำนึก (สัมภาษณ์ลุงมี อายุ 65 ปี) นอกจากนี้ ลุงมี ยังบอกอีกว่า ที่ไปช่วยเขาเพราะมันเป็นงานจำเป็น ไปช่วยตักแต่ง ฟังเทศน์ฟังธรรม และเรื่องเงินทองก็ช่วยกันไป

ส่วนพ่อดวงคำ พ่อเหลาและ แม่คำ บอกว่า งานศพมันแตกต่างจากงานแบบอื่น คือยังงี้ก็ต้องไปให้ได้ เอาแรงกายแรงใจไปช่วย ในงานแบบนี้ ต้องทำทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ ไปให้เจ้าของงานเห็นหน้าก็ยังดี "จะไปงานศพนี้ ไปหมั่นเรื่องน้อ เขาเอาแรงกาย แรงใจ ไปจួយเป็น เป็นทำหยังเขาก็ทำได้ หื้อเป็นหันหน้าก็ยังดี" หมายความว่า การไปงานศพก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง เราต้องเอาแรงกายแรงใจไปช่วยเขา เขาทำอะไรเราก็ทำได้ ไปให้เขาเห็นหน้าก็ยังดี (สนทนากลุ่มพ่อเหลา อายุ 69 ปี และแม่คำ อายุ 68 ปี) ซึ่งสอดคล้องกับคำของพ่อดวงคำที่ว่า ถ้าเราไปช่วยเขา เขาก็จะมาช่วยเรา "งานศพไป เพราะเขาก็พึ่งพาอาศัยเป็น เป็นก็พึ่งพาอาศัยเขา เขาต้องไปจួយ เขาจួយเป็น เป็นก็จะมาจួយเขา" (สัมภาษณ์พ่อดวงคำ อายุ 65 ปี) และสอดคล้องกับคำของผู้สูงอายุอีกหลายคน เช่น ลุงดำ เป็นต้น ที่หวังการช่วยเหลือเป็นการตอบแทน

ป้าสมศรี ก็ไปช่วยงานศพ และทำหน้าที่ที่ผู้หญิงทั่ว ๆ ไปทำ เช่น การตักแต่งดอกไม้ การจัดเตรียมห่อหมากพลู บุหรี่ และของที่ จะใช้ในการทำพิธีอื่น ๆ "ถ้าเป็นวันดา ก็ไปจួយเป็น ดาครัว แป้งสังข์ แป้งหยั๋ง ห่อเมี่ยง ห่อยา ห่อข้าว ห่อน้ำ ฟูจาท้าวทั้งสี่ ทำสะตวง อะหยั๋งน่ากะ หมั่นหมั่นเป็นก็เอาดีเจ้ามา เจ้าของเป็นก็ตานครัว อาจารย์วัดเป็นก็เวณตาดนหื้อเหี้ย" หมายความว่า ถ้าเป็นวันตักแต่งก็ไปช่วยเขา ตักแต่งและจัดเตรียมสิ่งของที่ จะใช้ในการทำพิธี ทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ (สัมภาษณ์ป้าสมศรี อายุ 66 ปี) ซึ่งสอดคล้องกับคำพูดของแม่คำ

ว่า ถ้าหากไม่ได้ไปก็จะเอาเงินไปช่วย แต่ถ้าได้ไปก็ทำทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ “ถ้าไปร่วม ก็เอาเงินไปช่วย ใส่ซองไปหอมเป็น ทำบุญเป็นเหยีย แต่ถ้าได้ไป ก็ทำสาระพัด แบ่งดอก แบ่งสวย จ้อตุงอะหยังทำหมดหละ” (สัมภาษณ์แม่คำ อายุ 68 ปี)

2.4 กิจกรรมและแนวคิดในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การปฏิบัติตนทางศาสนาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ของลุงดำ ลุงมีและป้าสมศรี เริ่มจากการไปวัดเพื่อถวายอาหารแก่พระสงฆ์ในตอนเช้า หากมีเวลามากก็ต่อด้วยการฟังเทศน์หรือสนทนากับกลุ่มผู้สูงอายุคนอื่น อย่างไรก็ตามในชุมชนวัดวิเวกวานาราม ไม่ได้ให้ความสำคัญกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา มากไปกว่าวันพระทั่วไปนัก ดังนั้น จากการสังเกตจึงพบว่า ชาวบ้านที่เป็นศรัทธาวัดยังคงมาวัดตามปกติ เหมือนวันพระทั่วไป แต่ก็มีชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งที่เป็นคนทำงาน ถือโอกาสมาวัดในวันนี้ เพราะเป็นวันหยุดราชการ จึงทำให้ดูเหมือนว่ามีคนมาวัดเป็นจำนวนมากในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

ส่วนการไปเวียนเทียนที่วัดในตอนกลางคืน ป้าสมศรี ลุงดำและลุงมีไม่ค่อยได้ไปเนื่องจากได้รับความลำบากในการเดินทาง และทางวัดเองก็ไม่ได้จัดกิจกรรมการเวียนเทียนเพื่อให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากนัก คงจัดเฉพาะให้เด็กนักเรียนภายในวัดเท่านั้น และจากการสังเกตก็ยังพบว่า ถึงแม้ชาวบ้านจะมาเวียนเทียน ก็คงได้แต่นั่งรออยู่ภายนอกสถานที่ประกอบพิธี ไม่ได้เข้าไปนั่งร่วมทำพิธีทางศาสนาแต่อย่างใด ได้แต่คอยถือดอกไม้ ธูป เทียน เดินตามหลังพระภิกษุสามเณร เพราะการมีสามเณรที่เป็นนักเรียนเป็นจำนวนมาก กิจกรรมจึงมุ่งเน้นไปที่นักเรียน ไม่ได้กล่าวถึงศรัทธาวัด ดังนั้นผู้สูงอายุจึงได้แต่ไปทำบุญในตอนเช้าเท่านั้น เช่น ป้าสมศรี บอกถึงการทำกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาว่า “เขาไปเมื่อเจ้าหนาแล้วตุ้เจ้าเป็นก็มาอุ้หื้อฟังเหยียพ่องน้อ เป็นก็บันปอนบันหยังหื้อ ตอนค่ำได้ไปเวียนเทียน เพราะมันบ่มีรถไปเมื่อคืน ละอ่อนมันบ่ไปส่ง ตอนเจ้านี้ไปหย่างบ่ได้ ใจมันติดไปแล้ว เหาณีถึงว่า เหายังกินข้าววันหนึ่งสามคาบ แม่นก้อ ตุ้เจ้าเป็นอยู่วัด เหมิน ๆ วันศีลเหาถึงได้ไป” หมายความว่า ตอนค่ำคืนไม่ได้ไปเวียนเทียน เพราะเด็กไม่ไปส่ง แต่ตอนเช้าไป เด็กไม่ได้ใจติดแล้ว นาน ๆ วันพระวันหนึ่ง เหาถึงได้ไป ข้าวยังกินวันละ 3 มื้อ (สัมภาษณ์ป้าสมศรี อายุ 66 ปี)

เมื่อวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเวียนมาถึง ยายปารู้จักวิธีปฏิบัติที่ทำเป็นประจำคือ ใส่บาตร ฟังเทศน์ รับศีล รับพร เพราะเคยทำมาแบบนี้ “ก็ทำอย่างที่เขาเคยปฏิบัติมานานากะ วันของพระพุทธเจ้าโดยตรง ยายรู้ว่าเป็นวันเกี่ยวกับหยัง แต่ลืมหมดแล้วหนา ยายก็

ไปใส่บาตร ทำบุญ รับศีล รับพร ก็ยะจะอันหละ แม้วันศีลธรรมดาก็จำง ตะกอนหม้อยายมี แกน อาหารที่วัดมันจะขาดแคลน เขาก็ยะไปเป็นหม้อ แต่ก่อนยายอยู่กับวัดแต่ ๆ หนา” หมายความว่า ก็ทำอย่างที่เคยทำมา มันเป็นวันของพระพุทธเจ้าโดยตรง ก็ไปใส่บาตร รับศีล รับพร แม้วันพระธรรมดา ก็เหมือนกัน สมัยก่อนอยู่ใกล้ชิดกับวัดมาก ไปวัดแต่ละครั้งต้องทำ แกงเป็นหม้อไป (สัมภาษณ์ยายปา ยี่เชย อายุ 74 ปี)

ป้าสมศรีไม่รู้ว่า วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้ มีความเป็นมาอย่างไร ทำตามกันมาจนติดเป็นนิสัยแล้ว “วันวิสาขะ ตอนกลางวัน เป็นหื้อมาปูจาเทียน ก็มาปูจาที่บ้าน ป้าตานมาตั้งแต่เป็นละอ่อนแล้ว จนติดเป็นนิสัย” (สัมภาษณ์ป้าสมศรี อายุ 66 ปี) ป้าสมศรี ยังบอกอีกว่า ด้วยความเชื่อมั่นในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ทำให้ต้องไปอย่างสม่ำเสมอ “เฮามีใจเป็นศรัทธา มีความเชื่อมั่น ความเลื่อมใสในศาสนา มันเกี่ยวกับใจ ถ้าใจ เฮาเป็นศรัทธาเฮา เฮานึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เฮาขึ้นใจ เฮานับถือวัดวาอาราม จิตใจเฮาสว่าง” แต่ลุงมีกลับบอกว่า คนที่ไม่สนใจก็มีมาก ไม่ว่าจะดีหรือไม่ดี วันสำคัญยังงี้ก็ไม่สนใจ “บางคนมันบ่เอาตางไหน บ่เข้าไผ ออกไผ ยะหยงก็จำง บ่ยะหยงก็จำง บ่สนซักอย่าง” (สัมภาษณ์ลุงมี อายุ 66 ปี)

2.5 กิจกรรมและแนวคิดในประเพณีเก่าแก่ของชุมชน ลุงมี ลุงดำ และป้าสมศรี เมื่อประเพณีเก่าแก่ของชุมชนชนบทภาคเหนือ เช่น ประเพณีปีใหม่เมือง เวียนมาถึง ต่างก็จัดเตรียมสิ่งของและเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ไปวัด ตั้งแต่เช้ามีด เพื่อทำบุญอุทิศให้ญาติผู้ตายจากไป ดังเช่นป้าสมศรี เล่าว่า วันสงกรานต์ได้ตกแต่งสิ่งของเพื่ออุทิศให้คนแก่ที่ตายจากไป ไม่รู้ความเป็นมามากนัก เห็นเขาทำกันมาอย่างนี้ ก็ทำตามเขาไป เมื่อปู่ ย่า ตา ยาย ทำมาแล้ว มาถึงลูกหลานก็ทำกันต่อไป “ปีใหม่เมือง ดาครัว ดาทาน หาคคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นต่ายไป เขาก็แบ่งขันข้าวเป็นอย่าง ๆ ไปตาน เขาก็ยะไปตามเป็น เพราะมันทำสืบทอดกันมา ตั้งแต่ป้อหม่อนแม่หม่อนแล้วโล มาถึงลูกถึงหลานก็ทำไป” (สัมภาษณ์ป้าสมศรี อายุ 66 ปี) การทำตามกันมา และทำตามบุคคลอื่น ๆ ในหมู่บ้านของป้าสมศรีสอดคล้องกับคำของลุงมีว่า “ยี่เบ็งก็ไปตามวัดตามวา วัดเป็นยะอะหยง จะทำหยง ประชุมอะหยงกัน เป็นยะจะไดบ้านเมือง เขาก็ทำอย่างนั้น เป็นพาสอม เขาก็สอมตาม” หมายความว่า วันลอยกระทงก็ไปที่วัด วัดทำอะไร ชาวบ้านทำอะไร เราก็ทำตาม (สัมภาษณ์ลุงมี อายุ 66 ปี)

การทำบุญในประเพณีตานก๋วยสลาก ลุงดำมีความเชื่อว่า หากใครได้ทำแล้วจะทำให้สมปรารถนาในสิ่งที่ต้องการ เพราะถือตามตำนานทางพระพุทธศาสนาว่า คนที่ไม่เคยทำ

เวลาเขาให้จับสลากเอาอะไร ก็จะได้ไม่ได้ “ก๊วยสลากนี้ ประเพณีมันมาดั้งเดิม มันมาเมื่อสมัย พระพุทธเจ้า เวลาเป็นแบ่งอะหย่งกัน ก็จับสลากเอี้ย ตัวเก่าก็บ่ค่อยได้ มันเป็นจะอู้” (สัมภาษณ์ลุงดำ อายุ 68 ปี) ลุงดำยังบอกอีกด้วยว่า นอกจากประเพณีตานก๊วยสลากแล้ว ประเพณีอื่น ๆ เช่น ประเพณีสงน้ำพระธาตุ ก็ถือว่าเป็นงานสูงสุด “งานพระธาตุ ถือว่าเป็น งานสูงสุด เป็นกระดูกของพระพุทธเจ้า ได้มาจากศรีลังกา” และว่า “ประเพณีปีใหม่เมือง เป็นก็จะมีตานเจดีย์ทราย ขนทรายเข้าวัด ปล่อยนก ปล่อยปลา ก็เพื่อสงเคราะห์ เฮาเอานก มาชั่งกับปล่อยเคราะห์ไป” (สัมภาษณ์ลุงดำ อายุ 68 ปี)

ในความเป็นชนบทของหมู่บ้าน เวลาที่มีกิจกรรมทางศาสนา หรือประเพณีต่าง ๆ การได้ปรึกษาหารือกันก็เป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุปฏิบัติอยู่เสมอ และต้องการให้มีตลอดไป “ประเพณี เป็นมีจะอ้น เป็นก็มาปลุกปล่าว บอกเอิ้นศรัทธาให้จ้วยกันคิด จ้วยกันสร้าง ประเพณีเฮาจะมีก็ วัน มีอะหย่งพ่อง ตูเจ้าตึงมาอู้มาปรึกษากัน ” หมายความว่า ประเพณีเราจะมีก็วัน ก็ประชุม ชาวบ้านให้ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ รวมทั้งพระสงฆ์ในวัดด้วย (สัมภาษณ์ลุงดำ อายุ 68 ปี)

พื้นฐานของผู้สูงอายุที่แตกต่างกัน ทำให้มีแนวคิดในประเพณีแตกต่างกัน กล่าว คือ ป้าสมศรี ลุงมี และลุงดำ เป็นคนที่โดยพื้นฐานแล้ว ไม่ได้ดำรงชีพด้วยการเกษตร เคย ทำงานเป็นลูกจ้างที่มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ภายหลังเกษียณอายุ ไม่ได้มีความใกล้ชิดกับวัดมากนัก เพราะต้องไปทำงานที่เคร่งครัดในเรื่องเวลาตั้งแต่ต้นจึงทำให้มีแนวคิดทำตามคนอื่น และทำตามประเพณีของชุมชนเท่านั้น

2.6 กิจกรรมและแนวคิดในประเพณีไหว้ผีหรือฟ้อนผี ลุงมี ลุงดำ และป้า สมศรีมีความสัมพันธ์ทางสังคมกันสูง แม้ในกลุ่มของตัวเอง และกับกลุ่มของผู้มีฐานะทาง เศรษฐกิจดี เช่น ป้าสมศรีมีความสนิทสนมเป็นพิเศษกับยายคำเอี้ย ชอบไปไหนด้วยกันเสมอ ดังนั้น ในกิจกรรมการฟ้อนผีเจ้านาย หรือเข้าทรงผีเจ้านาย จึงเต็มไปด้วยผู้สูงอายุที่มีฐานะ ทางเศรษฐกิจดีและปานกลาง และทางผู้จัดหรือเจ้าภาพได้แจกของ เพื่อเชิญชวนชาวชุมชน ให้มาร่วมพิธีให้มาก จึงทำให้พิธีนี้คล้ายกับพิธีทอดผ้าป่า หรือทำบุญทางพระพุทธศาสนา ซึ่ง ทำให้ผู้สูงอายุส่วนหนึ่ง เช่น ลุงเหลา ป้าคำ บอกว่า เห็นว่าเป็นงานบุญงานกุศล จึงได้ไปร่วม และอีกอย่างหนึ่ง เขาก็เอาของมาให้แล้ว เป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน ไม่กลัวที่จะปฏิเสธ “ก็ไป ร่วมตามที่เ็นมาบอก เลี้ยงเงินสิบบาท ซาวบาท เป็นมาบอกบุญ มันก็เป็นบุญเหมือนกันล่อ มีพระมาเด็ด วันพุกก็มีพิธีทำบุญ นิมนต์พระมาทำรูป อย่างกับขึ้นบ้านใหม่ เฮาไปทำบุญ” (สัมภาษณ์ป้าคำ อายุ 68 ปี) และป้าคำยังบอกอีกด้วยว่า ผีจะมีหรือไม่อยู่ที่ความเชื่อของแต่ละ

ละคน และผู้สูงอายุคนอื่น เช่น พ่อตวงคำ ก็กล่าวเช่นเดียวกันว่า ที่ไปนั้น ไปเพราะไปกินไปทาน ไม่ใช่ไปเพราะความเชื่อผี “ส่วนหนึ่งที่ไป ไปตามบ่ต่าย บ่ใจไปร่วมพิธีผีแต่” (สัมภาษณ์ พ่อตวงคำ อายุ 65 ปี)

การไปทำตามคนอื่นก็ปรากฏอยู่เสมอ เช่น ป้าสมศรี บอกว่า ก็ไปตามเขา เขาเชิญให้พ่อนก็พ่อน เขาบอกว่าผีมาเข้าแล้ว แต่ยายไม่เห็นเข้าเลย “ยายก็โดยเป็นไปฮั่นหละ พ่อนไปฮั่นหละ บ่ฮั่นเป็นว่า ผีมาเข้าแล้วลอ ยายตึงบ่มีผีเข้า ยายพ่อนไปเรื่อย ๆ เป็นหื้อพ่อนก็พ่อน” (สัมภาษณ์ป้าสมศรี อายุ 66 ปี) และที่เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของผีก็มีเช่นกัน แต่ไม่เปิดเผยตัวเอง ทั้งนี้เพราะกระแสของชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งยังเห็นว่า การทำพิธีทางผีเป็นสิ่งที่ไม่สมควรกับชาวพุทธ เช่น ยายบุญ (นามสมมติ) เล่าว่า สมัยก่อนมีอาชีพค้าขาย วันหนึ่งไม่รู้เป็นอะไรทำอะไรก็หลงลืมไม่รู้สึกตัว ทั้งขนมที่นำไปขายเกลียนกลาด ในที่สุดก็รู้ต้นเหตุว่าเกิดจากผีผู้ทรงอิทธิพล นับแต่นั้นเป็นต้นมา ก็นับถืออย่างแรงกล้า และเวลาทำอะไรก็ได้สิ่งนั้น และท่าน(ผี) เป็นผู้ที่มีสัจจะ แต่ก็ต้องนับถืออย่างลับ ๆ เพราะกระแสชาวบ้านส่วนหนึ่งยังไม่เห็นด้วยดังกล่าวแล้ว “ยายก็กราบก็ไหว้เหยียหละ แล้วแต่เฮาจะบอกหื้อเป็นจ้วย เป็นก็มีสัจจะลอมศีลมีธรรม แต่บ่ใจใส่ก่าไฮพ่อนจะฮั่น” (สัมภาษณ์ยายบุญ (นามสมมติ) อายุ 74 ปี)

ความเป็นคนในชุมชนหมู่บ้านเดียวกันที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน โดยเฉพาะงานพิธีกรรมทางศาสนา ทำให้ผู้สูงอายุที่ไม่มีความเชื่อเรื่องผี และไม่สนใจในพิธีกรรมนี้เลย แต่เมื่อเจ้าของงานเขามีบัตรเชิญ หรือของมาให้แล้ว ก็ยากที่จะปฏิเสธได้ แต่ก็หลีกเลี่ยงด้วยการให้คนอื่นในครอบครัวไปแทน เช่น ลุงมี เป็นคนหนึ่งที่มีความรู้สึกต่อต้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผี แต่เมื่อถูกเชิญ ก็ให้ภรรยาคือ ป้าบุญถึงไปแทน “อันนี้บ่ได้ไป คือว่าลุงบ่นิยม บ่ชอบ คนดีเป็นชอบเป็นก็ไป เป็นเฮาของมาเชิญ ก็หื้อป้าไปร่วมงานแทน” (สัมภาษณ์ลุงมี อายุ 66 ปี)

3. ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ

การแต่งกาย ป้าคำ พ่อหนานเย็น และยายปาแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ใหม่ที่สุด ที่ตนเองพอจะหาได้ แต่จะเก่าหากถูกเปรียบเทียบกับของผู้สูงอายุกลุ่มอื่น ถ้าเป็นชุดขาวก็ไม่ขาวหมดจด มีลักษณะหม่นหมอง และแต่งกายไม่ถูกต้องตามประเพณีนิยมมากนัก สวมรองเท้าและมีสภาพเก่า ชนข้าวและชันดอกไม้มีสภาพที่เก่าคร่ำคร่าเพราะใช้งานมานาน

การเตรียมอาหาร ป้าคำและพ่อหนานเย็นมีความเป็นอยู่ที่ขัดสน ดำรงชีพด้วยการอาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การจับปลาตามคลอง บึง หรือการเก็บผักที่เกิดขึ้นตาม

ธรรมชาติไปขาย แล้วนำเงินมาซื้ออาหารอย่างอื่นที่ตนเองต้องการ ต้องทำมาหากินแม้ยามแก่ชรา อาหารที่นำไปวัดเป็นอาหารที่ได้มาจากธรรมชาติเป็นส่วนมาก และเป็นอาหารที่ดีที่สุดเท่าที่ตนจะหาได้ การเตรียมอาหารไปวัดไม่ค่อยแน่นอน ขึ้นอยู่กับว่าวัดอุทิศสำหรับประกอบอาหารได้มากน้อยแค่ไหน พ่อหนานยีน มีภรรยาคอยทำอาหารให้ ส่วนวัดอุทิศสำหรับประกอบอาหารลูกชายเป็นคนไปหา อาหารสำหรับนำไปวัดเป็นอาหารชนิดเดียวกับที่คนในครอบครัวกิน เพียงแต่แบ่งไว้เป็นสัดส่วนและทำให้ประณีตที่สุดเท่าที่จะทำได้ ป้าคำ อยู่อาศัยที่บ้านตามลำพัง ได้เงินส่วนหนึ่งมาจากค่าจ้างจากการเฝ้าสวนลำไยมาซื้ออาหารสำหรับบริโภค ดังนั้นภาระในเรื่องอาหารทุกอย่างทั้งที่จะกินและนำไปวัดต้องทำเอง ป้าคำเล่าว่า บางวันกินข้าวเช้าเกือบเที่ยง เพราะไม่รู้สีกิว ส่วนการไปวัดในระยะหลัง ๆ นี้ ไม่ค่อยได้ไปบ่อยนักเพราะต้องเฝ้าสวนลำไยรับจ้าง ยายปา มีความเป็นอยู่ที่สบาย ได้อาหารมาจากวัดอุทิศที่ลูกหลานหามาให้ เพื่อประกอบอาหารทั้งที่นำไปวัดและสำหรับกิน และยายปาประกอบอาหารด้วยตนเองทุกครั้ง

การดำรงชีวิต พ่อหนานยีนเคยบวชมาก่อน จึงสามารถสวดมนต์ได้เป็นจำนวนมาก เวลาในแต่ละวันต้องไปรับจ้างถางหญ้าและไถหญ้าคาสำหรับมุงหลังคาขาย ไม่มีเงินในธนาคาร เวลาพระไปเยี่ยมที่บ้านโบหน้าแสดงออกถึงความสุขและขอบพระคุณถึงอดีต ในสมัยที่ตนเป็นพระ และมีบ้านที่อยู่ห่างจากคนอื่นมาก ป้าคำดำรงชีวิตในแต่ละวัน ด้วยการเฝ้าสวน ไม่มีเวลาไปสมาคมกับเพื่อนบ้านมาก ยายปาดำรงชีวิตในแต่ละวันด้วยการเย็บปักและทำแจกันดอกไม้ และเย็บผ้าให้พระเณรที่วัด ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ทั้ง 3 คน ล้วนมีคู่สามีหรือภรรยาที่ตายไปแล้ว เพียงแต่บางคนแต่งงานใหม่

การทำบุญ ในการทำกิจกรรมทางศาสนาที่วัด พ่อหนานยีน ยายคำ และยายปาไม่มีบทบาทอะไรมากนัก ชอบนั่งท้ายสุด และพูดคุยแต่น้อย ตั้งใจทำพิธีกรรม พ่อหนานยีนเล่าว่า เวลาทำบุญเสร็จได้ขอพรให้ถูกสลากกินแบ่งรัฐบาล และที่ตนเองไปวัดอยู่ทุกวันนี้ เพราะเคยบวชมาก่อน ทำให้มีความเชื่อใจในวัด แต่ก็ไม่ได้ไปบ่อยนัก ส่วนมากจะไปในวันสำคัญเท่านั้น "ลืมนวันว่าวันพระวันไหน เลยไปได้ไป ถ้าในผะสาไปตั้งวัน ไปนอนวัดโดยเป็น" (สัมภาษณ์พ่อหนานยีน อายุ 80 ปี) ยายคำ ไม่ได้ไปวัดบ่อย เพราะสุขภาพไม่ดีและต้องเฝ้าสวนรับจ้าง แต่ก็ได้สวดมนต์เมื่อถึงวันสำคัญ ส่วนยายปา ทำอาหารใส่บาตรทุกวัน และไปวัดบ่อยมาก เพราะมีบ้านอยู่ใกล้วัด ส่วนในงานบุญนอกวัด ผู้สูงอายุทั้ง 3 คน ไม่ค่อยได้ไป จะมีคนในครอบครัวไปแทน ยกเว้นบ้านใกล้กัน ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ไม่ได้ทำบุญตามคนอื่น โบหน้าไม่มีความผ่องใส ในเวลาทำบุญ ไม่ชอบความสนุกสนานจากการไปพบกับผู้สูงอายุคนอื่น ๆ

การเดินทางไปร่วมพิธี พ่อหนานยีนและยายคำเดินเท้า ส่วนยายปา มีลูกเฝ้ารถจักรยานยนต์ไปส่ง

3.1 กิจกรรมและแนวคิดที่เกี่ยวกับวันพระ พ่อหนานยีนและยายคำไม่มียานพาหนะสำหรับใช้เดินทางไปวัด จึงต้องใช้วิธีเดินทางลัดทั้งขาไปและขากลับ พ่อหนานยีนต้องเดินระยะทางไกลถึง 3 กิโลเมตร ไม่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกับพระสงฆ์ถึงขั้นพูดคุยหยอกล้อเล่น แม้ว่าจะเคยบวชมาก่อนก็ตาม คงมีแต่ความเคารพนับถืออย่างสูงสุดเท่านั้น อาหารการกินที่นำมาถวายพระสงฆ์ได้มาด้วยความลำบาก แต่ก็มี ความภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วม กับชาวบ้านคนอื่น ๆ การนั่งบนศาลาการเปรียญในวัด มักจะนั่งท้ายสุด ชิดฝาผนัง หรือประตูทางไกลจากพระสงฆ์ "เข่าบ่มีหน้าที่อะหยัง ปล่อยหื้ออาจารย์วัดเป็นนั่งหน้า เพื่อความสะดวกของเป็น" (สัมภาษณ์พ่อหนานยีน อายุ 80 ปี) หรือบางครั้งนั่งปะปนกับผู้สูงอายุกลุ่มอื่น แต่ไม่ค่อยพูดคุยกับคนอื่นมาก มีแต่อาการนั่งด้วยความสงบ และตั้งใจทำพิธีกรรม มีการเข้าสังคัมกับเพื่อนบ้านน้อย ชอบเก็บตัวอยู่ตามลำพัง เช่น ยายคำ ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ได้รับการขัดเกลาทางสังคม โดยการสังเกตการกระทำของคนที่อยู่ในฐานะทางเศรษฐกิจต่ำเช่นเดียวกับตนมาอย่างต่อเนื่องว่า ฐานะอย่างนี้ควรทำอย่างไรหรือควรเป็นอยู่อย่างไรในสังคม จึงมีพฤติกรรมที่ถอยห่าง หลบอยู่ท้ายสุดของทุกงานและหลบหลีกจากกลุ่มคน แต่มีความตั้งใจในการประกอบพิธีกรรม เพราะหวังผลในชาติหน้า

พ่อหนานยีนมีความใกล้ชิดกับวัดและพระสงฆ์ เพราะเคยบวชมาก่อน แต่ไม่ได้แสดงอาการคุ้นเคยอย่างเปิดเผย มีแต่อาการที่แสดงถึงความเคารพนับถือดังกล่าวแล้วและพูดคุยถึงอดีตในสมัยที่ตนเองยังบวชอยู่ พร้อมกับอธิบายธรรมะที่ตนเองเคยจำเรียนมาให้พระฟังอย่างคล่องแคล่ว เมื่อวันทีผู้วิจัยเดินทางไปสัมภาษณ์พ่อหนานยีนที่บ้าน พ่อหนานยีนได้แสดงอาการดีใจที่พระสงฆ์มาเยี่ยมถึงบ้านและต้อนรับด้วยอภัยาคัยอันดีอย่างเห็นได้ชัด ชอบพูดถึงเรื่องราวในอดีต ในสมัยที่ตนยังบวชอยู่และพูดถึงหลักธรรมะให้ผู้วิจัยฟัง พร้อมทั้งแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นในเรื่องดังกล่าว การไปทำกิจกรรมทางศาสนาไม่ต่อเนื่อง เพราะสุขภาพไม่ดีและความขาดแคลน ต้องทำมาหากิน จึงทำให้ไม่มีเวลาว่างบอยนัก

อาหารที่นำไปวัด คือ ข้าวปลาอาหาร และดอกไม้ธูปเทียน มีการเตรียมการไว้ตั้งแต่ก่อนนอน อาหารที่จัดเตรียมเป็นอาหารที่ดีที่สุด เท่าที่ตนจะหามาได้ การไปวัดแต่ละครั้งถือว่าเป็นงานใหญ่ เพราะต้องมีการเตรียมสิ่งของให้มีความเหมาะสมตามเพื่อนบ้านมากที่สุด นอกจากนั้น ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ ชอบพูดถึงสิ่งที่เป็นไปได้ยาก ตามหลักแห่งเหตุผล คือ

การพูดว่า ถ้าถูกสลากกินแบ่งรัฐบาล ได้เงินหลายล้านแล้ว จะซื้อสิ่งของที่มีค่าถวายแก่วัดและพระสงฆ์ เช่น พ่อหนานยีน พูดบ่อยทีเดียวว่า หากถูกสลากกินแบ่งรัฐบาล จะทำบุญที่บ้านพร้อมทั้งถวายเงินแก่พระสงฆ์รูปละ 5,000 บาท แต่ผู้สูงอายุคนอื่น เช่น พ่อแก้ว บอกว่า หากถูกจริง ก็คงพูดไปอีกอย่างหนึ่ง

การที่ต้องทำมาหากินแม้ยามแก่ชรา บางครั้งก็ทำให้ลืมวันเวลาวว่า วันพระวันไหน หรือวันนี้เป็นวันอะไร เมื่อวันพระ 15 ค่ำวันหนึ่ง ในเดือนมกราคม ปี 2544 ผู้วิจัยไปเยี่ยมพ่อหนานยีนที่บ้าน ก็ได้ยินคำพูดว่า วันนี้เป็นวันอะไร เมื่อรู้ว่าเป็นวันพระก็ปนกับตัวเองว่าชอบหลงลืมวัน เลยไม่ได้ไปวัด เพราะมัวแต่ทำมาหากิน แต่พ่อหนานยีนก็มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ชอบพูดถึงเงินที่ตนเองจะได้จากชมรมผู้สูงอายุเดือนละ 300 บาท ว่าถ้าได้มาแล้วจะนำไปร่วมบริจาคสร้างพระธาตุที่วัด

ยายคำและยายปาชอบพูดถึงอดีตที่ผ่านมาว่า ตนเองนั้นมีความยากลำบากในการทำมาหากินมาก ยายคำเล่าว่า เมื่อก่อนต้องเกี่ยวหญ้าคาและใบตองตึงมาทำเป็นไผขาย เมื่อได้เงินมาแล้ว จึงนำไปซื้อสิ่งของเพื่อนำไปวัดได้ “เมื่อถึงวันศีลก็ทำกับข้าวกับปลาหน้ากะดาไปวัดโดย เงินทองก็บ่มี แต่ก่อนข้าเจ้าเอาหิ้วเอาคา เอาตองนี้มาไผขาย พอได้ชะตาก็เอาซื้อกับข้าวกับปลาไปวัด วันศีลวันตาก็ซื้ออะหยังไปวัดเหี้ย” (สัมภาษณ์ยายคำ อายุ 73 ปี) นอกจากนี้ ยายคำยังบอกอีกว่า เรื่องบุญกุศลเป็นอย่างไรก็ไม่รู้ แต่ขอให้สบายใจก็พอแล้ว “เรื่องบุญกุศลเป็นหยั่งใด ยายตึงบ่ฮู้ ขอให้อสบายใจก็พอหละ” (สัมภาษณ์ยายคำ อายุ 73 ปี)

นอกจากนี้ ยายคำและยายปาชอบพูดถึงความที่ตนมีศรัทธาที่มั่นคงในพระพุทธศาสนา ด้วยการพูดถึงสิ่งของที่ตนเองได้มาเพื่อบริจาคว่า หามาได้ด้วยความยากลำบาก ต้องทำงานอย่างหนัก และหวังว่า ผลบุญคงจะถึงตนในชาติหน้าบ้าง ส่วนผู้ที่ร่างกายไม่แข็งแรงไม่สามารถไปวัดได้ เช่น ยายคำ และยายปา มีความเชื่อว่า การที่ตนไม่ได้ไปวัดในวันพระนี้สามารถทดแทนได้ด้วยการไหว้พระ ถวายข้าวแก่พระพุทธรูปที่หิ้งพระที่บ้าน และสุดท้ายก็คือการนั่งสงบจิตใจ “ยายก็ไหว้พระ ยายบ่ไปวัดหนา ใส่ข้าวหิ้งพระเหี้ย นั่งสมาธิเหี้ย วันนั้นผักยายก็ตึงบ่เก็บ ยายถือโล ไม่บ่หัก ผักบ่เก็บหนา แต่ก่อนยายชอบจับปูจับปลา บัดเดี๋ยวนีถึงยายจะหันหลังมันเป็นแถว ยายก็ตึงบ่เอา บัดเดี๋ยวนี ยายบ่ได้ไปวัด ยายปวดขา แต่ถ้าเป็นวันสำคัญแต่ ่ ๆ ก็ไป” หมายความว่า เมื่อถึงวันพระไม่ได้ไปวัด จะเอาข้าวใส่บนหิ้งพระพุทธรูปแล้วนั่งสมาธิ วันพระยายจะไม่เก็บผักและงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ แต่ทุกวันนี้ไม่ได้ไปวัดเพราะปวดขา ถ้าเป็นวันสำคัญจริง ๆ ก็ไป (สัมภาษณ์ยายปา อายุ 74 ปี)

การทำตัวให้เป็นตัวอย่างแก่ลูกหลาน พร้อมทั้งสั่งสอนอยู่เสมอว่า ในอดีตเราเคยเป็นอยู่อย่างไร ยายปาก็ทำอย่างสม่ำเสมอเช่นกัน “ยายสอนลูกหลานตั้งวันว่า เฮานี้เคยเป็นอยู่หยั่งใด บัดเดี๋ยวนี๊ ยายต้องทำเป็นตัวอย่างหื้อเขาผ่อ บ่ว่าจะเป็นไหว้พระ ตักบาตร ทำบุญ ก้อย่าง” หมายความว่า ยายสอนลูกหลานทุกวันว่า พวกเราเคยเป็นอยู่อย่างไร เดี๋ยวนี๊ต้องทำเป็นตัวอย่างให้เขาเห็น ไม่ว่าจะเป็นไหว้พระ ตักบาตร ทำบุญทุกอย่าง (สัมภาษณ์ยายปา อายุ 74 ปี)

การที่ได้มีความใกล้ชิดกับวัด และได้ฟังพระสงฆ์นำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา มากล่าวให้ฟังอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับเคยบวชมาก่อน ทำให้ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้สามารถกล่าวถึงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี เช่น พ่อหนานเย็น เล่าว่า ถ้าใครไม่รักษาข้อปฏิบัติของชาวบ้าน 5 ข้อหรือที่เรียกว่า “ศีล 5” ให้ดี จะต้องเกิดไปเป็นสุนัขจิ้งจอก และว่า ขอให้ได้กินได้ทานร่วมกับชาวบ้านคนอื่น และอยู่สุขสบายก็มีความพอใจแล้ว “เฮาเป็นคนบ้านถือศีลห้าจัดเคร่ง เหล้าบ่กิน เฮาบ่ฆ่าสัตว์ อทินนา เฮาบ่ลัก มุสา เฮาบ่จี ถ้าไผ่ทำผิด ตายไปเป็นหมาจิ้งจอก ...ขอหื้อได้กิน ได้ทาน อยู่สุขสบายอย่างคนอื่น ก็เป็งใจแล้ว” (สัมภาษณ์พ่อหนานเย็น อายุ 80 ปี) สอดคล้องกับคำพูดของยายปาเช่นกันว่า คนเราเกิดมาทำมาหากินตลอดชีพ พอเข้าวัดเราก็ได้บุญ มันทำให้ไม่เจ็บป่วย และมีคนนับถือ คนที่ไปวัดได้ และบวชได้ในที่สุดก็คือคนที่มียบุญ “อย่างท่านมียบุญ ถ้าท่านบ่มียบุญ ท่านก็บ่ได้บวช บางคนเผ่าจนหัวหงอกแล้ว นอนวัดกับไป ถ้ามีลูกมีหลานก็เป็นห่วงคือบ่มียบุญ” (สัมภาษณ์ยายปา อายุ 74 ปี)

การรักษาระเบียบปฏิบัติ เช่น ศีล 5 ให้เคร่งครัด การได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมงานบุญร่วมกับชาวบ้านคนอื่น ๆ โดยที่ไม่มีความเจ็บป่วย การได้เตรียมการไว้ก่อนตาย และการที่มีคนนับถือ เป็นแนวคิดในการทำบุญในวันพระของผู้สูงอายุ

ยายคำเมื่อได้ทำความดีหรือที่เรียกว่า “บุญ” แล้ว มีความปรารถนาว่า ในชาติหน้าขอให้ตนอย่าได้มีความเป็นอยู่ที่ลำบากอย่างนี้ และขอให้ได้อยู่ในสถานที่ที่ดี ๆ และสบายกว่านี้ “เฮาไปจួយเป็น ก็ขอหื้อบุญกุศลนี้ส่งไปเฮีย อย่าหื้อได้มีบาปมีกรรม บ่ตูกบ่จันยังเฮีย” (สัมภาษณ์ยายคำ อายุ 73 ปี)

ยายปาเล่าว่า คนที่เขาไม่สนใจ ไปวัดแล้วนิทนากัน ไม่ฟังคำของพระ ไม่ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า อย่างนี้ก็คือว่า ไปวัดไม่จริง และจะกลายเป็นบาป “คนที่มันบ่สนทนาไปวัดมันนิทนากาเลกัน บ่ฟังพระฟังธรรมอะหยั่ง บ่ฟังคำสอนพุทธองค์ มันไปเทียม ๆ บ่ตายมันก็เป็นบาป” (สัมภาษณ์ยายปา อายุ 74 ปี)

3.2 กิจกรรมและแนวคิดในประเพณีระดมทุน พ่อหนานเย็น ยายคำ และยายปามีความเป็นอยู่ขัดสน และอยู่ตามลำพัง แต่ถึงแม้จะเป็นอยู่อย่างไร ผู้จัดผ้าป่าหรือกรฐินก็แจกของไปทั่วหมู่บ้าน เมื่อได้รับของมาแล้ว จึงต้องพยายามแบ่งเงินของตนที่มีน้อยอยู่แล้วใส่ของ เพื่อมีส่วนร่วมในงานของชุมชน และเพื่อมีส่วนร่วมในบุญกุศล ตามคำเชิญชวนของ ผู้แจกของ และเพื่อจะได้ไม่เป็นที่ตำหนิของเพื่อนบ้าน ดังเช่น ยายคำ เมื่อได้รับของผ้าป่าหรือกรฐิน มีแนวคิดว่ามีน้อยให้น้อยมีมากให้มาก ถ้าไม่มีก็ยกมือไหว้ เพราะต้องทำตามกฎเกณฑ์ของสังคมที่ตนอยู่อาศัย ที่ไม่อาจปฏิเสธได้ ยายคำเล่าว่า “อ้ายป้าเอาของมาหื้อข้าเจ้าก็จ่อมไปเหี้ย สิบบาทกา ห้าบาทกาเอี้ย ตามมีตามเกิด” หมายความว่า ถ้ามีคนเอาของมาให้ ก็ใส่ไป 5 บาท 10 บาท ตามเงินที่มี อย่างไรก็ตามทุกวันนี้ ยายคำก็ไม่ได้ไปร่วมกิจกรรมทางศาสนากับเพื่อนบ้านอีก เพราะสุขภาพไม่ดี และไม่ค่อยมีคนเอาของมาให้ เพราะเมื่อมีคนเอามาให้แล้ว ยายคำก็ไม่ได้ไป ทุกวันนี้ ยายคำจึงดำรงชีวิตอยู่ตัวคนเดียวในสวนลำไย ไม่เข้าสังคมกับชาวบ้านบ่อยนัก (สังเกตและสัมภาษณ์ยายคำ อายุ 73 ปี) แนวคิดที่ว่า มีน้อยให้น้อยมีมากให้มากของยายคำ สอดคล้องกับแนวคิดของพ่อหนานเย็น ที่มีความเป็นอยู่ขัดสนเช่นกันว่า “ถ้ามีของมาหื้อ ก็ยีนดีบริจาคหื้อเป็น มีน้อยตานน้อย มีนิกตานนิก” (สัมภาษณ์พ่อหนานเย็น อายุ 80 ปี)

การได้รับเชิญหรือ “ของ” เป็นเงื่อนไขสำคัญในการเข้าร่วมกิจกรรมนี้ เพราะหากไม่ได้รับของก็ไม่มีใครไปร่วม ถ้าเป็นงานส่วนรวมที่จัดขึ้นที่วัด และมีงานรื่นเริง เช่น ซอพื้นเมืองด้วย ผู้สูงอายุบางคน เช่น ยายป้า ก็ไปเพื่อสนุกสนานกับสิ่งนี้ ผู้สูงอายุที่มีบ้านอยู่ไกลจากสถานที่จัดงาน ก็เป็นเงื่อนไขสำคัญเช่นกัน แต่เงื่อนไขในเรื่องระยะทางไกล ผู้สูงอายุ เช่น พ่อหนานเย็น กลับบอกว่า ระยะทางไม่เป็นอุปสรรค ถ้าหากมีศรัทธาจริง เพราะบางคนบ้านอยู่ติดกับวัด ยังไม่ไปวัดก็มี ในขณะที่บางคนยังไปทำบุญให้ทานถึงดอยสุเทพ “บ้านอยู่ไกลมันเป็นข้ออ้างบ่ตาย คนดีบ้านติดวัด บ่ไปวัดยังมี บางคนเป็นไปตานดอยสุเต๋บ่ปุ่น” (สัมภาษณ์พ่อหนานเย็น อายุ 80 ปี)

3.3 กิจกรรมและแนวคิดในงานศพ พ่อหนานเย็น ยายคำและยายปามีความสำนึกในการช่วยเหลือเพื่อนบ้านที่มีงานศพ ในครอบครัวต้องมีคนไปช่วยงานอย่างน้อยหนึ่งคน พ่อหนานเย็น บอกว่า ปกติแล้วก็ไม่ได้ไปร่วมงานศพ คงได้แต่เอาเงินไปช่วยเหลือเขา และให้ภรรยาหรือลูกชายไปช่วยงานแทน ยายคำผู้อาศัยอยู่ในสวนลำไยคนเดียว ก็มีพฤติกรรม

เช่นเดียวกัน คือไม่ค่อยได้ไปร่วมงานศพบ่อยนัก ยกเว้นบ้านใกล้ชิดกันตายเท่านั้น ที่หลีกเลี่ยงที่จะไปช่วยไม่ได้ จากการสังเกตพบว่า ในงานศพที่เกิดขึ้นในพื้นที่การวิจัยที่บ่อยครั้งมาก เนื่องจากมีผู้ติดเชื้อเอดส์ตาย ก็พบว่าผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำที่เป็นประชากรกลุ่มตัวอย่างไปร่วมงานศพที่เรียกได้ว่า นาน ๆ ครั้ง หรือเกือบจะไม่เห็นเลย จะเห็นหน้าก็บ้านติดกันตายเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ยายคำและพ่อนานเย็นเมื่อรู้ว่างานศพเป็นงานของชุมชน ก็พร้อมที่จะไปช่วย ทั้งทางด้านร่างกายและทุนทรัพย์ "ไปช่วยเป็นแบ่งอันนั้นอันนี้ ห่อหมาก ห่อพลู ห่อเมี่ยง ห่อยาน่ากะ ข้าเจาก็เอาเงินหอมเป็น สิบบาท ซาวบาท หอมไปเหี้ย จួយเป็นไปเหี้ย ถ้าบ่หมี่กับจ๋อม เขาไปจួយเป็น เป็นก็จะมาจួយเฮา เขาก็จะได้ไปดีเอี้ย" หมายความว่า ไปช่วยเขาทำทุกอย่าง เช่น ห่อหมาก ห่อพลู ถ้ามีเงินก็บริจาคช่วยเหลือเขา ถ้าไม่มีก็ไม่ต้อง เราไปช่วยเขา เขาก็จะมาช่วยเรา เราจะได้ไปดี (สัมภาษณ์ยายคำ อายุ 73 ปี) "ถ้ามีคนไปแล้ว กับได้ไปแหม ไปคนเดียวก็พอหละ" หมายความว่า ถ้ามีคนไปแล้วก็ไม่ได้ไปอีก ไปคนเดียวก็พอ (สัมภาษณ์พ่อนานเย็น อายุ 80 ปี)

แนวคิดของผู้สูงอายุในงานศพ คือความต้องการได้รับการช่วยเหลือตอบแทน เมื่อเวลาที่ตนต้องเป็นแบบนั้นบ้าง เป็นการหวังผลในภายหน้า หากร่างกายไม่แข็งแรงหรือมีฐานะไม่สามารถไปร่วมงานได้ ผู้สูงอายุก็นำเงินใส่ซองฝากไปช่วยงานแทนตัวเอง

3.4 กิจกรรมและแนวคิดในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา พ่อนานเย็นเคยบวชในพระพุทธศาสนามาก่อน แต่ก็เป็นเวลาที่ล่วงเลยมานานแล้ว ดังนั้นจึงทำให้ไม่รู้เช่นกันว่า วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา มีความสำคัญและความเป็นมาอย่างไร "เมื่อก่อนบ่เคยไดยินหนา ไดยินแต่วันพระวันศีลธรรมดา ถ้าจะมีเมื่อลุน" (สัมภาษณ์พ่อนานเย็น อายุ 80 ปี)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะไม่รู้รายละเอียดและความเป็นมาของวันมากนัก ยายคำก็ไปทำกิจกรรมที่วัดตามผู้สูงอายุกลุ่มอื่นเสมอมา และการปฏิบัติตนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ยายคำ เล่าว่า หากไม่มีสิ่งของหรืออาหารการกินที่จะนำไปวัดก็นั่งสวดมนต์อยู่ที่บ้าน ด้วยความเชื่อมั่นในพระพุทธเจ้า ถึงแม้จะไม่รู้ความเป็นมาเหมือนผู้สูงอายุคนอื่น "สาอะ สังฆะน้อ ข้าเจาก็ไปบ่ได้ อยู่นี้ก็ไหว้พระเหี้ย สวดมนต์คนเดียวเอี้ย เอาข้าวใส่หิ้งพระเหี้ย มั่นบ่มีหยังโล ใ้ มาอยู่นี้ตึก ๆ ยายนี้หนา ตึกจนบ่มีอะหยัง สุมาเด้อะ ผ้าจะปกปิดตัวก็แทบหมี่ แต่จิตใจเฮาดี จิตใจไปตางพระพุทธเจ้าแต่" หมายความว่า วัน

วิสาขะอยู่บ้านก็ไหว้พระเสีย เพราะมาอยู่ี่จนจริง ๆ แต่จิตใจไปทางพระพุทธเจ้าแท้ (สัมภาษณ์ยายคำ อายุ 73 ปี)

3.5 กิจกรรมและแนวคิดในประเพณีเก่าแก่ของชุมชน พ่อหนานเย็น ยายคำ และยายปา เมื่อถึงวันที่เป็นประเพณีเก่าแก่ของชุมชน ก็ต้องทำตามสังคมเช่นกัน ชาวบ้านเขาทำกันอย่างไรก็ทำตาม ถึงแม้จะขัดสนก็ต้องพยายามหาสิ่งของเพื่อไปร่วมพิธีให้ได้ โดยส่วนมากก็ยังยึดอยู่กับเรื่องของการให้ ยายคำ เล่าว่า เมื่อถึงวันประเพณีชาวบ้านเขาทำอย่างไรเราก็ทำตามเขา โดยเฉพาะการให้ทาน “มีของกินของว่า เป็นข้าวต้มขนม หมากเมี่ยง พลุ ยา อ้อย ก็เอามาใส่ในถ้วย ลูกมาเมื่อเจ้า ก็นั่งข้าว เอาของกินจ่อมเหี้ย ก็ไปวัดแต่เจ้า” (สัมภาษณ์ยายคำ อายุ 73 ปี) เมื่อเวลาต้องไปช่วยงาน ยายคำก็ช่วยตามที่ตนมีความสามารถจะทำได้ เช่น ล้างถ้วย ล้างชาม “ถ้าเขาไปได้ก็ไปช่วยเป็นเหี้ย ไปล้างถ้วย ล้างชาม หื้อเป็นเหี้ย” เวลาถวายทาน ยายคำเล่าว่า ต้องการให้ญาติที่ตายไปและตนเองมีความสุขจากผลบุญที่จะเกิดจากการถวายทาน “เมื่อปีใหม่ไปวัด ไปตานไว้ถวายหน้าห้อง หื้อตาคำพ่อง หื้อตัวเก่าพ่อง” (สัมภาษณ์ยายคำ อายุ 73 ปี)

ยายคำมีแนวคิดว่าการให้ทานจะต้องทานให้ตัวเองและญาติ เพื่อจะได้อยู่ดีมีสุขในภพหน้า และในการทำบุญวันประเพณียายคำบอกว่า หากไม่มีเงินก็จะไม่ไปยืมใครเพื่อใช้จ่ายในพิธีกรรม เก็บตัวอยู่ที่บ้านคนเดียวดีกว่า (สัมภาษณ์ยายคำ อายุ 73 ปี)

พ่อหนานเย็นเคยบวชมาก่อน และเมื่อได้ศึกษาธรรมะมาแล้วก็สามารถแยกแยะให้รายละเอียดในประเพณีเก่าแก่ได้ชัดเจนมากขึ้น พ่อหนานเย็น เคยบวชตั้งแต่อายุ 11 ขวบ จนถึง 22 ปี เล่าว่า “สงฆ์น้ำพระธาตุ ธาตุก็คือ ธาตุทั้งสี่คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ หนา” (สัมภาษณ์พ่อหนานเย็น อายุ 80 ปี)

3.6 กิจกรรมและแนวคิดในพิธีไหว้ผีหรือพ่อนผี พ่อหนานเย็น ยายคำและยายปาเมื่อได้รับซองหรือบัตรเชิญให้ไปร่วมพิธีผี ต่างพยายามหาเงินมาใส่ซองเพื่อมีส่วนร่วมในงาน และถือว่าเป็นการไปช่วยงานเพื่อนบ้าน ยายคำบอกว่าไปร่วมทุกครั้งที่เขาเอาซองมาให้ แต่ก็ไม่ได้มีส่วนร่วมในด้านพิธีกรรมอย่างเข้มข้นมากนัก และคิดว่าไปร่วมกินร่วมทานตามทางพระพุทธศาสนาจึงได้ไป นอกนั้นก็ช่วยจัดเตรียมงานและล้างถ้วยชามเท่านั้น แต่ในปัจจุบันนี้ ยายคำไม่ได้ไปช่วยงานอีก เพราะร่างกายไม่แข็งแรง ไม่สามารถไปไหนเป็นระยะทางไกล ๆ ได้ และจากการที่ผู้วิจัยไปสัมภาษณ์และสังเกตไปด้วยก็พบว่า ยายคำไม่ได้ออก

จากบ้านไปไหนเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมาก เวลาปกติอยู่ที่บ้านก็ได้แต่นั่งฟังวิทยุและกินหมาก จะลุกจะเดินก็ลำบาก ส่วนหนึ่งมาจากร่างกายที่อ่อนเกินไป “เรื่องเพื่อนมี ข้าเจ้าตั้งป้อได้ไฉน ไปเรื่องกินเรื่องตบตีบ่ตาย บางคนมันก็ไปผ่อเป็นบ่ตาย” (สังเกตและสัมภาษณ์ยายคำ อายุ 73 ปี)

ส่วนพ่อนานเย็นบอกว่า เมื่อก่อนได้รับของก็ใส่เงินไปช่วยงานเขาเหมือนกัน แต่เดี๋ยวนี้เมื่อได้รับของแล้ว ไม่ใส่เงินไปให้เขาอีก ผู้จัดการผีก็เลยไม่เอามาให้ พ่อนานเย็นยังบอกอีกว่า ไม่ได้มีความเชื่อหรือนับถือเรื่องผีมากนัก นับถือแต่พระพุทธศาสนาและทำพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และพ่อนานเย็นยังบอกด้วยว่า ให้นับถือพระ 4 รูปสำหรับสวดศพตนเองก็พอ “บ่เคยไปร่วมซักเต้าใด บ่ค่อยเจื้อ เฮอนับถือพุทธศาสนา บ้อแม่นับถือมาก่อนเฮาต้องตามเป็น ผีเจ้านายบางทีก็ดี บางทีก็ร้าย แต่ก่อนเขาเอาบัตรมาหื้อ บ้อบไป เขาเลยไม่เอามาอีก บ้อถือตุ๊สี่ต้น คาถาตุ๊เจ้าสี่ต้น เฮาตายเป็นก็เอาตุ๊เจ้าสี่ต้นมาสวดหื้อ” หมายความว่า แต่ก่อนเขาเอาบัตรมาเชิญ แต่ไม่ไป เขาก็เลยไม่เอามาอีก นับถือพุทธศาสนาตามพ่อแม่ และให้นับถือพระ 4 รูปสำหรับสวดศพตนเองก็พอ (สัมภาษณ์พ่อนานเย็น อายุ 80 ปี)

พ่อนานเย็น และยายคำมีความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตที่ปลีกออกจากสังคมของคนหมู่มาก ไม่ว่าจะป็นงานอะไร หากผู้สูงอายุกลุ่มนี้ไป ก็จะนั่งอยู่ในที่ซ่อนเร้น และบางครั้งก็ไม่ไปร่วม ถึงแม้ว่าผู้จัดการงานจะเอามาให้ก็ตาม

ยายปาเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของผีอย่างลับ ๆ เพราะเคยได้รับการช่วยเหลือ และโดนอำนาจลึกลับของผีมาก่อน ในสมัยที่ยังเป็นสาว แต่ในปัจจุบันนี้ ต้องนับถือผีอย่างปกปิด เพราะกระแสสังคมส่วนหนึ่ง ไม่เห็นด้วย ส่วนพ่อนานจอน บอกว่า ผู้จัดการผีทำเกินไป ตัวเองจะนับถืออะไรก็ควรทำคนเดียว ไม่ควรเอาชาวบ้านไปร่วมด้วย (สัมภาษณ์พ่อนานจอน อายุ 58 ปี)

วิเคราะห์กิจกรรมและแนวคิดในการปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุในชนบทมีวิถีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย แตกต่างจากผู้สูงอายุในเขตเมือง ความเรียบง่ายดังกล่าว เช่น นอนฟังวิทยุ หรือเลี้ยงหลาน เป็นต้น ในกรณีของผู้สูงอายุที่ไม่มีหลานให้เลี้ยง ก็เป็นกลุ่มบุคคลที่มีเวลารว่างมาก ความมีเวลารว่างมากดังกล่าวของผู้สูงอายุจึงเป็นความพร้อมที่จะทำงานหรือช่วยงานเพื่อส่วนรวม ดังเช่น การปฏิบัติตนทางศาสนาต่าง ๆ ที่จัดขึ้นที่วัด และการช่วยเหลืองานเพื่อนบ้าน แต่การช่วยเหลืองานดังกล่าวนี้ ก็ขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจภายในครัวเรือนของผู้สูงอายุด้วย ปรากฏบ้อยที่เดียวที่ผู้สูงอายุใน

ชนบทอีกกลุ่มหนึ่งมีความเป็นอยู่ที่ลำบาก ถึงแม้ว่าจะร่วมงาน แต่ด้วยความขาดแคลนของตน บางครั้งต้องอด และกลายเป็นผู้เก็บตัวไม่ค่อยเข้าสังคม เช่นเดียวกับการพูดถึงคนกลุ่มนี้ ในมิติอื่น ที่ไม่ใช่กิจกรรมทางศาสนา ผลที่ปรากฏก็จะเป็นเช่นเดียวกัน แต่ด้วยความที่เป็นคนเชื่อมั่นในหลักคำสอนทางพุทธศาสนาที่ได้รับสืบทอดมาอย่างต่อเนื่องการได้ทำพิธีทางศาสนาด้วยตนเองที่บ้าน เช่น การถวายข้าวแก่พระพุทธรูป การนั่งสมาธิ เป็นต้น ก็นับเป็นความพอใจอีกประการหนึ่งของผู้สูงอายุ แม้จะไม่ได้ไปร่วมงานด้วยตนเอง

การปฏิบัติตนทางศาสนาหรือกิจกรรมทางศาสนาที่ผู้สูงอายุได้ทำ โดยส่วนมากไม่รู้สาเหตุหรือความเป็นมาว่า ทำไมต้องมีกิจกรรมแบบนี้ หรือทำไปเพื่ออะไร คำตอบที่มักจะได้ยินเป็นประจำก็คือ เห็นเขาทำมาอย่างนี้ ก็ทำตาม หรือ เห็นเพื่อนบ้านคนอื่น เขาทำก็ทำตาม และสุดท้ายก็คือ ทำไปแล้วเห็นว่ามันมีแต่ผลดี จึงกล่าวได้ว่า ลักษณะที่เป็นอย่างนี้ เกิดขึ้นเพราะกระบวนการกล่อมเกลாதงสังคม หรือ Socialization ที่ผู้สูงอายุได้เห็นได้สังเกต จนซึมซับมาอย่างต่อเนื่อง หลายชั่วอายุคน จนไม่รู้สาเหตุแห่งการกระทำกิจกรรมนั้น ๆ เหมือนในยุคเริ่มต้นแห่งกิจกรรม

การกระทำกิจกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุขึ้นอยู่กับกระแสสังคม และความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ประการแรกค่อนข้างจะเป็นความกดดัน หากในหมู่บ้านหนึ่งมีงานพิธี แล้วมีครอบครัวหนึ่ง หรือคน ๆ หนึ่งไม่ไปร่วมงานกับเพื่อนบ้าน ถึงแม้จะไม่วางหรือมีภาระที่จะต้องทำภายในครอบครัวก็ตาม ผลสุดท้ายก็คือ ถึงแม้จะไม่อยากไป แต่ก็ต้องไปให้ได้ เพราะสังคมกำหนดมาแบบนี้ ในตัวอย่างอื่น ๆ เช่น การเป็นกรรมการวัด แล้วต้องไปร่วมกิจกรรมที่วัด ทั้ง ๆ ที่ไม่อยากไป ในกรณีของผู้สูงอายุที่ปฏิบัติตนทางด้านศาสนาอยู่ทุกวันนี้ ส่วนหนึ่งก็มาจากกระแสสังคมที่คาดหวังให้เป็นแบบนี้ ทั้ง ๆ ที่ตัวผู้สูงอายุเอง อาจจะไม่อยากปฏิบัติก็ตาม ประการที่สอง ได้แก่ การปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ ขึ้นอยู่กับความเปลี่ยนแปลงของสังคม กล่าวคือ การนำสิ่งของไปร่วมพิธี มักจะได้อาการซื้อเป็นส่วนใหญ่ เช่น อาหาร ดอกไม้ หรือ ธงที่ใช้ในวันสงกรานต์ ก็มีจำหน่ายตามร้านค้า ดังนั้น ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ จึงต้องทำงาน เพื่อให้ได้เงินมาแล้ว ไปซื้อสิ่งของดังกล่าว เพื่อนำไปร่วมพิธีกรรม

การบริจาคเงินในพิธีกรรม มีศักดิ์ศรี หรือความมีหน้ามีตา เข้ามาปะปนด้วย หรืออาจจะกล่าวได้ว่า เป็นการแข่งขันกันในทางที่ หากเป็นคนระดับผู้นำหมู่บ้าน ไม่ว่าจะแบบทางการ หรือไม่ใช้ก็ตาม ก็ย่อมที่จะบริจาคมกกว่าชาวบ้านทั่วไป ถ้าหากมีการประกาศรายชื่อผู้บริจาคโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง และชาวบ้านก็หวังที่จะเห็นแบบนั้น หรือการบริจาคแล้ว มีการติดชื่อนามสกุล พร้อมทั้งครอบครัวผู้บริจาคไว้ตามประตูหน้าต่าง ก็บ่งบอกถึงความมีหน้ามีตา

หรือมีศักดิ์ศรีเช่นกัน การได้รับการยกย่องว่า “เป็นผู้ที่ชอบทำบุญ” ผู้สูงอายุหลายคนก็มีความหวังอย่างนั้น แต่ถ้าเป็นการบริจาคที่ไม่ได้มีการประกาศชื่อ เช่น การนำเงินใส่ซองผ้าป่าแล้วนำไปมอบให้เจ้าภาพเลย ก็มักจะเป็นเงินบริจาคที่มีจำนวนอยู่ระหว่าง 20 – 50 บาท เท่านั้น ดังนั้นทั้งคนมีฐานะดีและมีฐานะต่ำ จำนวนเงินที่บริจาคด้วยวิธีดังกล่าวนี้จึงมีระดับที่ใกล้เคียงกันมาก

ชาวบ้านที่เป็นผู้สูงอายุในชนบท เมื่อมีเวลาว่างก็ได้ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบกับได้ยินพระสงฆ์พูดให้ฟังอยู่เป็นประจำ จึงทำให้กลายเป็นคนที่มีหลักการทางพระพุทธศาสนา มาก โดยเฉพาะเรื่องการทำบุญ อันประกอบไปด้วย การให้ทาน รักษาศีล และการรับพรจากพระสงฆ์เป็นต้น โดยผู้สูงอายุทั้งสามกลุ่มมีหลักการในพระพุทธศาสนาที่เหมือนกันดังกล่าวมาแล้ว และหลักการที่สำคัญอีกอันหนึ่งก็คือ การทำบุญไปแล้ว หวังผลที่จะได้รับคือ บุญ ในความหมายด้านรูปธรรมที่แตกต่างของแต่ละคน และพรจากพระสงฆ์เป็นเครื่องตอบแทน

ระบบเศรษฐกิจอันหมายถึงรายรับรายจ่ายของแต่ละครัวเรือน ได้เข้าไปแทรกในวัดเป็นรายรับรายจ่ายของพระแต่ละรูปหรือของวัด จากระดับใหญ่คือวัดต้องเสียค่าน้ำค่าไฟในแต่ละเดือนเท่าไร แล้วรายรับของวัดในแต่ละเดือนได้เท่าไร จนถึงระดับเล็กคือพระแต่ละรูปมีรายรับและรายจ่ายในแต่ละเดือนเท่าไร และชาวบ้านเองก็ถือเป็นปกติสำหรับเรื่องนี้ ผู้สูงอายุชอบถามพระสงฆ์ที่ตนเองคุ้นเคยอยู่เป็นประจำว่า งานพิธีกรรมวันนั้นได้เงินกี่บาท หรือ งานของคนนั้น เขาถวายเงินแก่พระสงฆ์รูปละเท่าไร เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่า กิจกรรมทางศาสนาเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจ ของกลุ่มคนหลายกลุ่ม เช่น ชาวบ้านผู้บริจาคพระสงฆ์ และกรรมการวัด ผู้ต้องการหาเงินสำหรับเข้าวัด เพื่อนำไปใช้จ่ายในกิจการของวัด

ความเชื่อเรื่องผี เป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่จะมีพระพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่น ๆ แทรกเข้ามาภายหลัง แต่ในปัจจุบันถูกกระแสชาวพุทธแบบใหม่ที่ต่อต้านความเชื่อดังกล่าว ผู้ที่นิยมความเชื่อผีอยู่จึงต้องทำพิธีกันอย่างลับ ๆ และเป็นกลุ่มของตัวเอง กระแสต่อต้านความเชื่อเรื่องผีมักจะมาจาก ผู้ที่ผ่านการบวชมาแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม เจ้าภาพผู้จัดพิธีทางผีเพื่อลดความขัดแย้งอันอาจจะเกิดขึ้นได้ในชุมชน เพราะความเชื่อที่แตกต่าง ในการจัดพิธีแต่ละครั้งจึงต้องมีการแจกซองผ้าป่า และหรือนิมนต์พระสงฆ์ไปสวดมนต์ในงาน ตามพิธีทางพุทธด้วย ทั้งนี้ ก็เพื่อต้องการที่จะลดความตึงเครียดของผู้ที่มาร่วมพิธี เพราะถูกเชิญด้วยความเป็นคนในชุมชนเดียวกัน แต่ยังยอมรับความเชื่อเรื่องผีไม่ค่อยสนิทใจมากนัก จึงกลายเป็นว่าให้ทำพิธีทางพุทธ แล้วค่อยผสมกลมกลืนในภายหลังทีละน้อย และอีกอย่างก็เพื่อลดความ

ตั้งเครือข่ายของตัวเอง เพราะหากได้นำผ้าป่าอันเกิดจากงานผี ไปถวายวัด ผู้ที่คัดค้านความเชื่อแบบนี้ ก็อาจจะผ่อนคลายลง

การพบปะกันของผู้สูงอายุในงานพิธีกรรมทางศาสนา มักเกิดขึ้นกับผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีและปานกลาง ทั้งนี้ เพราะทั้งสองกลุ่มเป็นผู้มีฐานะทางสังคมที่สูงด้วย จึงชอบรวมกลุ่มกันเป็นประจำ ส่วนผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการพบปะกันมากนัก เพราะตนเองเป็นผู้ที่มีสังคมน้อยอยู่แล้ว ทั้งกับคนต่างฐานะและคนในสถานะเดียวกัน คงให้ความสำคัญเพียงแค่เป็นงานบุญหรืองานส่วนรวมที่ตนเองต้องไปร่วมพิธีเท่านั้น

ตอนที่ 3 เจื่อนไขปัจจัยในการเข้าร่วมกิจกรรมทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ

1. เจื่อนไขปัจจัยส่วนตัว แม่ฮุยหน้อย บอกว่า ถ้าวันไหนสุขภาพไม่ดี เช่น ปวดแข้ง ปวดขา หรือลูกหลานไม่ไปส่ง ก็ไม่สามารถไปร่วมกิจกรรมได้ ในแต่ละวันแม่ฮุยหน้อยก็ได้แต่นอนฟังวิทยุ เดินไปมาไม่สะดวก เมื่อเข้าสู่วัยชรา ร่างกายก็จะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ อยากไปไหนก็ไปไม่ได้เหมือนเมื่อก่อน ทั้งที่อยากจะไป "ตะวาบได้ไปวัด ลูกมันบ่ว่าเลยบได้ไปส่ง ฮุยเตวไปบ่ไหว บ่เหมือนเมื่อก่อน" (สัมภาษณ์แม่ฮุยหน้อย อายุ 94 ปี) สอดคล้องกับคำของลุงสมว่า คนที่ไม่ค่อยเข้าวัดนอกจากจะมีสังคมกับคนอื่นน้อยแล้ว ก็ยังมีเรื่องสุขภาพด้วย ลุงสมเองร่างกายยังแข็งแรง สามารถขับรถจักรยานยนต์ไปวัดด้วยตนเองได้ มีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์มาก และตั้งตนเป็นเจ้าทรงรักษาโรคให้ชาวบ้าน ผสมกลมกลืนกับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ยายคำเอียดก็พูดเช่นเดียวกันว่า ไม่ได้ไปนอนวัด เพราะต้องเข้าห้องน้ำบ่อย และลูกหลานไม่อยู่บ้าน ต้องเฝ้าทรัพย์สิน ดังนั้นเจื่อนไขส่วนตัวของผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี นอกจากจะมีสุขภาพไม่ดีและยังมีเรื่องของการเฝ้าบ้านหรือเฝ้าทรัพย์สินด้วย เพราะทรัพย์สินของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ส่วนมากเป็นของที่มีราคาแพง เช่น รถยนต์ เป็นผลให้ต้องกังวลในเรื่องทรัพย์สินด้วย ส่วนเรื่องความเชื่อหรือความศรัทธาในศาสนา ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ เช่น แม่ฮุยหน้อย ก็มีมากถึงขนาดเคยไปอาศัยอยู่วัดเป็นเวลานานถึง 5 ปีมาแล้ว

ลุงสมเป็นคนที่ชอบสมาคมกับเพื่อนบ้าน และมีความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ มาก เช่น กับลุงมิน หรือกับอาจารย์วัด ซึ่งเป็นบุคคลิกส่วนตัว เวลาจะไปไหนก็จะไปเป็นกลุ่ม การได้รับข้อมูลข่าวสาร หรือ การได้รับเชิญ เช่น การได้รับบอกบุญก็จะได้อย่างสม่ำเสมอ เพราะมีสังคมที่กว้างขวาง นอกจากนี้ ลุงสมยังเป็นเจ้าหน้าที่ของวัดด้วย จำเป็นต้องไปดูแลในทุก ๆ งาน

ยายคำเอี้ย มีภาระต้องเฝ้าบ้าน และบอกอยู่เสมอว่าวัดไม่สงบ เพราะมีเด็กนักเรียนเป็นจำนวนมาก และชอบเล่าถึงความหลังสมัยที่ยังไม่มีโรงเรียนว่า สมัยนั้นคนไปวัดเป็นจำนวนมาก เพราะมีแต่ความสงบ ยายคำเอี้ยยังบอกว่า ต้องเข้าห้องน้ำบ่อย ส่วนการได้รับของ ก็ได้รับอย่างสม่ำเสมอเช่นกัน

แม่ฮุ้ยหน้อยมีอาการปวดขา เพราะความชรามาก จึงทำให้เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาได้ตามสภาพของร่างกาย แต่ถ้าไปไม่ได้ก็ได้มอบหน้าที่ต่าง ๆ ให้ลูกสาวทำแทน เช่น การรับของและนำเงินใส่ซอง การจัดข้าวปลาอาหาร เป็นต้น และบางครั้งแม่ฮุ้ยหน้อยและยายคำเอี้ยก็ไปเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา เพื่อความบันเทิง เช่น การไปดูซอพื้นเมืองในงานสงกรานต์

ลุงสม ยายคำเอี้ย และแม่ฮุ้ยหน้อย พูดสอดคล้องกันว่า ที่ไปวัดหรือทำบุญอยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะต้องการเป็นตัวอย่างให้ลูกหลานได้เห็น และต้องการบำรุงพระเณร เช่น การตักบาตร เพื่อให้พระเณรมีอาหารสำหรับบริโภค ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ มีความพร้อมเรื่องอาหารอยู่แล้ว จึงสามารถเลือกสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับนำไปวัดได้ ความต้องการสงเคราะห์เพื่อนบ้าน เช่น การไปในงานศพ มีความเชื่อในเรื่องบุญว่า สิ่งที่ทำแล้วนี้จะอำนวยผลที่ดีมาสู่ตนบ้าง นอกจากนี้ยายคำเอี้ยยังเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ เช่น การฟ้อนผีหรือเข้าทรงผีเจ้านาย เพราะสามารถรักษาโรคได้ ส่วนลุงสมเป็นร่างทรงด้วยตนเองดังกล่าวแล้ว จึงมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ที่หนักแน่นมาก

กลุ่มผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง คือ ลุงดำ ลุงมี และป้าสมศรี แต่ละคนล้วนมีสุขภาพที่ดีและสามารถถีบจักรยานหรือขับรถจักรยานยนต์ได้ แต่ป้าสมศรี บอกว่าเดี๋ยวนี้มือโรคประจำตัว ต้องไปพบหมอเป็นประจำ แต่ก็ไม่ถึงขั้นรุนแรงจนเดินไม่ได้ ดังนั้นจึงไปวัดตามปกติได้ และป้าสมศรีมีอารมณ์ที่ร่าเริงอยู่เสมอ โดยเฉพาะการพูดล้อเล่นกับพระที่ตนเองมีความคุ้นเคย

ลุงดำเป็นผู้ที่ชอบศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงทำให้มีความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น แม้เวลาที่ผู้วิจัยไปสัมภาษณ์ ลุงดำก็ชอบพูดหลักธรรมให้ฟังเสมอ เช่นพูดว่า “การไปวัดมันอยู่ที่จิตใจเฮา บางคนมันไปวัดแต่ตัว แต่จิตใจมันบ่ไปวัดโดยกัมี” (สัมภาษณ์ลุงดำ อายุ 66 ปี) การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ลุงดำไปค่อนข้างบ่อยในการช่วยเหลืองานวัดอื่น ๆ เช่น การเตรียมงานสงกรานต์น้ำพระธาตุ ก็เช่นกัน

ลุงมีมีภรรยาชื่อป้าบุญถึง แต่ก่อนป้าบุญถึงไปวัดอย่างสม่ำเสมอ โดยมีลุงมีเป็นคนไปส่ง แต่ในปัจจุบันป้าบุญถึงป่วยเป็นโรคซึมเศร้า จึงไม่สามารถไปวัดตามปกติได้ อย่างไรก็ตาม

ตาม ลุงมีกลับบอกว่า หากป่าไม่ไปแล้วตนเองก็ไม่ไป เพราะที่ผ่านมาก็ไปส่งและไปรับเท่านั้น ลุงมียังบอกอีกว่า ตนไม่ค่อยได้ชวนชวายเป็นเรื่องทางวัดวาสนามากนัก แต่ก็ไม่เคยขัดใคร เห็นดีด้วยกับทุกคนที่ไป และหากเป็นงานส่วนรวมจริง ๆ เช่น งานบุญประจำปีก็ไปช่วยงานไม่เคยขาด ทางด้านสุขภาพร่างกาย ลุงมียังแข็งแรงและสามารถขับรถจักรยานยนต์ได้ ในอดีตลุงมีเคยเป็นกรรมการวัด

ป้าสมศรีเป็นคนที่ชอบเข้าสังคมกับเพื่อนบ้าน เข้ากันได้กับทุกคน เช่น ยายคำเอ๋ย จึงชอบไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยกันเสมอ แต่ป้าสมศรีมักจะมีปัญหาเรื่องสุขภาพคอยรบกวนอยู่เป็นระยะ ๆ และมีร่างกายที่อ่อนมาก บางครั้งป้าสมศรีบอกว่าไปวัดแล้วทำให้หายใจเหนื่อย เพราะได้พบเพื่อนที่อายุรุ่นเดียวกัน และสามารถพูดคุยออกเล่นกันได้ เหมือนสมัยเป็นเด็ก

ลุงดำ ลุงมี และป้าสมศรีต่างก็ได้รับข้อมูลข่าวสารในการทำบุญที่เท่าเทียมกัน เช่น การได้รับของผ้าป่า หรือได้รับเชิญให้ไปร่วมในงานบุญต่าง ๆ แต่ลุงมีมีภาระต้องดูแลหลานด้วย ส่วนความต้องการเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน และความต้องการบำรุงพระเณร ผู้สูงอายุทั้ง 3 คนต่างก็มีเหมือนกัน ผู้สูงอายุทั้ง 3 คนนี้มีความเป็นอยู่ที่สบาย และมีเงินเลือกซื้ออาหารที่ประณีต สำหรับนำไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาได้

ลุงดำ ลุงมี และป้าสมศรี เล่าว่าต้องการสืบทอดประเพณีที่ดั่งามสู่ลูกหลานด้วย จึงทำให้ต้องเข้าวัดและทำพิธีกรรมต่าง ๆ อยู่ทุกวันนี้ เฉพาะลุงดำชอบพูดเป็นหลักการว่า การทำบุญทำเพื่อล้างบาปก็ได้ เช่น การขนทรายเข้าวัด ป้าสมศรีเท่านั้นที่เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของผีที่เข้าทรง ส่วนลุงมีและลุงดำ ไม่มีความเชื่อ แต่ก็ต้องไปร่วมหรือเอาเงินใส่ของฝากไปร่วม เพราะผู้จัดเป็นเพื่อนบ้านกัน

การได้เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ร่วมกับเพื่อนบ้านคนอื่น เป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุทุกคนปรารถนา แต่จะประสบความสำเร็จหรือไม่ ส่วนหนึ่งอยู่ที่ความพร้อมของผู้สูงอายุเอง เช่น ความสุขภาพมากเกินไป มีโรคภัยเบียดเบียน และความเป็นคนที่ไม่ชอบพบปะกับผู้คน เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นเงื่อนไขส่วนตัวของผู้สูงอายุแต่ละคน

ผู้สูงอายุที่มีเงื่อนไขส่วนตัวในการเข้าร่วมกิจกรรม เช่น ยายปา เล่าว่า ถ้าหากมีธุระอย่างอื่นก็ไม่ได้ไปร่วมกิจกรรมทางศาสนา แต่ถ้าวางก็ไปโดยตลอด “สาเหตุที่ไปไม่ได้ไป เหมามีธุระไปต่างอื่น พ่วงก็ป่วย ถ้ายายอยู่สบายบมีอะไรก็ยังไปกะ ญาติลิงดำ ยายไปหมด” หมายความว่า สาเหตุที่ไม่ได้ไปร่วมกิจกรรมทางศาสนา ก็คือติดธุระ หรือก็ป่วย ถ้าอยู่สบาย ก็ไปตลอด (สัมภาษณ์ยายปา อายุ 74 ปี) ยายปายังกล่าวอีกว่า คนแก่ทุกวันนี้มันเกี่ยวกับพื้นเพ

ดั้งเดิมของพ่อแม่ ถ้าพ่อแม่ไม่เคยเข้าวัดลูกก็ไม่เข้าเช่นกัน จากการสังเกตเพิ่มเติมก็พบว่า เป็นเช่นนั้น

ความต้องการที่จะทำตัวให้เป็นตัวอย่างแก่คนรุ่นหลัง เป็นสิ่งหนึ่งที่ผู้สูงอายุปรารถนา จากคำกล่าวของยายปาที่ว่า มีลูกทั้งหมด 9 คน เราต้องทำตัวให้เป็นตัวอย่างแก่พวกเขา ถ้าจะไปกินเหล้าหรือเล่นการพนัน ก็จะไปสอนพวกเขาไม่ได้ “เขาต้องเป็นตัวอย่างที่ดีหือลูก หือเต้า หือเขาได้สืบไปเหี้ย ถ้าเมไปกินเหล้ากา เล่นไพ่กา ลูกเฮา เขาก็สอนบ่ได้” (สัมภาษณ์ยายปา อายุ 74 ปี)

พ่อหนานยีนและป้าคำเป็นคนที่ไม่เข้าสมาคมกับเพื่อนบ้านน้อย ไม่ชอบพูดคุยหรือคบกับเพื่อนบ้านคนอื่นมาก และเพื่อนบ้านก็ไม่ค่อยจะไปพบมากนักเช่นกัน ลักษณะนี้จึงเป็นเงื่อนไขปัจจัยส่วนตัวของแต่ละคน ส่วนยายปา ถึงแม้จะมีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ แต่ก็เข้ากับเพื่อนบ้านคนอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี การได้รับข้อมูลข่าวสาร เช่น การประกาศเชิญชวน หรือ การได้รับแจกของในกรณีที่เป็นผ้าป่าหรือกุฐิน พ่อหนานยีนและป้าคำบางครั้งก็ถูกละเลยไป เพราะผู้จัดบอกว่า เมื่อเคยให้แล้วไม่ไปจึงต้องเลิกให้ “เมื่อก่อนเขาเอาของมาหื้อเหมือนกัน แต่บ่ได้ไปฮ่วม เขาเลยบ่เอามาแหม” (สัมภาษณ์พ่อหนานยีน อายุ 80 ปี) ซึ่งสอดคล้องกับคำพูดของป้าคำเช่นกัน

พ่อหนานยีนและป้าคำ ต้องทำมาหากินทุกวัน ถึงแม้อายุจะมากแล้วก็ตาม ทำให้ไม่มีเวลาว่างที่จะไปร่วมกิจกรรมได้ในบางครั้ง ป้าคำยังมีปัญหาเรื่องสุขภาพด้วย เช่น ปวดขา และมีร่างกายที่อ้วนมาก ทำให้ได้รับความลำบากในการเดินทาง และการนั่งประกอบพิธีความต้องการเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน เช่น ยายปา ต้องการเป็นแบบอย่างให้ลูกได้เห็น และยายปาก็อุดอยู่เสมอว่า ถ้าหากครอบครัวไหนพ่อแม่ไม่ค่อยเข้าวัด ลูก ๆ ก็จะเป็นแบบเดียวกัน และตอนเช้ายายปาก็นำอาหารใส่บาตรเกือบทุกวัน

อาหารไม่มีความประณีต เพราะผู้สูงอายุในชนบทมีความเชื่อกันว่า เมื่อถวายทานด้วยสิ่งใด ก็จะได้สิ่งนั้นเป็นสิ่งตอบแทนในชาติหน้า ทำให้พ่อหนานยีน และป้าคำหาอาหารที่มีความประณีตไม่ได้ บางครั้งต้องการไปร่วมกิจกรรม บ้านของพ่อหนานยีนอยู่ไกลจากวัดมาก ทำให้ได้รับความลำบากในการเดินทาง แต่ร่างกายของพ่อหนานยีนก็ยังแข็งแรงพอเดินได้ ส่วนป้าคำขออาศัยติดรถชาวบ้านไปด้วย ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีความต้องการช่วยเหลือเพื่อนบ้านในบางครั้ง เช่น การไปในงานศพ และหวังได้รับการช่วยเหลือตอบแทนเช่นกัน แต่ก็ไม่ค่อยไปบ่อยนัก ถ้าเข้าร่วมในงานประเพณีก็เพื่อสืบทอดประเพณีอันดีงามให้ลูกหลานได้เห็น

พ่อหนานยีน เล่าว่า พิธีกรรมทางผีตนเองไม่มีความเชื่อจึงไม่ไปร่วมงาน ถึงแม้จะได้รับของเชิญให้ไปร่วมก็ตาม ส่วนป่าคำไปบ่อยมาก แต่เป็นการไปช่วยงาน และบางครั้งก็ไปเพื่อดูเขาทำพิธีกรรมเท่านั้น ยายปามีบ้านอยู่ใกล้บ้านของเจ้าทรงผีและเป็นเครือญาติกัน จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะไปช่วย และยายปามีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของผีตั้งแต่สมัยยังเป็นสาวแล้ว เพราะเคยถูกอำนาจลึกลับเข้าสิง

ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี คือ ลุงสม ยายคำเอ้ย และแม่ฮุ้ยหน้อย เมื่อเกิดเงื่อนไขปัจจยส่วนตัวขึ้นกับตัวเอง ได้ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาคล้ายคลึงกัน เช่น เมื่อไม่สามารถขับไล่ผีตัวเองได้ เพราะความเจ็บป่วยก็ให้ลูกหลานไปส่ง ถ้าอาการหนักก็งดการไปร่วมหรือการทำกิจกรรมที่บ้านตนเองแทน เช่น การถวายข้าวพระพุทธรูป นั่งสมาธิ เมื่อเกิดความเจ็บปวดตามร่างกาย ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาด้วยการส่งสิ่งของไปร่วมงาน เช่น เงินที่ตนเองบริจาคในงานนั้น ๆ และมีความเชื่อที่หลากหลายมากกว่าผู้สูงอายุกลุ่มอื่น ๆ ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง เมื่อเกิดเงื่อนไขปัจจยส่วนตัวขึ้น มีวิธีปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา ดังนี้คือ หากไม่สามารถไปด้วยตนเองได้ เพราะความเจ็บปวดของร่างกาย ก็ดื่มน้ำที่ไปร่วม แต่ก็ได้ทำพิธีกรรมที่บ้านตนเองแทน หรือส่งสิ่งของไปร่วมพิธีกรรมแทน เงื่อนไขส่วนตัว คือความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ไม่มีความมั่นใจในเรื่องนี้มากนัก เพราะไม่ได้คลุกคลีอยู่กับวัดมาตั้งแต่ต้น ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ เมื่อเกิดเงื่อนไขปัจจยส่วนตัวขึ้น ได้ทำกิจกรรมที่บ้านตนเองแทน เช่น การเก็บดอกไม้บูชาพระ การไหว้พระ เป็นต้น การฝากสิ่งของไปร่วม หรืองดการทำกิจกรรมเสีย เพราะการได้รับสนับสนุนจากคนในครอบครัวมีน้อย ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่หนักแน่น เพราะที่เป็นชายส่วนมากเคยบวชมาก่อน

2. เงื่อนไขปัจจยด้านเศรษฐกิจ ลุงสมและยายคำเอ้ยมีรายได้ที่พอเพียง ส่วนหนึ่งมาจากเงินที่ตนเองเก็บไว้จากการขายที่ดิน อีกส่วนหนึ่งมาจากลูกหลานที่ให้ไว้ใช้สอยในแต่ละเดือน อย่างไรก็ตาม จำนวนเงินที่ผู้สูงอายุใช้ในการบริจาคเพื่อทำบุญทั่ว ๆ ไป มักเป็นจำนวนเงินที่อยู่ในหลักสิบ เช่น 20 หรือ 50 บาท ยายคำเอ้ย เล่าว่า ในงานฟ้อนผีแต่ละครั้งก็ใส่ซองให้เขาไป 20 บาท ถึงแม้ฐานะดีก็ตาม หรือผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีคนอื่น ๆ เช่น แม่ฮุ้ยหน้อย เมื่อถูกถามว่างานบุญวันนั้นใส่ไปกี่บาท คำตอบที่ได้รับส่วนมากมักจะเป็น 20 บาท “เขาได้รับของหลายซอง ใส่ข้าวบาท ก็เพื่อที่จะได้ใส่หลาย ๆ เตื่อ เพราะบัดเดี๋ยวนี้คนเอาของมาหื้อบ่อย” (สัมภาษณ์ยายคำเอ้ย อายุ 74 ปี) ดังนั้น เงินจึงนับเป็นปัจจัยสำคัญ

เพราะผู้สูงอายุไม่ว่าจะอยู่ในฐานะไหน ก็ต้องบริจาคในจำนวนเงินที่ใกล้เคียงกัน จากการสังเกตพบว่า หากมีการบริจาคแล้ว ผู้รับบริจาคเขียนชื่อและจำนวนเงินผู้บริจาคติดไว้ด้วย หรือประกาศทางเครื่องขยายเสียง ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีได้บริจาคเงินมากกว่าคนในกลุ่มอื่น เช่น รายชื่อผู้บริจาคที่ติดอยู่ตามประตูวิหาร ส่วนใหญ่เป็นรายชื่อของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ เช่น ลุงสม ลุงมิน เป็นต้น “ต้องบริจาคตรงที่มันเป็นจุดเด่น หื้อศรัทธาเป็นหันฟ่อง เป็นบุญต่อเฮาฟ่อง จะได้อนุโมทนาโดยกัน” (สัมภาษณ์ลุงสม อายุ 68 ปี)

การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ตามเงื่อนไขปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ของผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ ส่วนมากเป็นไปอย่างต่อเนื่อง เพราะมีความพร้อมในเรื่องทรัพย์สิน ยกเว้นกรณีที่มีเงื่อนไขปัจจัยส่วนตัว เช่น อาการเจ็บป่วยต่าง ๆ เข้ามาแทรกแซง เช่น ลุงสม มาวัดทุกวันพระ ยายคำเอ้ย ใส่บาตรทุกวันธรรมดาและมาวัดทุกวันพระเช่นกัน แม่ฮ้อยหน้อยไปวัดทุกวันพระในกรณีที่ลูกเอารถไปส่งและสุขภาพเอื้ออำนวย แม้ในงานทางศาสนานอกวัด เช่น งานศพ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ก็ไปอย่างต่อเนื่องเช่นกัน ตามเงื่อนไขปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่มีความพร้อมทุกประการ และไม่มีเงื่อนไขปัจจัยส่วนตัว เช่น ความเจ็บป่วย ดังกล่าวแล้วเข้าแทรกแซง

ลุงสม ยายคำเอ้ย และแม่ฮ้อยหน้อยต่างก็มีรถยนต์หรือจักรยานยนต์ในครัวเรือนทุกคน อันแสดงถึงฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี ถ้าไม่สามารถขับเองได้ ก็มีลูกหลานคอยไปส่ง ซึ่งตามปกติ ลุงสมจะขับรถจักรยานยนต์ไปทำธุระด้วยตนเองทุกครั้งรวมทั้งกิจกรรมทางศาสนา ยายคำเอ้ยชอบถีบจักรยานไปแทน ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีเครื่องแต่งกายที่ใหม่ และหรือเก่าแต่ถูกต้องตามประเพณีนิยม เช่นมีชุดดำสำหรับแต่งไปในงานศพ มีสิ่งของที่พร้อม มีความประณีต และมีเงินทองที่พร้อมไม่เคยขาดมือ เพราะเป็นเจ้าของที่ดินรายใหญ่ในหมู่บ้าน พร้อมทั้งทุกคนในครอบครัวก็ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี “ที่ดินของลุงบัดเดี๋ยวนี มีทั้งหมดประมาณ 30 ไร่ ไร่ละประมาณ 5 แสนปาย” (สัมภาษณ์ลุงสม อายุ 68 ปี) “ที่ดินของยายกำ สมัยก่อนมีนิก ขายไปเกือบหมด ยังเหลือ 10 ไร่ แถวนีเฮ้นึงก็ 9 แสน บางทีไร่ละล้าน ยายก็บ่ขาย เอาไว้หื้อลูกหลาน” (สัมภาษณ์ยายคำเอ้ย อายุ 74 ปี)

การบริจาคเงินในงานบุญของผู้สูงอายุ เป็นเรื่องที่ไม่ได้มีการบังคับว่าจะต้องให้เท่าไร เช่น ป้าสมศรี บอกว่า เขาไม่ได้บังคับ มันเป็นเรื่องต่างจิตต่างใจ มีบาทสองบาทก็ใส่ไปแล้วแต่ศรัทธาและจำนวนเงินที่มี “เป็นก็บ่ได้บังคับ ต่างจิตต่างใจ มีบาทสองบาทก็ฮอมกันไปแล้วแต่ศรัทธา” (สัมภาษณ์ป้าสมศรี อายุ 66 ปี) ส่วนลุงดำ บอกว่า เรื่องเงินทองไม่สำคัญ สำคัญที่ใจ ถ้าให้ทานน้อย แต่ให้ด้วยใจ ก็ได้บุญเหมือนกัน “คนจนมันบ่มีตาน มันเอาจิตใจไปมันก็ได้บุญ” (สัมภาษณ์ลุงดำ อายุ 68 ปี) ซึ่งสอดคล้องกับคำพูดของลุงมีเช่นกัน

ลุงมี ลุงดำ และป้าสมศรีต่างก็มีรถยนต์และหรือจักรยานยนต์ส่วนตัว สำหรับซบซีไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาทั้งที่วัดและในหมู่บ้าน มีเครื่องแต่งกายที่ใหม่ หรือเก๋บ้างใหม่บ้าง แต่ถูกต้องตามประเพณีนิยม มีสิ่งของเพื่อร่วมพิธีที่พร้อมเพรียงและสมบูรณ์ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีเงินเพื่อใช้ในการบริจาคนั้น เพราะมีเงินที่ได้ฝากไว้ในธนาคารจำนวนหนึ่ง ส่วนการได้รับการสนับสนุนจากคนในครอบครัว ลูกหลานของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ไม่ค่อยจะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของพ่อแม่เท่าใดนัก เช่น ลูกชายของลุงมี มีอาชีพรับราชการ ตื่นเช้ามาก็ไปทำงานตั้งแต่เช้า ลูกสาวของป้าสมศรีช่วยแม่ทำอาหารเป็นบางวันเท่านั้น ส่วนลุงดำมีภรรยาคอยจัดการเรื่องอาหารให้

การปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ในชุมชนชนบท ไม่ได้แบ่งแยกฐานะ จะยากจนแค่ไหนก็เข้าร่วมได้ เช่น ยายป้า เล่าว่า จะยากดีมีจนยังไงก็เข้าร่วมได้ ทำบุญร่วมกันได้ และตนเองไม่เคยว่าให้ใครว่าบริจาคนานหรือบริจาค่น้อย เขาจะทำเท่าไรก็เป็นเรื่องของเขา "ยายนี้แบ่งจันวรรณะ ยากดีมีจนหยั่งไธ ยายติ่งเข้าร่วมได้ ยายทำบุญได้ ยายบ่เกยว่า มีงหยั่งมาใส่หน้อย เป็นทำเต้าได ก็เรื่องของเป็น บุญเป็น" (สัมภาษณ์ยายป้า อายุ 74 ปี)

จากการสังเกตพบว่า ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ เมื่อเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ไม่ค่อยไปแบบติดต่อกัน เช่น การไปวัดทุกวันพระ หรือไปในงานศพทุกครั้งที่มีคนตาย แต่จะไปแบบนาน ๆ ครั้ง หรือเอาเงินค่าสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจไปจ่ายแล้วก็กลับ ในกรณีของการไปวัด ก็ชอบไปในช่วงที่เป็นเทศกาลสำคัญเท่านั้น ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ เช่น พ่อหนานเย็น และยายคำ บอกว่า เจ็บขา นั่งนานไม่ได้และมัวแต่ทำมาหากิน เลยลืมว่าวันพระวันไหนอย่างไรก็ตาม จากสภาพครอบครัวและความเป็นอยู่ การที่ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ ไม่ไปวัดหรือไปในกิจกรรมทางศาสนาอื่น ๆ อย่างสม่ำเสมอ เป็นเพราะลำพังตัวเองก็ไม่มีอาหารจะกินอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องพูดถึงอาหารที่จะนำไปวัด หรือมีก็เป็นอาหารที่ไม่มีความประณีตพอในความรู้สึกของตนเอง

พ่อหนานเย็นและป้าคำไม่มียานพาหนะส่วนตัวสำหรับเดินทาง การเดินทางไปวัดหรือกิจกรรมทางศาสนาออกวัด จึงทำให้ได้รับความลำบากในการเดินทางมาก ส่วนยายป้ามีหลานสาวคอยขับรถจักรยานยนต์รับส่ง การมีเครื่องแต่งกายที่เก๋ เพราะการแต่งกายไปวัดหรือในงานบุญ ผู้สูงอายุนิยมแต่งด้วยเสื้อผ้าที่ใหม่ที่สุดเท่าที่จะหามาได้ พ่อหนานเย็นและป้าคำค่อนข้างขาดแคลนสิ่งของ เพราะอุปเทียมนักต้องได้มาจากการซื้อ ถึงแม้จะนิยมพูดกันว่า มีน้อยให้น้อยมีมากให้มากก็ตาม แต่สังคมก็ยกย่องผู้ที่มีมาก ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ไม่มีเงินสำหรับบริจาคนะเท่าที่ควร

พ่อหนานยีน ยายปา และป้าคำไม่ได้รับการสนับสนุนจากคนในครอบครัวมากนัก เช่น ในเรื่องอาหาร เพราะยายปาและป้าคำอยู่ตามลำพัง นาน ๆ ลูกจึงมาเยี่ยม ส่วนพ่อหนานยีนมีลูกเพียงคนเดียวและลูกต้องไปทำงานทุกอย่างที่พอหาได้

ความเป็นผู้มีฐานะมั่นคงในหมู่บ้าน ทำให้ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาทุกครั้ง ทั้งในหมู่บ้านและที่วัด การบริจาคเงินเพื่อมีส่วนร่วมในพิธีบุญก็มีความพร้อม และสมาชิกในครอบครัวก็ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี ผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางมีความพร้อมเรื่องเงินทองสำหรับบริจาค และมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกครั้ง ส่วนผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำไม่มีความพร้อมเรื่องเงินทองสำหรับบริจาคและเครื่องใช้ในครัวเรือนต่าง ๆ เช่น รถยนต์ แต่เมื่อเป็นกฎเกณฑ์ของหมู่บ้าน เช่น การเสียเงินในงานศพ ต้องไปยืมเงินเพื่อนบ้านมา หรือไปเก็บผักที่เกิดตามธรรมชาติไปขายเพื่อร่วมบริจาค ผู้สูงอายุกลุ่มนี้อยู่ตามลำพัง ไม่ได้รับการสนับสนุนจากคนในครอบครัว ส่วนการบริจาคเงินในงานศพตามกฎหมายของสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจฯ ต้องเสียครอบครัวละ 20 บาทต่อ 1 ศพ

3. เจื่อนไขปัจจัยด้านสังคม ลูกสม ยายคำเอ้ย และแม่ฮุ้ยน้อยมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านอย่างเหนียวแน่น ทั้งนี้เพราะตำแหน่งในวัดหรือในหมู่บ้านมักเป็นของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ เช่น ที่เป็นกรรมการวัด มีลูกสม พ่อหนานโต และพ่อหลวงหมู่บ้าน เป็นต้น ที่วัดมีการเชิญชวนให้ร่วมทำบุญ ด้วยการบริจาคทรัพย์จากคณะกรรมการวัดหรือผู้นำทางพิธีกรรมอยู่เป็นประจำ ในทุกวันพระจะได้ยินเสียงลูกสมพูดถึงสิ่งก่อสร้างและจำนวนเงินที่จะต้องให้ หลังจากนั้นกรรมการวัด ซึ่งโดยส่วนมากคือลูกสมก็บอกให้ช่วยกันร่วมบริจาคตามกำลังทรัพย์และศรัทธา หรือตำแหน่งกรรมการกลุ่มฌาปนกิจฯ ก็มีลูกสมเป็นกรรมการเช่นเดียวกัน ดังนั้นในการทำกิจกรรมทางศาสนา จึงเห็นลูกสม ไปร่วมงานอย่างสม่ำเสมอและทำหน้าที่เป็นผู้เชิญชวน ลูกสม เล่าว่า ตนไปวัดหรือไปนอนวัดแต่ละครั้งก็ชวนคนอื่นเหมือนกัน หรือแม้ในงานทำบุญทอดผ้าป่าก็มีแต่ลูกสมเท่านั้น ที่เป็นคนริเริ่มและประกาศเชิญชวน คณะศรัทธา ให้ร่วมบริจาคเป็นคนแรก จึงกล่าวได้ว่า ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ก็มีฐานะทางสังคมและมนุษยสัมพันธ์ที่ดีตามมาด้วย

ส่วนยายคำเอ้ย และแม่ฮุ้ยน้อย ถึงแม้จะไม่มีตำแหน่งใด ๆ ในหมู่บ้านและในวัด แต่ก็มีบทบาทปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาเป็นประจำ เพราะเจื่อนไขปัจจัยทางสังคมคือความเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน และหรือความเป็นเพื่อนบ้านกัน ทำให้ต้องไปร่วมงาน

ทั้งลุงสม ยายคำเอ้ย และแม่ฮ้อยหน้อย ต่างก็ได้รับเชิญ เช่น การได้รับของผ้าป่า หรือของงานบุญอื่นๆ อย่างสม่ำเสมอ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ชอบปรากฏตัวในงานบุญต่าง ๆ อย่างพร้อมหน้ากันเสมอ การปฏิบัติตัวดีหรือไม่ดีของพระสงฆ์ ไม่มีผลทำให้เข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมกิจกรรม ผู้สูงอายุทุกคนบอกว่า พระสงฆ์ในวัดจะทำตัวอย่างไรก็ลงไปวัดเหมือนเดิม "มันเป็นเรื่องของเป็นเนาะ ยายก็บ่ก้อยสนใจได้ไต่ เป็นจะเป็นจะได้ ก็จั่งเป็น แต่ยายก็บ่อยู่หนา ว่าตนไหนทำตัวยังไต่" (สัมภาษณ์ยายคำเอ้ย อายุ 74 ปี) ซึ่งสอดคล้องกับคำพูดของลุงสมและแม่ฮ้อยหน้อยเช่นกัน

การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรม เช่น เป็นสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ เมื่อมีการตายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ทั้งลุงสม ยายคำเอ้ย และแม่ฮ้อยหน้อยต่างก็ต้องไปร่วมให้ได้ ถ้าไม่มีเงื่อนไขส่วนตัว เช่น ความป่วยไข้ เข้ามาขัดขวาง ลุงสมเป็นเจ้าของหน้าทีของวัด คือเป็นกรรมการวัด ต้องไปเพื่อดูแลรายได้ของวัด อันเกิดจากการยืมสิ่งของของวัด ความต้องการเป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นหลัง ผู้สูงอายุทั้ง 3 คนนี้ ต่างก็ปรารถนาเช่นเดียวกัน "ก็อยากหื้อเขาได้ผ้อได้หันที่เฮาทำ ยายใส่บาตรตั้งวัน บางวันยายก็ทำอาหารหื้อลูกใส่โดย แล้วเขาค่อยไปทำงาน" (สัมภาษณ์ยายคำเอ้ย อายุ 74 ปี) นอกจากนี้ ยายคำเอ้ยยังมีความคุ้นเคยกับป่าสมศรี จึงมักจะไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาด้วยกันเสมอ แม้ในวันที่ผู้วิจัยไปสัมภาษณ์ยายคำเอ้ย ก็ถูกบอกให้ไปสัมภาษณ์ป่าสมศรีด้วย

ลุงสมเล่าว่าตนเองต้องทำตามความคาดหวังของคนอื่น โดยเฉพาะคนหนุ่มสาว ที่ต้องการเห็นคนในวัยนี้เข้าวัดและตนเองก็ต้องการให้คนอื่นนับถือจากการปฏิบัติหน้าที่ทางศาสนาด้วย ลุงสมพูดเป็นหลักการว่า "ถ้าอยากหื้อลูกหลานมันนับถือ ก็ต้องเข้าวัดอย่างลงถ้ำแก่เฒ่ามา รวยเต้าไต่ก็จั่ง ถ้างบเข้าวัด หันหน้าไปใส่เหล่าบายมุข มันก็บ่มีไต่ถ้อย" (สัมภาษณ์ลุงสม อายุ 68 ปี)

ลุงสม ยายคำเอ้ย และแม่ฮ้อยหน้อยต่างต้องการได้รับการช่วยเหลือตอบแทนบ้าง เช่น การไปในงานศพ โดยนึกถึงที่เขาที่เราว่าในวันข้างหน้าตนเองจะต้องตาย และคนอื่นก็ต้องมาในงานเช่นกัน และผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีการแข่งขันกันในทำที่ ในการนำสิ่งของไปวัด เช่น ลุงสมพูดเสมอถึงสิ่งของที่ตนได้นำไปวัดแล้ว

ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง ที่เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาต่างมีความรู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดี เพราะมีงานทางศาสนาที่ไหนก็ไปด้วยกัน ทั้งกับคนกลุ่มเดียวกัน และต่างกลุ่ม เช่น ป่าสมศรี ชอบไปกับ ยายคำเอ้ย หรือแม้กระทั่งการไปกับสามีหรือภรรยาของตน เช่น ลุงดำ กับ ป้าทว ลุงมี กับ ป้าบุญถึง เป็นต้น และจากการสังเกตก็พบว่า ไม่ว่าจะเป็น

เป็นงานอะไร ที่ไหน ก็พบเห็นแต่คนหน้าเดิม มานั่งใกล้ชิดกันดังกล่าวนั้น ป้าสมศรีบอกว่า การไปวัดเพื่อทำกิจกรรมแต่ละครั้ง บางทีก็ไปเพื่อคลายความเครียด เพราะได้พบปะกัน ได้พูดคุยกับกลุ่มคนในวัยเดียวกัน สอดคล้องกับคำพูดของพ่อดวงคำว่า ถ้าเป็นศรัทธาวัดเดียวกัน ก็จะรู้จักกันหมด สภาพทางสังคมอีกอันหนึ่งก็คือ การไปไหนแต่ละครั้ง ต้องมีการเชิญชวน ถ้าเป็นคนบ้านใกล้ชิดกัน และมีความคุ้นเคยกัน

ส่วนการแจกของเพื่อเชิญให้ไปร่วมพิธีทางศาสนา ผู้จัดการแจกให้แก่คน 2 กลุ่มคือ คนที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน และคนที่มีความสนิทสนมกันเป็นอย่างดี ซึ่งกลุ่มหลังนี้ อาจเป็นคนหมู่บ้านอื่นก็ได้ ลุงมี เล่าว่า วันก่อนบ้านนายแดง (นามสมมติ) ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านลุงมี ประมาณ 250 เมตร มีงานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ แต่ลุงมีไม่ได้ไปร่วมงาน ลุงมีบอกว่าเพราะเขาไม่ได้เชิญ หรือไม่ได้บอกกล่าวให้ไป จึงไม่ได้ไปร่วม

การไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุที่วัด ไม่เกี่ยวข้องกับประเพณีตัวไม่ดีของพระเณรในวัด ผู้สูงอายุหลายคน เช่น แม่ฮ้อยน้อย พ่อดวงคำ แม่คำ และยายปา เป็นต้น ต่างบอกว่า การที่ตนจะไปวัดหรือไม่ไปไม่เกี่ยวกับพระเณรในวัด ถึงแม้พระเณรในวัดจะทำตัวไม่ดีอย่างไรก็จะไป เพราะตนเองนับถือพระพุทธเจ้า นับถือผ้าเหลือง ไม่ได้นับถือพระในวัด “ดีเจ้าจะเป็นหย่างใด ก็จ้างเป็น เขาตึงบ่สนใจ เขาไปวัดตามปกติของเขา” (สัมภาษณ์พ่อดวงคำ อายุ 65 ปี)

ลุงมี ลุงดำ และป้าสมศรีต่างก็ได้รับเชิญ เช่น การได้รับแจกของผ้าป่าหรือกฐินเหมือนผู้สูงอายุกลุ่มอื่นอย่างต่อเนื่อง ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีเพื่อนค่อนข้างมาก เพราะเคยทำงานในสถานที่ราชการมาก่อน จึงได้รับเชิญให้ไปร่วมงานค่อนข้างบ่อย การปฏิบัติตัวทางลบของพระสงฆ์ ไม่มีผลต่อการไปวัดหรือไม่ไปวัดของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ “ดีเจ้าจะเป็นหย่างใด ถ้าเขาจะไป เขาก็ตึงไปเหมือนเดิม บ่เกี่ยวกัน มันเรื่องของเป็น” (สัมภาษณ์ลุงมี อายุ 67 ปี) ทั้งลุงมี ลุงดำ และป้าสมศรีต่างก็เป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรม เช่น สมาชิกกลุ่มเฝ้าปณกิจสงเคราะห์ เฉพาะป้าสมศรีเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุอีกด้วย ทั้ง 3 คนต่างต้องการเป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นหลัง ในการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาของตนเหมือนกัน ป้าสมศรีบางครั้งก็ทำตามคนอื่น เพราะเป็นคนที่ชอบเพื่อน เช่น ยายคำอ้าย นอกจากนี้แล้วก็ทำตามความคาดหวังของคนอื่น และไปในงานศพเพื่อต้องการความช่วยเหลือตนในภายหลัง แต่บางครั้งผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็หวังเพียงแค่นี้ได้ “บุญ” เป็นสิ่งตอบแทน โดยเฉพาะกิจกรรมที่มีที่วัด

พ่อนานเย็น ยายปา และป้าคำไม่ได้รับการสนับสนุนจากคนในครอบครัวมากนัก เช่น ในเรื่องอาหาร เพราะยายปาและป้าคำอยู่ตามลำพัง นาน ๆ ลูกจึงมาเยี่ยม ส่วนพ่อนาน

ยืนมีลูกเพียงคนเดียวและลูกต้องไปทำงานทุกอย่างที่พอหาได้ จึงไม่มีเวลาใส่ใจหรือดูแลพ่อนานยืน

ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ เป็นกลุ่มที่ไม่ค่อยเข้าสังคมกับเพื่อนบ้านมาก มีแต่ความเจียมตัว อยู่อย่างเรียบง่ายในบ้านตามลำพัง เช่น ยายคำ อายุ 73 ปี หรืออยู่กับลูกเพียงคนเดียว เช่น พ่อนานยืน อายุ 80 ปี ส่วนยายปา อายุ 74 ปี เล่าว่า เคยมีหลานมาก แต่เดี๋ยวนี้พวกเขาโตหมดแล้ว ภาระทางครอบครัวเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ผู้สูงอายุแต่ละคนจะต้องพบ เพราะบรรดาลูก ๆ มักจะเอาลูก (หลาน) มาให้ดูแล เพราะเห็นว่าเป็นงานที่ได้อยู่อาศัยประจำที่บ้าน แต่ยายปาไม่มีภาระดังกล่าวมาแล้วนี้ เพราะหลานโตหมดแล้ว “ยายบ่หวัง บัดเดี๋ยวนี้ยายมีลูก 9 คน บ่ได้เอ๋ยถึงไผ่ บ่ถามหาไผ่ ลูกของพวกเขาโตหมดแล้ว มีแต่พวกมันช่วยยายเป็นเงินเป็นทอง หื้อเดือนละ 2 ร้อย ยายหมดห่วงเรื่องนี่แล้ว ขอหื้อได้ทำบุญก็พอ” (สัมภาษณ์ยายปา อายุ 74 ปี) สอดคล้องกับเงื่อนไขของป่าติบเช่นกันว่า เมื่อก่อนไปวัดไม่เคยขาด แต่มาทุกวันนี้ไม่ได้ไป เพราะเมื่อต้นปี 2543 สามิได้ตายจากไป จึงไม่มีใครดูแลหลานแทน ภาระดังกล่าวจึงตกมาที่ตนเองเพียงคนเดียว โดยป่าติบมีหลานทั้งหมด 5 คน “ก็อย่างอ๊ะ ป้อตายแล้ว ก็บ่มีไผ่ดูแลหลานแทน” (สัมภาษณ์ป่าติบ อายุ 75 ปี)

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีงานกิจกรรมทางศาสนาเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ในฐานะเป็นคนหลังคาเรือนใกล้เคียงหรือคนในหมู่บ้านเดียวกัน ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ก็ถูกเชิญให้ไปร่วมงานไม่เคยขาด แต่ว่า พ่อนานยืนไม่ไปร่วมงานเอง หรือป่าคำ ก็บอกเช่นกันว่า แต่ก่อนได้รับซองผ้าป่า แต่เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยได้รับ เพราะไม่ค่อยได้ไปร่วมงาน เขาเลยไม่เอามาให้ ป่าคำและพ่อนานยืนเข้าสังคมกับคนต่างกลุ่มที่มีฐานะต่างกันได้ไม่สนิทนัก คงได้แต่ถามไถ่ในฐานะเพื่อนบ้านเท่านั้น

พ่อนานยืน ยายปา และป่าคำต่างได้รับเชิญด้วยวิธีแจกซอง ไม่ว่าจะเป็นผ้าป่า กรฐินหรืองานพิธีกรรมทางผี แต่เมื่อได้รับแล้ว กลับไปบ้างไม่ไปบ้าง การปฏิบัติตัวดีหรือไม่ดีของพระสงฆ์ไม่มีผลทำให้ไปวัดหรือไม่ไปวัด ผู้สูงอายุกลุ่มนี้เป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรม เช่น กลุ่มฌาปนกิจฯ จึงต้องนำเงินไปออกตามที่กำหนด เมื่อมีการตายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ทั้งพ่อนานยืน ยายปาและป่าคำต่างต้องการเป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นหลังเกี่ยวกับการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ไม่มีการทำตามคนอื่น เพราะเป็นคนที่มีสังคมน้อย แต่ได้ทำตามความคาดหวังของคนอื่นเท่านั้น ป่าคำเล่าว่าต้องการได้รับการช่วยเหลือตอบแทนเมื่อเวลาตนเองตาย จึงต้องไปร่วมพิธีกรรมในงานศพ

ความเป็นผู้มีสังคมมาก ทั้งกับคนในหมู่บ้านเดียวกันและคนในหมู่บ้านอื่น ทำให้ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ต้องเข้าร่วมในกิจกรรมทางศาสนาบ่อย ทั้งนี้เพราะการถูกเชิญชวนตามคนที่ตนเองรู้จัก เช่น แม่อุ้ยหน้อย เล่าว่า เมื่อก่อนบ้านอยู่แถวแม่ใจ แต่พอย้ายมาอยู่บริเวณนี้ คนแถวบ้านแม่ใจก็ยังเชิญให้ไปร่วมงานบุญเหมือนเดิม ลุงสม เป็นคนที่มีตำแหน่งทางสังคมมาก ทั้งทางวัดและในหมู่บ้าน ต้องไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาบ่อยด้วยเพื่อดูแลงาน ยายคำเอี่ยมมีเพื่อนมากต้องไปร่วมกิจกรรมตามคำเชิญชวนของเพื่อน ทั้งในหมู่บ้านตนเองและนอกหมู่บ้าน ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางคือลุงมี ลุงดำ และป้าสมศรี มีความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนอื่นมาก ต้องไปร่วมกิจกรรมทุกครั้งตามคำเชิญชวนของคนที่เป็นที่ตนเองรู้จัก และการทำกิจกรรมชอบแสวงหาความสนุกสนานเป็นสิ่งตอบแทนด้วย ไม่เข้าร่วมพิธีกรรมอย่างลึกซึ้ง ส่วนผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำคือ พ่อหนานเย็น ยายคำ และยายปาก มีความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านน้อย ชอบเก็บตัวอยู่ตามลำพัง ไม่ชอบเข้าร่วมกิจกรรมที่มีในหมู่บ้าน เช่น งานศพ แต่ได้ฝากเงินเพื่อนำไปช่วยเหลือแทน ส่วนกิจกรรมทางศาสนาที่มีที่วัด กลับให้ความสนใจและพยายามไปมีส่วนร่วม เช่น งานบุญในวันพระในเทศกาลเข้าพรรษา งานสงฆ์น้ำพระธาตุ เพราะความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาและความเป็นคนที่เคร่งครัดในเรื่องศาสนา ที่ตนเองได้รับการปลูกฝังมาจากบรรพบุรุษ

วิเคราะห์เงื่อนไขปัจจัยในการเข้าร่วมกิจกรรมทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ

เงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ในการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา เป็นทั้งเงื่อนไขที่ทำให้เข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมของผู้สูงอายุทั้งสามกลุ่ม คือ ผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง ผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง และผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ มีความเหมือนและแตกต่างกัน ดังนี้ ส่วนที่เหมือนกันคือ ตามสภาพของความเป็นชาวชนบทแล้ว ต้องมีการช่วยเหลือพึ่งพากันโดยธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นฐานะอย่างไร เมื่อมีงานบุญในหมู่บ้านต้องเข้าร่วมทุกคน แต่เมื่อเอาระบบเศรษฐกิจระดับชาวบ้านมาวัด กลับพบว่า ถึงแม้ฐานะจะต่างกัน แต่จำนวนเงินที่บริจาคก็ไม่ต่างกันมาก คืออยู่ในหลักสิบ เช่น 20 หรือ 50 บาท

ส่วนที่แตกต่างกันคือ สุขภาพร่างกายของผู้สูงอายุทั้งสามกลุ่มนี้ ย่อมร่วงโรยไปตามธรรมชาติ มีอาการปวดแข้ง ปวดขา เป็นต้น หรือเดินในระยะทางไกล ๆ ไม่ได้ ในกรณีเช่นนี้ ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำย่อมไม่มีโอกาสที่จะได้ไปร่วมงาน เพราะไม่มียานพาหนะสำหรับเดินทาง รวมทั้งไม่มีผู้ที่จะไปส่ง ส่วนผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางและสูง สามารถไปร่วมงานได้ อย่างสะดวกสบาย เพราะมีลูกหลานคอยดูแล และขับรถรับส่ง

จากเงื่อนไขส่วนตัว เงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจ และเงื่อนไขทางด้านสังคม ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง ไม่มีปัญหาเรื่องเงินที่จะนำไปเพื่อบริจาค ในขณะที่เดียวกันผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ก็ยังมีฐานะทางสังคมที่สูงตามมาอีกด้วย กล่าวคือ การรู้จักกันเป็นอย่างดี ระหว่างผู้สูงอายุกลุ่มด้วยกันเองและต่างกลุ่ม และลักษณะนิสัยก็เป็นคนที่ชอบสังคมด้วย ส่วนเงื่อนไขส่วนตัว เช่น เรื่องสุขภาพ เป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี หลีกเลี่ยงไม่พ้นเช่นกัน

ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง มีความพร้อมทั้งเรื่องเงินทองสำหรับทำบุญและทางด้านสังคมก็เข้ากันได้เป็นอย่างดีกับผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง เช่น ป้าสมศรี กับยายคำอ้อย ลักษณะนิสัยก็เป็นคนที่ชอบเข้าสังคมอยู่ด้วย เช่น การเข้าร่วมงานของชมรมผู้สูงอายุเป็นประจำ ส่วนเงื่อนไขส่วนตัวเป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ หลีกเลี่ยงได้ยาก เช่น มีโรคประจำตัว ร่างกายที่อ่อนแอเดินทางไกลไม่ได้ เป็นต้น

ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ กลับมีเงื่อนไขปัจจัยในการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาทางด้านรูปธรรมที่แตกต่างจากกลุ่มอื่นอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ มีความขัดสนด้านทรัพย์สินเงินทองที่จะนำไปร่วมบริจาค การเข้าสังคมกับเพื่อนบ้านมีน้อย การดำเนินชีวิตในแต่ละวัน ต้องทำมาหากินอย่างหนัก เช่น การไถ่หญ้าคากาย จึงไม่ค่อยจะมีเวลาในเรื่องกิจกรรมทางศาสนาเข้ามานัก ส่วนเงื่อนไขส่วนตัว ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นเช่นกัน ยังมีอาการเจ็บป่วยไปตามธรรมชาติ เช่น ยายคำไม่สามารถเดินทางไกล ๆ ได้ ส่วนพ่อหนานยีน ถึงแม้อายุจะ 80 ปีแล้วก็ยังแข็งแรง สามารถเดินเท้าไปวัดเป็นระยะทางกว่า 3 กิโลเมตรได้ แต่เงื่อนไขปัจจัยทางด้านนามธรรม เช่น ความศรัทธาเลื่อมใส ในพระพุทธศาสนา ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีสิ่งดังกล่าวอย่างเปี่ยมล้น